

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Syndrom zavrženého rodiče u bývalých uživatelů služeb
Ambulantně terénního centra Domu tří přání

Parental Alienation Syndrome by former users of services from the
Outreach Outpatient Centre of the House of Three Wishes

Diplomová práce

Vedoucí práce:

Mgr. Sylvie Stretti

Autor:

Bc. Michala Krejčová

Praha 2016

Poděkování:

Děkuji paní Mgr. Sylvii Stretti za cenné rady při psaní mé diplomové práce. Dále děkuji všem respondentům, kteří se se mnou podělili o své životní příběhy a svým kolegyním z Ambulantně terénního centra Domu tří přání. V neposlední řadě chci poděkovat všem, kteří mi pomáhali a byli mi oporou. Pevně věřím, že se v tomto poděkování poznají a není třeba je jmenovat.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne

Bc. Michala Krejčová

.....

podpis

ANOTACE

Syndrom zavrženého rodiče u bývalých uživatelů služeb Ambulantně terénního centra Domu tří přání

Práce se zabývá syndromem zavrženého rodiče a propojuje jej s rozchodem rodičů, respektive s jejich zpracováním rozchodu. Dále se zabývá vybranými možnostmi práce, konkrétně prací s rodiči v konfliktu a samotnou prací s rodinou při výskytu syndromu. Teoretickou část práce tvoří kapitola o rozchodu rodičů a kapitola o syndromu zavrženého rodiče. Praktická část obsahuje popis výzkumu, jeho vyhodnocení a závěry. Hlavním cílem výzkumu je zmapování situace rodiny, která vedla ke vzniku syndromu z pohledu zavržených rodičů.

Syndrom zavrženého rodiče je pro společnost vysoce rizikový a jeho výskyt ani následky nejsou zanedbatelné. Aktuálnost tématu je daná i velkým počtem rozchodů a rozvodů v naší společnosti.

ANNOTATION

Parental Alienation Syndrome by former users of services from the Outreach Outpatient Centre of the House of Three Wishes

The work deals with Parental Alienation Syndrome and connects it to the separation of parents or in their process of a breakup. It also deals with selected work options, specifically work with parents in the conflict and the actual work with the family in the presence of this syndrome. The theoretical part is a chapter of parents' separation and a chapter of Parental Alienation Syndrome. The practical part includes a description of the research, evaluation and conclusions. The main objective of the research is to analyze the situation of the family, giving rise to the syndrome from the perspective of the alienated parents.

Parental Alienation Syndrome is a high risk for society and its occurrence or consequences are not negligible. Topicality is given to the large number of separations and divorces in our society.

Klíčová slova: syndrom zavrženého rodiče, syndrom odcizeného rodiče, rozchod, rozvod, vliv na dítě, asistovaný kontakt

Keywords: Parental Alienation Syndrome, separation, divorce, influence on a child, assisted contact

Obsah

Obsah	6
Seznam zkratek	8
Úvod	9
TEORETICKÁ ČÁST	
1. Rozchod jako předpoklad vzniku syndromu zavrženého rodiče	12
1.1 Zpracování rozchodu rodiči	14
1.1.1 Soudní řízení	17
1.2 Vliv na dítě	20
1.2.1 Projevy negativního zpracování rozchodu	23
1.3 Práce s rodiči v konfliktu	26
1.3.1 Podpora komunikace	29
1.4 Praxe v Ambulantně terénním centru Domu tří přání	31
2. Syndrom zavrženého rodiče	34
2.1 Stupně a průběh	35
2.2 Projevy a motivy	36
2.3 Důsledky	39
2.4 Zavržený rodič, zavrhuující rodič	40
2.5 Práce se SZR	41
2.5.1 Asistovaný kontakt	44
2.6 Námitky k SZR	47
PRAKTICKÁ ČÁST	
3. Charakteristika výzkumu	49
3.1 Cíl výzkumu	49
3.2 Metodologie výzkumu	50
3.2.1 Metodika sběru dat	52
3.2.2 Pilotní rozhovor	53

3.2.3	Charakteristika výzkumného vzorku	54
4.	Vlastní výzkumné šetření.....	58
4.1	Etické hledisko výzkumu	58
4.2	Analýza a interpretace dat	59
4.2.1	Okolnosti rozchodu rodičů	60
4.2.2	Vliv okolí a systému	61
4.2.3	Projevy zavrhujeícího rodiče	64
4.2.4	Vnímané motivy zavrhujeícího rodiče	68
4.2.5	Projevy dítěte	70
4.2.6	Osobní postřehy respondentů	73
4.3	Shrnutí výsledků	74
	Závěr	78
	Seznam literatury	80
	Přílohy	88
	Summary	94

Seznam zkratek

AK	asistovaný kontakt
AS	asistovaný styk
ATC	Ambulantně terénní centrum
ČSÚ	Český statistický úřad
D3P	Dům tří přání
IP	Individuální plán
IPOD	Individuální plán ochrany dítěte
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OSPOD	Orgán sociálně právní ochrany dětí
PAS	Parental Alienation Syndrome
syndrom CAN	syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Child Abuse and Neglect)
SZR	syndrom zavrženého rodiče
ZDVOP	zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Úvod

Téma mé diplomové práce jsem zvolila díky zkušenostem, které jsem získala jako sociální pracovníce v Ambulantně terénním centru Domu tří přání. Toto zařízení se zaměřuje na práci s rodinami v náročných životních situacích. Velmi často se proto setkávám s rodinami, které se potýkají s rozvodem (rozchodem) rodičů. Tyto rodiny mohu teoreticky rozdělit do dvou skupin, a to na ty, které přichází primárně s problémem rozvodu partnerů, tzn. problém si více či méně uvědomují. A na ty, které přichází s jiným problémem (např. výchovnými potížemi s dítětem) a rozchod rodičů se v jejich rodinné anamnéze pouze objevuje. Rozchody klientů ATC jsou velmi často konfliktní a zasahují či zasahovaly dítě, a tedy jej nějakým způsobem i ovlivňují nebo ovlivnily. Aktuálnost tématu je dána vysokými počty rozvodů v naší společnosti, což produkuje poměrně velkou cílovou skupinu.

Konflikty mezi rodiči jsou velmi náročné a ovlivňují všechny členy rodiny. Náhled na tuto skutečnost však mívají rodiče v konfliktu omezený, a tedy si často ani neuvědomují zátěž a reálné potřeby dítěte. Rodiče jsou mnohdy pohlaceni dlouhodobostí a intenzitou boje s bývalým partnerem i jeho prožíváním. V důsledku toho může jejich chování přerůst až k manipulování dítěte proti bývalému partnerovi. Takové jednání může vyústit mimo jiné až v propuknutí syndromu zavrženého rodiče.

Dle mého názoru je proto podstatné klást důraz na důkladnou práci s rodinami, které jsou ohroženy rozpadem, a s rodinami potýkajícími se s rozchodovými či porozchodovými konflikty. Zpracování rozchodu rodiči je pro další vývoj a život jejich dítěte klíčové. V ATC D3P pracujeme pokud možno se všemi členy rodiny a poskytujeme jim podporu, poradenství, podporu rodičovských kompetencí, práci s konfliktem v rodině (kde bývají základem konzultace mediačního charakteru), asistovaný kontakt atd. Cílem práce je mimo jiné i prevence vzniku syndromu zavrženého rodiče.

Bohužel se nezřídka stává, že se rodina do péče dostává až v situaci dlouhodobých konfliktů a v pokročilém stupni manipulativního chování k dítěti. Při indikaci výskytu syndromu zavrženého rodiče bývá často využívána možnost asistovaného kontaktu se zavrženým rodičem. ATC tuto službu poskytuje, nicméně její průběh je komplikovaný a negativně ovlivněný postojem zavrhujeícího rodiče, stupněm syndromu u dítěte, dlouhodobostí konfliktu i nefunkčností dřívějších opatření. Navíc reálně neexistuje síla, která rodiče ke spolupráci přiměje. Vhodnost a efektivita asistovaných styků je

diskutovaným tématem, nicméně je jedním z mála nástrojů využitelných u rodin s rozvinutým syndromem zavrženého rodiče.

Cílem diplomové práce je odpovědět na výzkumnou otázku, která zní: **Jak zavržený rodič popisuje vznik SZR u svého dítěte?** Jedná se o rodiny, které prošly rozchodem, jež je popisován jako jakýsi spouštěč SZR. Nicméně při výzkumu mě zajímalo vnímání rodiče, takže jsem mu tuto souvislost nepodsouvala. Myslím, že zodpovězení této otázky může být pro další práci s cílovou skupinou přínosné, jelikož se jedná o úhel pohledu odcizeného rodiče, jehož pozice není při spolupráci snadná. Velmi mě zajímá jejich popis vzniku SZR - jde o jakousi sondu do jejich vnímání důvodů, které k syndromu vedly.

V kontextu mých zkušeností (i zprostředkovaných) se budu zabývat prožíváním a zkušenostmi zavržených rodičů, kteří prošli péčí ATC. Zajímá mě jejich vyprávění, ale i názory, postřehy a celkový popis situace. Mým cílem je v podstatě zmapovat situaci rodiny, ve které se pravděpodobně projevil SZR, a to z pohledu zavržených rodičů. Uvědomuji si, že zjištění nelze zobecňovat pro všechny rodiče řešící obdobné problémy, nicméně i přesto mi tato práce přijde prospěšná. Výzkumnou otázku jsem takto zvolila z toho důvodu, že pro mou profesi mohou být výstupy využitelné a zároveň není v České republice příliš materiálů, které by se tímto tématem v podobném kontextu zabývaly. Využití vidím v další praxi i v ucelenějším náhledu na problematiku. Sekundárně se pak může jednat i o jakousi zpětnou vazbu pro ATC.

Tato práce má dvě části – teoretickou a empirickou. První je **teoretická část**, která se v první kapitole zabývá rozchodem, jeho zpracováním, vlivem na dítě a projevy negativního zpracování rozchodu rodiči. Rozchod v této části pojmám hlavně jako předpoklad pro vznik SZR. Kapitola dále pojednává o možnosti práce s rodinou při rozchodu rodičů. Zde se vracím k myšlence, že práce jakéhosi preventivního charakteru je velmi potřebná. Podrobněji rozebírám práci s rodiči v konfliktu (kde vidím podporu komunikace jako klíčovou). V závěru kapitoly popisuji práci ATC Domu tří přání jako zařízení, které dlouhodobě pracuje s rodinami v takovýchto situacích, přičemž se jedná o příklad dobré praxe. Navíc můj výzkumný vzorek byl vybrán na základě spolupráce s tímto zařízením, proto mi přijde podstatné popis zařízení v diplomové práci nevynechat.

Druhá kapitola pojednává přímo o syndromu zavrženého rodiče a má za cíl shrnout pojem a upozornit na jeho negativní následky týkající se převážně dítěte. Některé

podkapitoly jsou uvedeny jako kontext a dokreslení syndromu a přímo se nevztahují k praktické části. Snahou celé práce je kladení důrazu na souvislost mezi zpracováním rozchodu rodiči a výskytem SZR. Dále se zabývá výhradami vůči tomuto pojmosloví, které vyvolává mezi odborníky nejrůznější reakce. S mnohými výhradami sama souhlasím, nicméně pojem považuji za využitelný – hlavně v teoretické úrovni práce. Nekladu si ambici vyjasnit či vyřešit diskuzi ohledně SZR, pouze na ni poukázat.

Praktická část vychází z teoretické části, obsahuje charakteristiku a metodologii výzkumu a jeho vyhodnocení. Výzkum je založen na stanovených výzkumných otázkách, jeho předmětem je analýza rozhovorů se zavrženými rodiči a zmapování jejich pohledu na vlastní zkušenost zavržení.

Domnívám se, že tato práce může být přínosem v pojetí SZR v kontextu potřeby preventivních aktivit a její části mohou být využitelné pro pracovníky ATC jako zpětná vazba a podnět k další práci.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rozchod jako předpoklad vzniku syndromu zavrženého rodiče

Syndrom zavrženého rodiče¹. Vzniká z (gradovaného) nepřátelství až k nenávislnému ladění mezi rodiči, proto je, dle mého názoru, na místě nastínit situaci v rodině, která přímo souvisí s výskytem syndromu. Takovou situaci v rodině lze rozumět rozvod/rozchod. Podrobněji se syndromem zavrženého rodiče zabývám ve druhé kapitole.

Cílem této kapitoly je nastínit základní témata týkající se rozvodu/rozchodu v souvislosti s výskytem zavržení rodiče. Tématem rozvodu se budu zabývat pouze v tomto kontextu, nikoli obecně. Rozchod je pokládán za podstatnou součást vzniku syndromu zavrženého rodiče, proto je nutné k němu tak přistupovat.

Rozvod manželství a s tím související rozvrat rodiny je bezpochyby traumatická a bolestná událost, která v různé míře zasahuje všechny členy rodiny. Jedná se o ukončení dosavadního fungování rodiny a nalezení fungování nového. Otázkou zůstává, zda bude nové uspořádání rodiny funkčnější, či naopak dysfunkčnější než dříve. To souvisí s mnoha faktory, mezi které patří zpracování rozvodu v rodině, osobnost i zdravotní stav členů rodiny, patologické projevy členů rodiny, podpora okolí atd. (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002, ČERNÁ 2001, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, MATOUŠEK 2003).

Vysoká aktuálnost tohoto tématu je dána také zvýšením počtu rozvodů v ČR (zhruba polovina manželství končí rozvodem²) a potažmo v celém západním světě. Pokud k tomuto přičteme i rozchody (které statistikám převážně unikají), je daný výsledek alarmující, a proto je třeba se touto problematikou intenzivně zabývat. Podstata závažnosti tématu je v zasažení dítěte. A vzhledem k vysokému počtu rozvodů/rozchodů v naší společnosti je podíl dětí, které prožily či prožívají rozchod rodičů, skutečně veliký. (MATOUŠEK a kol. 2005, NIELSEN SOBOTKOVÁ 2014, SMITH 2004, ČSÚ 2013 online).

---

¹ „Syndrom zavržení rodiče je porucha, která primárně vzniká v kontextu soudních sporů o svěřeni dítěte do péče. Jejím prvotním projevem je kampaň očerňování namířená proti jednomu rodiči, ačkoli není opodstatněná. Je důsledkem kombinace manipulování dítěte jedním rodičem a vlastního přispění dítěte k demonizování druhého rodiče.“ (GARDNER 2010 s. 27). Více o syndromu v kapitole číslo dvě.

² Míra rozvodovosti je v ČR kolem 45-50%. V roce 2015 se více než polovina rozvodů týkala rodin s nezletilými dětmi, konkrétně bylo rozvodem zasaženo 23 200 nezletilých dětí. Děti z rodin nesezdaných párů nejsou nikde evidovány (MYSLETE NA DĚTI nedatováno online).

Pro účely této práce budu dále využívat pojmu **rozchod**, pod který zahrnuji, jak rozchod mezi nesezdanými partnery, tak rozvod mezi manžely. Myslím, že toto vymezení má nesporné výhody. První je možnost shrnovat velice obdobný proces rozvodu a rozchodu a nečinit mezi nimi významných rozdílů, neboť závažnost rozchodu v obou těchto typech soužití je významná. Samozřejmě se zde vyskytují jisté odlišnosti. Například v délce trvání těchto dvou druhů vztahů (nesezdaná soužití bývají dle Smith (2004) kratší a i průběh odloučení může být odlišný - převážně v právních záležitostech). Nicméně v kontextu vzniku syndromu zavrženého rodiče je forma svazku méně podstatná. Navíc v současné společnosti dochází k velkému nárůstu nesezdaných párů a celkově k jakémusi společenskému zlegalizování takového způsobu partnerství. Druhou výhodou tohoto označení je možnost zahrnovat mezi rodiče i ty, kteří žijí v registrovaném partnerství. Zde jsou ovšem další legislativní nesnáze, kterými se nebudu dále zabývat (SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, NIELSEN SOBOTKOVÁ 2014, SMITH 2004).

Negativem tohoto vymezení mohou být jiné poměry v úpravě péče o dítě nesezdaných párů. Tím myslím například nezapsání otce v rodném listě, či naopak vychovávání náhradním rodičem. Další komplikací je, že při řešení rozvodu u soudu do dění vždy vstupuje sociální pracovník OSPOD ve funkci kolizního opatrovníka dítěte. Tento pracovník zastupuje zájmy dítěte a může do jisté míry ovlivnit průběh řízení i využívání dalších služeb rodinou. U nesezdaných párů je mnohem těžší tyto rodiny vyhledat a navázat s nimi spolupráci, pokud to tyto páry samy neinicují (MATOUŠEK a PAZLAROVÁ 2014, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, NIELSEN SOBOTKOVÁ 2014).

Zasažení dítěte rozchodem je zřejmé. Z mých zkušeností vyplývá, že naprostá většina dětských klientů přicházejících do ATC s rozličnými potížemi má v rodinné anamnéze rozchod rodičů a jejich konflikty. Z tohoto je zřejmé, jak velkou zátěží rozchod rodičů pro děti je. V této práci se zabývám rodinami s dítětem či dětmi, nikoli bezdětnými rodinami. Ve většině případů využívám jednotného čísla dítě, nicméně se může jednat i o více dětí (sourozenců), které jsou situací zasaženy.

Rozchod, „kde jsou děti, je ztrátou pro všechny“ (SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011 s. 37). Všichni členové rodiny touto změnou poměrů ztrácí zažitý způsob dosavadního života, což může být spojeno se ztrátou pocitu jistoty a naopak nabytím pocitu viny a selhání. Nelze ovšem opomenout i výskyt pocitu úlevy a nově nabyté svobody. Negativní vlivy rozvodu postihují jak samotné rodiče, tak přirozeně i děti, které

bývají rozkolem rodiny ovlivněny nejvíce (ať již je to více či méně znatelné). Pokud pomineme krátkodobé i dlouhodobé následky³ rozchodu, dostaneme se k důležitosti pozitivního zpracování rozchodu rodiči. Bez něj nemohou rozvrat rodiny pozitivně zpracovat ani děti a další komunikace a případné soužití v rodině bývá velice zatěžující pro všechny její členy (ČERNÁ 2001, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011).

1.1 Zpracování rozchodu rodiči

Zpracování situace rozchodu je pro rodiče klíčové, jelikož ovlivňuje přijetí a zpracování situace dětmi, ale i ladění další péče o děti. Teoreticky můžeme mluvit o různých fázích období před rozchodem i období rozchodu. Podstatné na nich je, aby byly přijaty, prožity a zpracovány. Rozchod je ztráta a jako takovou je potřeba ji prožít. Nelze očekávat, že klient bude ve fázi šoku schopen klidně komunikovat s bývalým partnerem (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009, MATĚJČEK a DYTRYCH 2002, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011). Proces reakce na rozchod ve smyslu ztráty lze myslím vnímat i dle modelu Kübler-Rossově⁴.

Turnovská (2012 online) popisuje **čtyři fáze rozchodu**. První fází je **frustrace ze ztráty**, která se týká hlavně neinicujícího partnera a může vyústit do hněvu, hostility, útoků či deprese. Dle Matouška (2014) hrozí zvláště u mužů agresivní chování k ženě. Podstata této fáze je v přijetí reality a citového odpoutání od partnera. Druhá fáze je popisována jako **oddělování partnerství od rodičovství**, což je podstatné pro další péči o dítě. Ve třetí fázi jsou rodiče opět **schopni vnímat komplexně potřeby dětí a jejich potíže**. V poslední fázi dochází k **zaměření na budoucnost** a vzájemnou dohodu o fungování. Přeskakování fází bývá dlouhodobě nepříznivé (KOŠŇAROVÁ 2015).

Cílem procesu je smíření a přijetí situace, což nepřímo vede k rozumnému a zodpovědnému přístupu v řešení péče o děti. Jde o jakési vnitřní uzavření rozchodu s partnerem. Partneři se však obvykle nenachází ve stejných fázích rozchodu – např. partner, který inicioval rozchod, zahájil proces emočního odpoutávání dříve a je vůči

---

³ Mezi tyto patří například negativismus, agresivita, impulsivita, výkyvy chování, deprese, úzkosti, úniky, snížení sebehodnocení, pláčivost, pomočování, sebepoškozování, apatie. Některé můžeme považovat za přirozenější, některé naopak za varovné. (JALOVCOVÁ a kol. 2013).

⁴ Kübler-Rossová popisuje pět fází vyrovnávání se se ztrátou. Jedná se o fáze: šok a popírání, agrese a hněv, smlouvání, deprese a smíření (KÜBLER-ROSS 2015). Fáze smíření se ztrátou se originálně nevztahují na situaci po rozchodu. Dle mého názoru je však tato teorie částečně využitelná i zde, nicméně jedná se pouze o téma k zamyšlení, případně pro inspiraci.

druhému partnerovi v předstihu a tím i ve výhodě. Ideálním přístupem je snaha zajistit co největší kontakt dítěte s oběma rodiči tak, jak bylo dítě zvyklé, aby tak rodiče mohli plně vykonávat svou rodičovskou roli, tedy výchovu dítěte, včetně jeho podpory. Tento přístup umožňuje dítěti mít po rozpadu rodiny oba rodiče a nemuset mezi nimi volit. Pokud rodiče toto nezvládnou a vytváří na dítě nátlak, aby si vybralo jednoho z nich, je to známka jejich ustrnutí v rozpadlém vztahu. Výzkumy uvádějí, že děti, které mají po rozchodu udržovaný pozitivní vztah k oběma rodičům, prospívají mnohem lépe než děti, které tuto možnost nemají (ČERNÁ 2001, MATĚJČEK a DYTRYCH 2002, MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, KLIMEŠ 2005).

Na rozchod partnerů lze pohlížet i jako na základní sanační opatření pro rodinu, jelikož může zamezit dalším konfliktům, ukončit zátěžové soužití partnerů, a vést tedy k zlepšení situace. Tyto pozitivní předpoklady však nemusí nastat a může docházet k zhoršení konfliktů i celé situace (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002).

Zpracování rozchodu rodiči s menším zasažením dítěte

„Dítě přijme dva různé světy, dvě různá prostředí a zvykne si v nich žít celkem bez větších problémů, ale jen pokud se mu nepřátelsky nemíchají“ (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002 s. 54).

„Pokud se rodiče dokážou relativně rychle vzpamatovat, odložit stranou vlastní pocity hněvu a uraženosti vyvolané rozchodem a přiřadí potřebám dětí nejdůležitější místo, významně přispějí k duševní pohodě dětí. Rodiče, kteří si dosud svého partnera váží, dokážou se k němu chovat slušně, či dokonce přátelsky a sdílejí společný zájem o děti. V obtížné době tak dělají pro děti to nejlepší“ (SMITH 2004 s. 25). Obecně tedy můžeme říci, že se jedná o schopnost vidět bývalého partnera v pozitivním světle a dokázat se tak k němu chovat - nesvalovat na něj vinu, věcně komunikovat, chovat se rozumně, být velkorysý atd. Porozchodovou péčí o dítě můžeme označit za jakousi zkoušku rodičovské zralosti a zodpovědnosti (DOBRUŠOVÁ a kol. 2012, SMITH 2004).

Negativní zpracování rozchodu rodiči a jeho vliv na dítě

Negativní zpracování rozchodu je pojímáno především jako neochota či neschopnost přijetí rozpadu vztahu. Částečně se zde objevuje souvislost s již zmíněným předstihem psychického odpoutání u partnera rozchod iniciujícího.

Na negativní zpracování rozchodu partnerů se lze dívat i z pohledu rozdělení do **tzv. rozvodových rolí**. První podoba rolí je **symetrická**, jedná se o situaci, kdy oba partneři dělají obdobné kroky. Výrazně komplikovanější je druhá podoba, která se nazývá **komplementární**. Jde o situaci, kdy se jeden z partnerů projevuje nezávisle a odpoutává se, zatímco druhý partner se projevuje závisle a naopak zkouší strategii připoutávání. Pokud se partneři ocitnou v podobě komplementárních rolí, bývá rozchod mnohem komplikovanější a zotavování a smíření s ním delší. Riziko negativního zpracování rozchodu touto podobou stoupá. V některých případech se může jednat o tzv. umělé udržování agonie rozchodu. To znamená nepřátelské ladění k bývalému partnerovi, ale zároveň nesmíření se s jeho ztrátou (tento stav může v nejhorších případech trvat i doživotně). Dochází k vyhrocování konfliktů a výraznému zatěžování dětí, které může vést až k jejich manipulování proti druhému partnerovi. Manipulativní rodič se často snaží zmanipulovat okolí (i bývalého partnera) např. prostřednictvím žádosti o svěření dítěte do péče. Tento rodič může manipulovat vědomě i nevědomě, kdy se jedná o vlastně o necílené zatěžování dítěte (MATOUŠEK a kol. 2005, SMITH 2004, MATOUŠEK a PAZLAROVÁ 2014, KLIMEŠ 2005, NAZARE-AGA 2003).

Fáze dozívání rozchodu je dlouhá, bývá připodobňována k oplakávání zesnulého partnera, které je ještě komplikováno tím, že partner žije a je potřeba s ním komunikovat. Další zátěží je reakce okolí, která nebývá tolik podporující jako při úmrtí partnera. Navíc partner, který odešel ze společného bydlení, trpí samotou a je vysoce pravděpodobné, že si najde relativně brzy nový vztah (pokud jej již nemá v době rozchodu), což je pro druhého partnera další přítěží, zvláště pokud není schopen překonat strategii připoutávání a závislosti. Mezi ostatní potíže patří snížení míry porozumění pro dítě, které je dáno citovým vyčerpáním rodiče. To bývá větším problémem hlavně pro matky, které jsou v naší společnosti obecně vnímány jako empatičtější a pro dítě chápavější. Warshak pro tento stav využívá termín rozostřené hranice, který označuje stav situace při rozchodu, kdy dochází k dlouhodobému stresu, v důsledku čehož rodič ztrácí jemnější rozlišovací schopnosti, a to se projevuje nedostatkem náhledu na potřeby dítěte i ve zneužití dítěte proti druhému rodiči (MATOUŠEK a kol. 2005, GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009, SMITH 2004, KRČMÁŘOVÁ 2007).

Emoční rozvod neboli psychorozvod je jakési období trvající zhruba jeden až tři roky, kdy se partneři citově i sexuálně odpoutávají jeden od druhého. Smyslem je dosažení

emočního odstupu od ukončeného vztahu s vědomím, že jeho ztráta je definitivní. Výsledkem je ztráta výkyvů nálad, nepotřebnost podpůrných prostředků, návrat k původním zájmům a způsobu života. Pozornost se přesouvá na přítomnost a plány do budoucna. Patří sem i oddělení manželství (v našem kontextu **partnerství**) od **rodičovství**⁵, což je velmi podstatné pro další přístup k dětem a ovlivňuje bezpečnost situace. Ukazatelem ukončení emocionálního rozvodu je mimo jiné stav, kdy už není otázka viny pro bývalé partnery zajímavá (MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, MATOUŠEK a PAZLAROVÁ 2014). Poupětová (2009) popisuje čtyři fáze emočního rozvodu: **odmítání, léčba bolesti, odpoutání a stabilizace, vytvoření nové identity a koncepce života** (SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011).

Při negativním zpracování lze mluvit o dysfunkci rodinného systému. Sobotková (2012) definuje dysfunkční rodinu jako tu, kde minimálně jeden člen produkuje maladaptivní, nezdravé chování. Mezi projevy dysfunkční rodiny patří i některé projevy chování, které se vyskytují u rodičů po rozchodu, např. vzájemné obviňování, potlačování osobní identity, individuální potřeby členů podléhají funkčnosti systému, nejasná komunikace, hranice, pravidla i kompetence. S některými projevy se setkáváme i u syndromu zavrženého rodiče.

1.1.1 Soudní řízení

Velkým spouštěčem zavrhování jednoho rodiče druhým je (dlouhodobý) soudní spor neboli pře o svěření dítěte a úpravu výchovy. Vyskytuje se zde několik druhů problémů. Jedná se jednak o dlouhodobost řízení, která zatěžuje všechny zúčastněné, jednak o jakousi sekundární viktimizaci procesem soudu, kdy rodiče nebývají připraveni na argumenty a obviňování druhé strany. A v neposlední řadě jde také o rozhodnutí soudu v době, která neodpovídá fázi rodiče ve vyrovnávání se s rozchodem. V posledním případě dochází k nepřijetí rozhodnutí, pocitu napadení rozsudkem, což vyústí v odvolání, další soudy a eskalaci celého konfliktu. Zde se ukazuje i obtížnost provedení soudu nejlepším možným způsobem pro rodinu, jelikož je vidět rozpor mezi potřebou neprodlužovat soudní řízení a zároveň potřebou vynést rozhodnutí ve vhodnou dobu, aby je oba rodiče byli

---

⁵ V angličtině se využívá výstižnější termín *parenting*, který zaštiťuje všechny formy chování rodiče k dítěti, které mají na dítě vliv. Jedná se o soubor takové výchovy a péče o dítě, který umožňuje jeho zdravý vývoj. Podoba rodičovství a v jistém smyslu i jeho kvalita je spojena se zkušeností rodiče (z jeho orientační rodiny). U některých rodičů jsou schopnosti rodičovství závislé na partnerském vztahu (MATOUŠEK a PAZLAROVÁ 2014).

schopni respektovat. Po konečném rozhodnutí soudu dochází k uvolnění napětí dětí a k menšímu zavrhování rodiče, tedy k jistému ozdravení situace na základě další nepotřebnosti symptomů. Naprosté vymizení symptomů SZR však souvisí s délkou zavrhování a tedy nepřímo i s délkou soudního sporu (TURNOVSKÁ 2012 online, GARDNER 2010).

Černá (2001) tvrdí, že při rozvoji SZR postupuje soud záměrně pomalu a postupně nastavuje větší a větší styk dítěte s rodičem (obvykle za asistence odborníka).

Právo dítěte vyjádřit u soudu svůj názor je ambivalentní – je jistě dobré mít tuto možnost (deklarovanou i právy dítěte), ale na druhé straně se tím dítě dostává do konfliktu loajality k rodičům (TEYBER 2007). Bývalý ombudsman Motejl a kol. (2007 online) upozorňuje na korumpovatelnost, vydíratelnost a programovatelnost názorů dětí.

Rozvod můžeme dělit na **rozvod sporný** neboli rozvod soudem a **rozvod nesporný** neboli situaci, kdy jsou rodiče schopni dohody. Přičemž rozvod dohodou je odborníky preferovaný jak z hlediska finanční náročnosti, tak hlavně z důvodu rychlosti a efektivnosti řešení s menším zasažením dětí (SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011). Novák (2012) využívá ještě označení konstruktivní rozvod, kterým označuje stav, kdy mají rodiče zpracovaný rozchod, nechtějí spolu bojovat, ale domlouvat se ve prospěch dětí. Mají vytvořený vztah k dětem a přijímají, že děti mají rády i druhého rodiče. Jedná se v podstatě o odlišení partnerství a rodičovství, jak jsem již zmiňovala dříve.

Cochemský model

Tento model soudního řešení rozvodu je dle mého názoru jedním z lepších možností řešení v případě rozpadu rodiny, proto jej v této kapitole krátce zmiňuji. Vznikl v Německu na základě změny legislativy ve smyslu nároku rodičů na poradenství ze strany úřadu, resp. v koordinaci pracovní skupiny. Základem modelu je interaktivní a flexibilní spolupráce všech zúčastněných profesí (tzn. soudců, advokátů, sociálních pracovníků, odborných znalců a pracovníků odborných poraden). Všichni odborníci vedou rodiče k zodpovědnosti za dítě a obnovují jejich společnou zodpovědnost. Cílem je, aby rodiče učinili dohodu a nenechali vše rozhodovat soud (RUDOLPH 2010, COCHEM nedatováno online). Dle Matouška (2014) soud pracující cochemským modelem nepřijme žádost o rozvod s dětmi, pokud není vypracován tzv. rodičovský plán, který obsahuje dohody o výchově a praktických záležitostech týkajících se dětí. Schematický model Cochemu uvádím v příloze číslo 1.

V našem prostředí by mohla být nejbližší tomuto modelu mediace prováděná při rozvodovém řízení. Neboli metoda, kterou je možné dojít dohody, jež lze předložit u soudu k schválení. Soud může též mediaci doporučit či nařídit, nicméně tento způsob nebývá tolik úspěšný (hlavně u nařízení nebývají strany sporu motivovány ke spolupráci). Důvody potíží s efektivním využitím mediace u nás spočívají hlavně v nejednotnosti výkladu zákona, který umožňuje uložit při řízení ve věcech péče o nezletilé děti účast na mediaci. Druhým důvodem jsou finanční překážky, jelikož mediace je poměrně drahý proces a jen minimum organizací ji nabízí zdarma (HOLÁ 2011).

1.2 Vliv na dítě

Ohrožené dítě

Obecným označením *ohrožené dítě* je myšleno dítě, jehož život či zdraví je ohroženo. Zdraví lze vnímat jako stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody (HOLČÍK 2003). Odborníci využívají pojmu ohrožené dítě často u dětí, které mají zvýšenou pravděpodobnost emočních problémů či problémů s chováním. Ohrožení dítěte bývá definováno trojím způsobem – prvním jsou široké socioekonomické ukazatele rodiny, druhým jsou stresující životní události a třetím, pro tuto práci nejpodstatnějším, jsou **kritické jedinečné události**, mezi které patří právě například rozvod rodičů či rozpad rodiny. Je podstatné zohlednit individuální i rodinou resilienci⁶, která ovlivňuje zpracování, a tedy i následky zátěžových situací (TESAŘOVÁ a kol. 2010, CIMRMANNOVÁ 2013, ŠPATÉNKOVÁ 2004).

Ohrožené dítě můžeme též vnímat z pohledu konceptu psychické deprivace, což je nedostatečné uspokojování psychický potřeb⁷ dítěte po delší dobu. V tomto ohledu je pak ohroženým dítětem to dítě, které je **ohroženo psychickou deprivací v důsledku neuspokojování jeho psychických potřeb**. Mezi odborníky nevládne jednotný systém hodnocení ohroženého dítěte (STANĚK 2008 online, PEMOVÁ a PTÁČEK 2012).

Rozchod má na prožívání dítěte velký vliv, často se objevují pocity viny, zklamání a veliké ztráty, stres, strach z odloučení, úzkost, snaha rodiče opět sblížit, změny chování (změna pozornosti, agresivita, uzavřenost atp., i různé únikové strategie), změny ve vztazích, poruchy chování i učení a psychosomatické projevy. Samozřejmě jsou známy i případy, kdy rozchod rodičů vnímá dítě jako úlevu (zvláště při vyhrocených rodinných konfliktech či nejistotě a zmatku), nicméně i přesto může pociťovat také negativní emoce. Neoddiskutovatelnou ztrátou je nepřítomnost jednoho rodiče v domově dítěte (dokonce existují studie, které prokazují zvýšení rizik u dětí vyrůstajících jen s jedním rodičem, převážně matkou). Důležitý je zde pravidelný (a co nejširší) kontakt rodiče s dítětem a zároveň nevtahování dítěte do rozvodových traumat. Negativní vliv na dítě má často fakt,

---

⁶ Resilience je odolnost vůči nepříznivým situacím a zároveň schopnost přizpůsobit se okolnostem, reagovat, vyvíjet se. Resilience jedince se vyvíjí, je situační a souvisí s resiliencí orientační rodiny. Opakem resilience je vulnerabilita neboli zranitelnost rodiny a náchylnost k protrahovaným krizím (CIMRMANNOVÁ 2013, ŠPATÉNKOVÁ 2004).

⁷ Základní citové potřeby jsou potřeba různorodosti podnětů, potřeba kognitivního řádu, potřeba emoční vazby, potřeba autonomie, potřeba otevřené budoucnosti, potřeba vlastní identity (STANĚK 2008 online, MATĚJČEK 2008).

že i s pečujícím rodičem je v kontaktu méně často, jelikož tento rodič musí více pracovat (v souvislosti s finančními potížemi po rozchodu) a zároveň může stres rodiče snižovat jeho výchovné schopnosti. Obecně se život pro dítě stává méně bezpečným, předvídatelným a jistým- Potřeba jistoty je přitom pro děti v konfliktu jednou z nevýznamnějších (MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, DOBRUŠOVÁ a kol. 2012, MYSLETE NA DĚTI nedatováno online).

Mezi hlavní obavy, které děti při rozpadu vztahu rodičů cítí, patří ty, že budou odvrhnuty (jedním nebo oběma rodiči), že jsou příčinou problémů a že již nebudou mít takovou lásku a péči ze strany rodičů jako doposud. Vhodnou prevencí těchto dojmů je pomoc s překonáním pocitu odmítnutí, viny, bezmoci atd. a umožnění vyjádření obav, včetně rozumného seznámení dítěte s realitou (DOBRUŠOVÁ a kol. 2012).

S výše řečeným souvisí způsob oznámení a vysvětlení rozchodu a věnování se jeho dopadům na život dítěte, které může mít mnoho praktických otázek, jež je třeba zodpovědět. Rodiče by se měli snažit zachovávat co nejvíce známých věcí a činností v životě dítěte, což ovšem nebývá pro rodiče po rozchodu prioritní (SMITH 2004, GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009).

Aby se minimalizoval dopad rozchodu na děti, musí děti přijmout rozhod rodičů jako realitu, distancovat se od konfliktu rodičů, zavést denní režim, vyrovnat se se ztrátami, přijmout trvalost stavu, odstranit zlost a sebeobviňování a stanovit si realistické cíle pro vztahy s rodiči i jejich potenciálními partnery. Vnímám jako podstatné podotknout, že vliv rozchodu rodičů na dítě je individuální - ovlivněný věkem, charakterem, psychickým a zdravotním stavem, vlivem okolí, uspokojováním potřeb atd. (DOBRUŠOVÁ a kol. 2012). Dlouhodobě nevhodné chování rodičů k dítěti může vést ke vzniku neuróz⁸ i dalších trvalých problémů (NOVÁK 2012).

Podoby nevhodného zacházení s dítětem po rozchodu:

- Nepravidelný kontakt dítěte s rodičem i dalšími příbuznými (MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011).
- Rozdělení sourozenců a jejich nedostatečný kontakt (SMITH 2004).
- Vtahování dítěte do rozvodového traumatu, např. pomlouvání, útočení na druhého rodiče (lze i neverbálně), nebo situace, kdy je dítě nuceno vybrat si jednoho rodiče

---

⁸ Zhruba třetina dětských neuróz vzniká v důsledku dlouhodobě nevhodných rodičovských postojů a u více než poloviny neuróz lze prokázat vliv rodičů na jejich vzniku (NOVÁK 2012).

a projevovat mu svou loajalitu či obecně vystavování dítěte konfliktu loajality (MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009).

- Nevysvětlení rozchodu rodičů dítěti. Často poté dochází k nejistotě dítěte a mohou u něj přetrvávat fantazie o budoucím společném životě rodičů/rodiny. Dále sem můžeme zahrnout i neposkytnutí prostoru a pomoci dítěti se smířit s rozchodem, a tedy jej i postupně zpracovat (SMITH 2004).
- Dítě slouží jako nástroj pomsty. Dochází k popouzení dítěte, výhrůžkám, navozování strachu, omezování či zabraňování v kontaktu s druhým rodičem (MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, DOBRUŠOVÁ a kol. 2012).
- Dítě funguje jako záminka ke kontaktu s druhým rodičem. Jedná se o případy, kdy nedošlo k odpoutání a jde o pokus získání partnera zpět. Případně jde o pokračování v perverzním (ve smyslu patologicky manipulativním) vztahu s partnerem (MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, NAZARE-AGA 2003).
- Dítě je vmanipulováno do role prostředníka, rodiče spolu nekomunikují a veškeré informace si sdělují přes ně (MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011).
- Dítě je využíváno jako náhradní partner rodiče. Dochází k sdílení emocí, zatěžování povinnostmi atd. (ve smyslu syn v roli hlavy rodiny, dcera v roli důvěrnice, pečovatelky či hospodyně). Podstatou je zatěžování dítěte úkoly nepřiměřenými jeho věku i zralosti. V následku těchto tlaků vzniká u dítěte falešné self neboli mlado-staré já. Potomek se postupně může stát překážkou k nalezení nového partnera, což může rodič i nevědomě podporovat (NOVÁK 2013).
- Pojímání dítěte jako smyslu života, důkazu vlastní ceny (MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, NOVÁK 2013).
- Zanedbávání dítěte (MATOUŠEK a kol. 2005, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011).
- Dítěti je umožněno zneužívat střídání domácností a vyhýbat se tak povinnostem a dopadům výchovy (MATOUŠEK a PAZLAROVÁ 2014).
- Dítě je využíváno jako prostředek k získávání finanční podpory od bývalého partnera (ČERNÁ 2001).
- Podrývání autority druhého rodiče (TEYBER 2007).
- Dítěti není poskytnut dostatek času na uklidnění a smíření (SMITH 2004).

- Ignorování či nepozornost k otázkám dítěte, a tedy k jeho nejistotám a obavám. Pocit, že na něm nikomu nezáleží, a z něj vyplývající ztráta sebedůvěry (SMITH 2004).
- Přehlížení názorů a rozhodnutí dítěte oběma rodiči, kteří se zabývají svými starostmi a řeší například soudní spory (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009).
- Zakazování přenášení věcí (například hraček) od jednoho rodiče k druhému. V tomto kontextu se může jednat o jakýsi přechodový objekt, který dítěti pomáhá v přechodu v prostředí (PÖTHE 2013 online).
- Kupování a podplácení dítěte (DOBRUŠOVÁ a kol. 2012).
- Jakékoli další formy manipulativního a pro dítě zatěžujícího chování.

Ve shrnutí lze říci, že dobrý přístup je takový, kdy je dítě vedeno k tomu mít dobré mínění o svých rodičích, a tím pádem i o sobě (ve smyslu vytvoření vhodných podmínek k tvorbě identity dítěte, která mimo jiné ovlivňuje sebevědomí dítěte). Dítě má mít co nejčastější kontakt s druhým rodičem a rodiče se mají snažit udržet mezi sebou pozitivní vztahy. Dítě má být zdravě podporováno, má mu být věnována dostatečná péče a zároveň je třeba, aby rodiče byli stabilními osobami (se stabilními reakcemi a chováním). Citlivost a pravdomluvnost dospělých je pozitivní i při vysvětlování rozchodu dítěti. Podstatou dobré péče o dítě je oddělení rodičovství od partnerství. Tyto podmínky jsou ovšem velmi náročné a lze očekávat, že rodiče jsou schopni naplňovat je postupně, a to i v souvislosti s jejich vlastním postojem k situaci (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, SMITH 2004).

1.2.1 Projevy negativního zpracování rozchodu

Motivy k následujícímu chování jsou obdobné jako u syndromu zavrženého rodiče a výskyt některého z následujících jevů může jeho výskytu předcházet. Důvody bývají různé, patří mezi ně potrestání bývalého partnera, získání převahy nad bývalým partnerem, snaha mít dítě jen pro sebe, založení nové rodiny, strach o dítě, nedůvěra k osobě rodiče, jeho okolí či jeho výchovnému působení atd. (ČERNÁ 2001).

Zmiňuji zde tyto projevy, jelikož se jedná o projevy negativního zpracování rodiči /rodičem a mohou (ale nemusí) vést k syndromu zavrženého rodiče. U dítěte se při

konfliktu mezi rodiči téměř vždy vyskytuje konflikt loajality, tedy potřeba jakési volby mezi rodiči (KOŠNAROVÁ 2015).

Popouzení

„Popouzení je definováno jako jakékoli ovlivňování dítěte přímé nebo nepřímé s úmyslem snížit hodnotu druhého rodiče v očích dítěte. Intenzita popouzení může být různá, dítě může být popouzeno jedním rodičem vůči druhému, nebo proti oběma rodičům vzájemně“ (VANÍČKOVÁ nedatováno online).

Jedná se o záměrnou činnost v neprospěch druhého rodiče za účelem snížení jeho hodnoty. K tomuto ovlivňování dítěte dochází poměrně často a vzhledem k sugestibilitě dětí (hlavně v nižším věku) a k faktu výhradní (či převažující) výchovy je takovéto chování pro děti obrovskou zátěží a relativně často dochází k jejich ovlivnění. Dítě je v podstatě nuceno vybrat si mezi rodiči, ke kterému z rodičů bude loajální a koho ztratí. Důsledkem, který z tohoto chování vyplývá, je rozdělení světa a vlastně i samotného dítěte na maminkino dítě a tatínkovo dítě, tedy na dva oddělené světy, které jsou černobílé, tedy naprosto odlišně orientované a ve vzájemném konfliktu. To může u dítěte vést k osobnostním problémům. Matoušek (2014) uvádí, že dítě je nuceno přijmout pokřivený obraz jednoho rodiče (častěji otce), dítě však ví, že vlivem dědičnosti má s tímto rodičem společné rysy. Proto se při hanění druhého rodiče vlastně nepřímo jedná i o hanu dítěte samotného (nebo minimálně jeho poloviny). Tím trpí dětské sebevědomí i proces vytváření vlastní identity. Popouzení vede k prohloubení traumatu z rozchodu rodičů, výchovným a vývojovým obtížím a může vést k zavržení rodiče dítětem. Lze popouzet i další členy rodiny, případně dítě mohou popouzet i jiní členové rodiny nežli rodiče. Popouzení je odlišné od syndromu zavrženého rodiče, jelikož se jedná pouze o zavrhování ze strany druhého rodiče, nikoliv dítěte samotného, které je schopno (s ohledem na svůj věk a schopnosti) kriticky hodnotit oba rodiče (ČERNÁ 2001, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011, VANÍČKOVÁ nedatováno online, KRČMÁŘOVÁ 2007). Dle Krčmářové (2007) si popouzející rodič nemusí být plně vědom, jaké důsledky má jeho chování na dítě. V odborné literatuře se můžeme setkat označením popouzení ve smyslu zavrhování (příp. popouzejícím rodičem je myšlen rodič zavrhuující).

Bránění ve styku

Pokud jeden rodič omezuje či znemožňuje druhému rodiči (vymezený) styk s dítětem, jedná se o bránění ve styku. Zpravidla se to týká matek, které se snaží snížit vliv otce na dítě (ovšem může to být i naopak). V rozdílné míře se zde setkáváme s ryze sobeckými motivy či opravdovou snahou o ochranu a zájem dítěte. Otázkou zůstává, zda je omezení kontaktu s rodičem skutečně v nejlepším zájmu dítěte. Pöthe (2014 online) zdůrazňuje, že rodič má tendenci projektovat své potřeby do potřeb dítěte. Uváděným důvodem často bývá, že se dítě chová po návštěvě druhého rodiče zvláštně. Avšak nabytí negativního dojmu z uskutečněného styku s druhým rodičem není nic těžkého – dítě se po styku s druhým rodičem zákonitě chová zvláštně, jde pro něj o nezvyklou situaci a zkušenost. Navíc může vnímat obavy a touhy bránícího rodiče, což může také chování dítěte ovlivňovat. Často dochází k aplikování odlišných výchovných stylů a pravidel rodiči. Pro rodiče bývá velmi těžké přijmout, že tato rozdílnost může být pro dítě přínosem. Bránění se vyskytuje často v kombinaci s popouzením (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009, ČERNÁ 2001, SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011).

Prostředky k zamezení či ovlivnění průběhu styku jsou různé. Lze mezi ně zařadit znepríjemnění předávání dítěte nebo naplánování jiné atraktivní činnosti pro dítě v čase, kdy má kontakt probíhat, či jsou zařízeny pravidelné zájmové kroužky. Využívána je i smyšlená nemoc dítěte či prosté nevydání a ignorace pokusů o kontakt a domluvu. Mezi další taktiky zabránění styku patří indukování příznaků strachu z návštěv u dítěte, vyvolávání psychosomatických reakcí na kontakt, obviňování druhého rodiče z nevhodného zacházení s dítětem či přímo zneužívání dítěte. Následkem bývá zhoršení či úplná ztráta vztahu (MATOUŠEK a PAZLAROVÁ 2014, ČERNÁ 2001).

Odcizení

Lze o něm mluvit v důsledku bránění styku s dítětem, syndromu zavrženého rodiče (zavržený rodič nemůže mít s dítětem kontakt či kontakty s dítětem vzdá) i u odcizení z volby odcizeného rodiče (rodič odchází k jiné rodině nebo nechce dítě zatěžovat). Může jít o různou intenzitu odcizení. Dítě ztrácí možnost nasycení potřeb, které mu druhý rodič nemůže poskytnout, současně jde o ztrátu poloviny vlastního původu, což je podstatné pro tvorbu identity. Obnovit na delší dobu přerušovaný vztah je nesnadné a někdy i nemožné (SCHMIDOVÁ In BOKOVÁ 2011).

1.3 Práce s rodiči v konfliktu

„Špatně je něco teprve tehdy, když vím, co je správně“ (ROGGE 2005 s. 16). Tento citát odpovídá i názoru Turnovské (2012), že rodiče nemohou plně převzít odpovědnost, pokud nevědí, co, jak a proč dělají nesprávně. Důležitou součástí práce s rodiči je zaměření na schopnost převzetí odpovědnosti rodiče za sebe, své chování a hlavně za své dítě.

Chci zdůraznit, že podstatnou prací s rodinami v zátěžové situaci je činnost jakéhosi preventivního charakteru. Pokud budou pomáhající odborníci schopni účinně pracovat s rodiči v konfliktu, lze se vyvarovat dalšímu vyhrocování jejich vzájemných vztahů, zlepšovat tím situaci dítěte a předcházet vleklým soudním sporům i vzniku SZR. Další prostor k realizaci prevence vidím ve vyhledávání rodin v obtížných životních situacích, kdy můžeme pozitivně ovlivnit jejich další fungování, či v případě rozpadu rodiny intervenovat ve prospěch co nejrozzumnější komunikace, a tedy i co nejmenšího zasažení dítěte.

Mezi metody mající za cíl zlepšit fungování rodiny můžeme řadit hlavně sanaci rodiny, poradenství (sociální, právní, dluhové atd.), rodinnou terapii a mediaci. Tyto metody se v jistých aspektech prolínají, v jiných jsou však odlišné. Pro pracovníka je přínosné, zná-li techniky ostatních metod. Rozpad rodiny reprezentovaný rozchodem/rozvodem lze vnímat jako rodinnou krizi, tudíž dobře využitelnou metodou práce při konfliktu v rodině je bezesporu krizová intervence⁹ (MATOUŠEK a PAZLAROVÁ 2014, ŠPATÉNKOVÁ 2004). Pro potřeby této práce se zaměřím především na práci sanačního charakteru, resp. práci sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. Toto zaměření vyplývá ze zaměření Ambulantně terénního centra D3P a tedy se jedná o druh práce, se kterým se setkali respondenti výzkumu.

„**Sanace rodiny** je soubor opatření (...), která jsou poskytována nebo ukládána převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím

---

⁹ Krizová intervence je metoda práce s klientem, který vnímá svoji situaci jako zátěžovou a ohrožující. Základem práce je zpřehlednění situace, podpora, snížení maladaptivních mechanismů. V době rozchodu jsou rodiče natolik zaplaveni emocemi, že je někdy třeba využít krizové intervence (VODÁČKOVÁ 2007, MATOUŠEK a PAZLAROVÁ 2014). Pro pracovníka bez kurzu krizové intervence se nabízí poskytnutí první pomoci v krizi (CIMRMANNOVÁ 2013).

pomoci jeho rodině. Cílem sanace rodiny je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku“ (BECHYŇOVÁ a KONVIČKOVÁ 2008 s. 18). Do sanace rodiny je zahrnuta sociálně-právní ochrana dítěte a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (KOŠŇAROVÁ 2015).

Příjemcem podpory je rodina jako celek, nikoli pouze někteří členové rodiny. Jedná se o „podporu dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině“ (BECHYŇOVÁ 2008 cit. dle BITTNER 2009 s. 4). Rizikové faktory ovlivňující míru ohrožení dítěte v rodině a pravděpodobnost úspěšnosti zdravých funkcí rodiny patří: rizikové faktory rodiny a rizikové faktory prostředí. Dle Bittnera (2009) se sanace rodiny soustředí na tři hlavní situace. První je odvrácení hrozby odebrání dítěte z rodiny, druhou je podpora či náprava vztahů mezi rodičem a dítětem mimo rodinu a třetí je umožnění návratu dítěte zpět do rodiny. Ve všech situacích je brána zřetel na zájmy a bezpečí dítěte.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách definovány v § 65 jako terénní či ambulantní služby pro rodiny „s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, již rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje“ (Z 108/2006 Sb., s. 129). Součástí jsou „výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí“ (Z 108/2006 Sb., s. 129). Podstatnou složkou všech sociálních služeb je sociální poradenství, které je rozděleno na základní a odborné (Z 108/2006 Sb.).

Sociálně-právní ochrana dětí je ochrana práv a zájmů dítěte, práce směřující k obnovení narušených funkcí rodiny a v případě indikace zabezpečení náhradního rodinného prostředí dítěti. Je zajišťována převážně státními orgány, výkon je prováděn i jinými pověřenými osobami, tedy převážně neziskovým sektorem (Z 359/199 Sb.).

Dle metodiky MPSV mají sociální pracovníci využívat při práci s rodinou v rozpadu tato doporučení, která jsou v jisté míře využitelná i pro ostatní pracovníky (DOBRUŠOVÁ a kol. 2012):

- Podpora rodičů v náhledu na situaci, své chování a jeho důsledky. Přiznání rodičovských schopností bývalému partnerovi.
- Motivace rodičů k jakémusi povolení druhému vyjadřovat lásku k dítěti.

- Vysvětlit oběma rodičům, že v zájmu dítěte je vidat se s oběma rodiči (pokud tím není ohroženo).
- Vysvětlit rodičům pozitivní vliv obou pohlaví na další péči o dítě, ve smyslu identifikačních vzorů i pro budoucí výběr partnera.
- Podporovat je, že zvládnutím situace mohou zmírnit dopad rozchodu na dítě.
- Vysvětlit, že manipulování dítěte proti druhému rodiči ublíží hlavně dítěti.
- Podporovat schopnost komunikace mezi rodiči.

Práci s rodiči můžeme rozdělit do dvou skupin dle reakce rodiny na zátěžovou situaci. V první dochází k adekvátnímu vnímání reality rodiči, kteří se snaží fáze rozchodu řešit zdravým způsobem a co nejlépe pro dítě. Takovéto rodiny si pomoc vyhledávají v případě potřeby samy. Podoba pomoci je převážně v podobě podpory jednotlivých členů rodiny. Druhou skupinou jsou rodiny, kde dojde k eskalaci rodičovského konfliktu. Zde je třeba profesionální pomoci, podpory rodiny s důrazem na identifikaci možných rizik, v případě potřeby zvážení opatření pro ochranu dítěte (TURNOVSKÁ 2012 online).

Lze předpokládat, že pomoc při rozchodu vyhledává spíše partner, který o rozhodnutí stojí méně. Tento partner má také větší tendenci hledat spojence (rodina, přátelé atd.), což musí pracovník umět reflektovat. Zvláště pokud bude pracovat i s druhým rodičem, který bývá méně motivovaný (někdy i nespolupracující). Zaujatost pracovníka by pravděpodobně vedla k rychlému ukončení práce, jelikož druhý rodič by ho odmítl a jeho budoucí spolupráce s jiným odborníkem by tím také utrpěla. Je třeba vyjasnit si s klienty nastavení služby a kompetence pracovníka (MATOUŠEK a PAZLAROVÁ 2014).

Nemotivovaný přístup rodiče/ů může být dán psychopatologií jednoho nebo obou rodičů, vyčerpáním dlouhodobostí konfliktu, ovlivněním lidmi z okolí či finanční a sociální situací rodiny (JALOVCOVÁ a kol. 2013). Negativní motivovanost ke spolupráci může být dána jak motivací silou neboli nařízením spolupráce, tak nedobrymi zkušenostmi. Za negativní motivaci lze považovat i stav, kdy je motivem argument k soudu či pojmání pracovníka jako nepřítele z druhé strany (NOVÁK 2013).

Ať již pracujeme v jakékoli službě, je důležité neopomínat podporu jednotlivých členů rodiny, zvláště v případě rozpadajícího se vztahu. K smysluplnosti práce s klientem a jejímu dobrému směřování chci dodat, že je nutné mít klienta rád, najít si k němu pozitivní vazbu, jelikož v opačném případě bude práce s klientem vždy zatížena negativním vztahováním se ke klientovi (PÖTHER 2010 online, KOPŘIVA 2013).

S ohledem na širší tématu se nebudu zabývat konkrétními podobami sociální práce s rodinou preventivního charakteru. Raději se zaměřím na komunikaci mezi rodiči v rozchodu, kterou je třeba při práci s rodinou rozvíjet a podporovat.

1.3.1 Podpora komunikace

Téma zlepšení komunikace lze využít téměř u všech forem práce s rodinami. Může se týkat i komunikace mezi rodičem a dítětem, dětmi, jinými členy rodiny či okolí. V této práci pojmám podporu komunikace jako intervenci pro rodiče v konfliktu, kteří mají potíže domluvit se na další péči o dítě. Podporou komunikace se mohou zlepšit vztahy v rodině natolik, že je nepřímo eliminován budoucí výskyt SZR.

V praxi Ambulantně terénního centra Domu tří přání je podpora komunikace často využívanou metodou. Dle Turnovské (2012) jsou zkušenosti odborníků takové, že pokud se rodičům dostane podpora při zpracování emocí a mají schopnost prožít si fáze rozchodu (více viz kapitola 1.1), pak je možné dojít zlepšováním komunikace až k vzájemné dohodě mezi rodiči.

Kratochvíl (2009) pojímá zlepšení komunikace jako její nácvik v procesu párové terapie. Přestože tato práce nepojednává o terapii a už vůbec ne manželské či párové, je možné některá doporučení Kratochvíla využít ve smyslu nácviku rodičovské komunikace. Primárně je potřeba zjistit, co je v komunikaci rodičů neproduktivní a zhodnotit komunikaci. Analýza situace je poté rozebírána s partnery ve snaze zajistit jejich interpersonální náhled na situaci. Poté se formulují zásady a strategie vedoucí ke změně. Nakonec se provádí jakési procvičování mezi rodiči.

V **komunikaci** lze pozorovat zralý a nezralý přístup. Typ komunikace pak závisí na schopnostech aktérů reflektovat rozdíl mezi skutečností a pouhým názorem. **Zralá komunikace** je založena na rozumu, otevřenosti a důvěře, schopnosti přijmout změny a zvládat napětí a vede k regulaci konfliktů. **Nezralá komunikace** naopak nedokáže reflektovat jiný úhel pohledu, vytvořit kompromis, je sebestředná. Při komunikaci dochází k tzv. bariérám komunikace, to jsou jakési šumy, které znesnadňují správné pochopení řečeného (SMITH 2004, HOLÁ 2011, ŠIŠKOVÁ 2012).

„Konflikt je specifický způsob interakce (komunikace), který je pouze v interakci (komunikaci) řešitelný“ (HOLÁ 2011 s. 44).

Při komunikaci rodičů v konfliktu mohou nastat **problémy při sdělování** či **při příjmu sdělovaného**. Mezi první patří zejména nedostatečnost jasnosti sdělení, ve vztahu ke skutečnosti (např. zevšeobecňování, přehánění, nekonkrétnost, překrucování, připisování úmyslu), poruchy plynulosti (únik, fokus na detail, nelogické afektivní reakce) či nedostatek/přebytek/protichůdnost informací. V neposlední řadě sem můžeme zařadit prvky **neverbální komunikace**. Problémy při příjmu sdělovaného se projevují ve způsobu pochopení informace. Jedná se o jisté filtrování sdělení přes své očekávání, postoj, náladu atd. Při práci je efektivní využívat techniky zpětné vazby, kdy si jednotlivci ověřují, co slyšeli, zároveň lze pracovat na vhodném projevu rodičů – jak verbálním, tak neverbálním (KRATOCHVÍL 2009).

Pokud je jeden z rodičů manipulátorem¹⁰, je třeba poskytnout druhému rodiči psychoterapeutickou podporu a postupovat kontramaniplativně. Takové postupy směřují k neschopnosti manipulátora podmaňovat a radovat se z emotivních reakcí jeho protějšku (NAZARE-AGA 2003).

Vzájemné obviňování

Neboli potřeba rodičů najít viníka aktuální situace. Nebezpečné je, že oba rodiče mají tendence hledat si v obviňování spojence, kteří potvrzují jejich pravdu, což může ohrozit i pracovníka. V tomto případě je vhodné vést bývalé partnery ke koncepci rozvodu bez výroku o vině (KRATOCHVÍL 2009). Tendence hledat viníka souvisí se současnou fází rozchodu, jejím zpracováním a v neposlední řadě jakousi tradiční distribucí viny v páru. Podstatným bodem pro další práci je přijetí skutečnosti, že nikdo není odpovědný za chování jiných, které nelze úspěšně měnit, např. pomocí kritiky, vyhrožování atd. (SMITH 2004, KLIMEŠ 2005).

Využití mediačních technik

„Mediace je řešení konfliktu komunikací“ (HOLÁ 2011 s. 45). K zlepšení komunikace mezi rodiči je vhodné využít i mediačních technik či prvků mediace. Což může vést k zjednodušení komunikace nebo k dohodě na dílčích záležitostech týkajících se převážně dětí. Prostřednictvím mediačních technik lze upravit styk dítěte s rodiči, a to

---

¹⁰ V tomto kontextu lze odlišit pojmy „být manipulátorem“ a „používat manipulaci“. Setkáváme-li se s manipulátorem, jedná se o narcistickou poruchu osobnosti, která využívá dlouhodobě manipulativního jednání (NAZARE-AGA 2003).

prostřednictvím stanovení pravidel, konkrétního harmonogramu, vybavení a připravenosti dítěte na styk (DOBRUŠOVÁ a kol. 2012).

Mezi techniky mediace patří techniky specifické (empatické porozumění, aktivní naslouchání, dotazování) a techniky fakultativní, které usnadňují proces mediace (výměna rolí, konfrontace, změna perspektivy, škálování, rozlišování cíle a prostředků) a usnadňují věcné řešení konfliktu (heuristika, brainstorming, synektika atd.) (HOLÁ 2011).

Odborník může komunikaci oprostít od negativního ladění a vyhledávat neutrální či přímo pozitivní formulace, čímž může posunout pojetí reality zúčastněných klientů. Změníme-li „slova, jazyk, metafory, příběhy a mýty, dříve přijatá „realita“ světa se též posunuje“ (ŠIŠKOVÁ 2012).

Hluběji se technikami mediace zabývat nebudu, nicméně je dle mého názoru nutné zmínit je jako techniku zlepšující situaci mezi rodiči a potažmo v celé rodině.

1.4 Praxe v Ambulantně terénním centru Domu tří přání

Nejprve představím organizaci **Dům tří přání**, která byla založena v roce 2001 jako nestátní nezisková organizace s posláním všestranné pomoci dětem a jejich rodinám v zátěžových situacích. Od roku 2003 je pověřena k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Jako první zařízení vznikl **Dům Přemysla Pittra pro děti**, který poskytuje služby krizové pomoci a sociální rehabilitace. Jedná se o zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP). Postupně se organizace rozrůstala dle objevujících se požadavků na kvalitu a provázanost služeb. Jednalo se o **Ambulantně terénní centrum**, které navazuje jednak na pobytové služby, ale i na samostatně přicházející klienty, často delegované OSPOD nebo jinou institucí. Registrovanou službou jsou sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Třetím zařízením je **Centrum pro děti Mezipatro**, které nabízí rozšíření programů v rámci sociálně aktivizačních služeb. Zatím posledním zařízením je **Centrum rodinné terapie Horizont**, jehož zaměření je spíše preventivního charakteru, tzn. na rodiny, které mohou být potencionálně ohroženy nepříznivými situacemi (TESAŘOVÁ a kol. 2010, DŮM TŘÍ PŘÁNÍ nedatováno online, JALOVCOVÁ a kol. 2013).

Velkou výhodou až výjimečností této organizace spatřuji v provázanosti jednotlivých pracovišť a silné snaze o plynulou návaznost služeb, což dává klientům dostatek prostoru k zpracování situace a jejímu řešení.

Práce v ATC

Cílovou skupinou zařízení jsou ohrožené rodiny s dětmi (3 -18 let), neboli rodiny nacházející se v zátěžových a pro dítě ohrožujících situacích. Konkrétněji se jedná převážně o nedostatečně osvojené rodičovské dovednosti, výchovné problémy dítěte a vztahové problémy v rodině (včetně poškozování dítěte konflikty rodičů a ve velkém zastoupení problémy vyplývajícími z rozvodu/rozchodu rodičů). Často se jedná o problémy obecně spojené se syndromem CAN (TESAŘOVÁ a kol. 2010).

Základní metodou práce je rozhovor, v případě dětí hra. Mezi další metody patří plánování, sociálně edukační vedení, využívání mediačních technik, podpora rodinného systému, podpůrný rozhovor, trénink komunikačních dovedností v rodině, asistovaný styk, sociální poradenství a částečně krizová intervence. Součástí práce je individuální plánování jako základní nástroj práce s rodinou, IP je vypracováván v souladu s IPOD. Mezi konkrétní techniky patří například aktivní naslouchání, technika drobného kroku, pozitivní přeznačkování, z mediačních technik se jedná zejména o brainstorming a využití flipchartu¹¹ (TESAŘOVÁ a kol. 2010).

Principem práce v ATC je práce s rodinou jako celkem ve smyslu systemického přístupu, v souladu s myšlenkou, že "nejlepší cestou k poskytnutí pomoci dítěti je podpora a posílení rodiny jako celku" (BERG 2013 s. 16).

Za velkou přednost považuji týmově nastavenou práci, snahu o úzkou spolupráci s OSPOD, dodržování jednotlivých fází a důraz na jejich dostatečné vyhodnocení (podrobné mapování, dostatečná příprava), individuální přístup, kombinaci individuálních a různě složených společných schůzek a prostor pro podporu dítěte. Mezi principy práce patří přístup k rodině jako celku, aktivizace klientů, respekt k jejich schopnostem, možnostem a jejich právu na svobodu volby, komplexní a individuální přístup, nehodnotící postoj, neutralita, profesionalita a důslednost (JALOVCOVÁ a kol. 2013).

V praxi Ambulantně terénního centra Domu tří přání se využívá úvodní (pokud možno) společná schůzka rodičů a jejich sociálního pracovníka OSPOD, kde si aktéři ujasňují průběh i pravidla fungování, bývá podepsána smlouva o sociální službě a dále navazuje ambulantní (případně terénní) práce podrobného mapování a postupné intervence ve formě individuálních i společných konzultací.

---

¹¹ Využitím flipchartu dochází k rozšíření vnímání klientů, neutralizování a usnadňování uchopení problému a nalézání řešení. Dochází k strukturování, organizování a lepšímu pochopení (ŠIŠKOVÁ 2012).

ATC se soustředí spíše na ambulantní služby, terénní služby jsou poskytovány výjimečně v závislosti na indikaci (například ve formě návazné péče pro AS). Pro práci s rodinami v rozchodu je v metodice využíváno základní rozdělení dle typologie konfliktů, a to na *dítě ohrožené konfliktem rodičů*, kdy (JALOVCOVÁ a kol. 2013):

- Rodiče spolupracují, jsou motivovaní
- Jeden z rodičů není motivovaný ke spolupráci
- Ani jeden z rodičů není motivovaný ke spolupráci
- Jeden z rodičů je dítěti odcizený (potencionálně SZR a AK)
  - Styk s rodičem není upraven soudně
  - Styk s rodičem je soudně určený

Práce je přizpůsobena dle zařazení do dané typologie, a to například délkou spolupráce, zastoupením a řazením individuálních a společných konzultací, mírou spolupráce s OSPOD atd. Dobrovolnost a míra motivovanosti klientů značně ovlivňuje proces a efektivitu práce.

2. Syndrom zavrženého rodiče

Syndrom zavrženého rodiče známý též jako syndrom odcizeného rodiče je soubor příznaků, které uvedl do odborné terminologie Richard A. Gardner v roce 1985. Pro jeho označení využíváme zkratku SZR, bohužel terminologie není v české odborné literatuře sjednocena a mezi odborníky dochází k využívání různých obdobných označení jako syndrom odmítaného či odvrženého rodiče. V anglické literatuře se setkáváme se zkratkou PAS znamenající *Parental Alienation Syndrome*, která v překladu znamená *syndrom odcizeného rodiče*, resp. *syndrom rodičovského odcizení* (GARDNER 2010, PROCHÁZKOVÁ In BOKOVÁ 2011, MATOUŠEK a kol. 2005).

„Syndrom zavržení rodiče je porucha, která primárně vzniká v kontextu soudních sporů o svěřením dítěte do péče. Jejím prvotním projevem je kampaň očerňování namířená proti jednomu rodiči, ačkoli není opodstatněná. Je důsledkem kombinace manipulování dítěte jedním rodičem a vlastního přispění dítěte k demonizování druhého rodiče. V případě skutečného zneužívání nebo zanedbávání dítěte jedním rodičem bývá odpor dítěte oprávněný a nenávisť dítěte nelze vysvětlovat SZR“ (GARDNER 2010 s. 27).

Podmínky výskytu SZR jsou (PÁLKOVÁ 2012 online) :

1. **Dlouhodobost** – nejedná se o krátkodobé působení, ale o dlouhodobé odmítání a očerňování
2. **Neodůvodněnost** – dítě nemá důvod ke svému postoji
3. **Účast preferovaného rodiče** – vědomá či nevědomá

Bez splnění všech těchto podmínek nemůžeme mluvit o SZR, což je velice podstatné zdůraznit, jelikož mnoho nejrozumnějších pracovníků přisuzuje tento syndrom dítěti i na základě splnění pouze podmínky jedné (nejčastěji první), případně při zachycení snahy jednoho z rodičů takovýto vývoj navodit. Diagnóza SZR je však definovaná příznaky, nikoli velikostí snahy zavrhujejího jedince. V některých případech se i přes velkou snahu tento syndrom v dítěti probudit nepodaří. Proti jeho vzniku dobře funguje silný a zdravý vztah s rodičem, je však podstatné snahy zavrhujejího rodiče zachytit a pracovat s nimi, v krajním případě je pak namístě změnit nastavení péče o dítě (PÁLKOVÁ 2012 online, GARDNER 2010).

Dalším podstatným faktem je, že se nemusí vyskytovat pouze u biologických rodičů dítěte, ale vlastně jakéhokoli pečovatele - adoptivního rodiče, prarodiče, příbuzného, pěstouna atd. Mezi chyby pracovníků pracujících s rodinami se též objevuje zaměnění projevů syndromu CAN¹² za SZR, což může mít nedozírné důsledky. Je proto třeba výše zmíněné podmínky opravdu brát vážně a pečlivě s nimi pracovat (PÁLKOVÁ 2012 online, GARDNER 2010).

Bakalář (2002) navozuje úvahu, zda SZR spadá či nespadá pod pojem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Dle Gardnera (2010) se jedná o citové zneužití dítěte, které může stejně jako jiné formy zneužití poškodit dítě celoživotně. Ke kvalifikaci SZR jako psychického týrání dítěte se připojují i další odborníci (JALOVCOVÁ a kol. 2013).

V této práci se snažím vyhnout genderovým předpokladům o rozdělení rolí při výskytu SZR, proto využívám většinou neutrálního pojmu rodič, nikoli matka či otec, jelikož je to dle mého názoru všeobecnější a objektivnější. Rozložení SZR nelze objektivně posoudit, protože je v naší společnosti stále běžné svěřovat děti spíše do péče matky než otce. Pro úplnost ale dodávám, že dle odborné literatury (např. Gardner, Novák atp.) jsou častěji bránícím či zavrhujícím rodičem matky.

Četnost výskytu SZR je na základě odhadů v České republice kolem 7 tisíc dětí ročně, popouzených dětí je kolem 15 tisíc. Dle názoru odborníků se však počty mohou mnohonásobně lišit (JEDLIČKA nedatováno online).

2.1 Stupně a průběh

Gardner (2010) dělí SZR do tří stupňů dle jejich závažnosti. Jedná se o **mírný**, **střední** a **těžký** stupeň. Děti v mírné formě syndromu mají i přes jisté negativní projevy k rodiči zachovanou vazbu a jsou schopny s ním trávit určený čas. Děti ve středním stupni mívají potíže se stykem i chováním u rodiče. Mají tendenci k rozporuplnému chování a vytvoření silné vazby k preferovanému rodiči. Děti v těžké formě intenzivně zavrhují a očerňují rodiče, odmítají s ním styk a chovají se k němu explicitně

---

¹² Syndrom CAN (Child Abuse and Neglect) v českém prostředí se využívá pojmu syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, které je definováno jako „jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, případně způsobuje jeho smrt“ (DUNOVSKÝ a kol. 1995 s. 14).

nepřátelsky. K zavrhuujícímu rodiči mívají patologickou vazbu (PÁLKOVÁ 2012 online). Diagnostikování SZR a jeho stupně je (minimálně dle Gardnera) podstatné pro další práci s dítětem i jeho rodinou.

Je prokázáno, že dítě podněcované proti jednomu z rodičů (které převezme negativní postoj za svůj) si postupně začne vyvíjet vlastní dynamiku postojů k druhému rodiči, kterého nakonec zavrhne. Podněcující rodič již dále nemusí dítě v negativním postoji k druhému rodiči posilovat, dítě postoj již přijalo do svého černobílého světa a bude se podle něj řídit (BAKALÁŘ 2002).

V míře ovlivnění dítěte hraje velkou roli ten fakt, že dítě nedokáže rozlišit, co je pravda a co do sdělení přidává programující rodič (což je dáno kognitivní a emocionální úrovní dítěte). Vliv má i rodičovská autorita a tendence dítěte pojmát tvrzení rodičů jako pravdivá (KRČMÁŘOVÁ 2007). Starší sourozenci někdy podporují zavrhování rodiče u sourozence mladšího. Následkem toho je, že jednotlivé děti v rodině se nachází v různé fázi zavržení rodiče (GARDNER 2010). Častěji bývá zavržen ten z rodičů, který se odstěhuje ze společného bydlení, tedy ten, který jakoby dítě opustí. Motivace rodiče k odchodu nebývá podstatná (NOVÁK 2012).

Z výše řečeného vyplývá, že se jedná o jakýsi proces, který má dynamický průběh a tvoří se za více či méně vhodných podmínek a doba jeho vývoje je daná individuálně.

2.2 Projevy a motivy

Jak již bylo řečeno, SZR „se projevuje nekompromisním příklonem dítěte k jednomu dobrému, milovanému rodiči a naopak nekompromisním odmítnutím druhého, špatného, nenáviděného rodiče“ (KOZÁKOVÁ 1998 cit. dle ČERNÁ 2001 s. 46).

Mezi další příznaky patří jakési znegování či vymazání pozitivních zážitků a vzpomínek na zavrženého rodiče. Jediné, co zůstává, jsou negativní zážitky, fantazie, zveličování negativních stránek, zároveň dochází k přejímání zážitků a názorů zavrhuujícího rodiče. Dítě často nemá pro svůj postoj argumenty, případně jeho argumenty neodpovídají situaci či dítěti jako takovému. Děti se SZR mohou podporovat ostatní sourozence k zavržení rodiče i prakticky proti zavrženému rodiči postupovat, např. ve formě sabotáže (ČERNÁ 2001, GARDNER 2010).

Motivace rodičů je obdobná jako u popouzení či bránění styku - např. motiv moci, pomsty, trestu, nenávisti, agrese, potřeba vnějšího nepřítele, pocit vlastnictví dítěte, můžeme sem ovšem zařadit i přímo patologie rodičů (narušení osobnosti, paranoidní tendence, narcistní tendence, egoistické snahy atd.). Děti jsou naopak motivovány snahou zavděčit se, zvláště pokud jsou v péči zavrhujeícího rodiče, a jsou na něm tedy závislé. Legitimní nároky zavrženého rodiče jsou nerespektovány, ignorovány i vysmívány (ČERNÁ 2001, BAKALÁŘ 2002, BAKALÁŘ nedatováno online). Warshak (2003) k motivaci zavrhujeících rodičů dodává ještě potřebu obdivu, pocit viny (za některé své prohřešky, zavrhováním se snaží odvést pozornost), strach z větší lásky dítěte k druhému rodiči (jakési soupeření s druhým rodičem), snaha získat potvrzení oprávněnosti negativních pocitů, neakceptace změny situace, paranoidní tendence, opakování vzorců chování z orientační rodiny, žárlivost a dlouhodobost sporů.

U dítěte (potažmo i rodiče) můžeme mluvit o **kognitivní disonanci** neboli únikovém mechanismu chránícím před rozporem mezi vynuceným chováním a jeho psychickým postojem. Takovýto rozpor je zátěžový a vyvolává tendenci postoje sladit, což motivuje dítě vnímat realitu selektivně – přijímá jen to, co je v souladu s jím přijatou realitou. Takovéto chování pak snižuje jeho stres (NOVÁK 2012).

Jedlička (nedatováno online) uvádí osm diagnostických kritérií SZR, které se však nemusí projevovat současně. Jedná se o kampaň za degradaci rodiče, slabé, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování, nepřítomnost ambivalence, fenomén nezávislého názoru, reflexivní podpora programujícího rodiče, nepřítomnost pocitu viny, tzv. vypůjčené scénáře a rozšíření nepřátelství na další členy rodiny. Závažnost projevů těchto osmi kritérií je později vodítkem k diferenciální diagnóze závažnosti SZR. Tabulka projevů a diagnostických kritérií SZR se nachází v příloze č. 2.

Analogie využívané Gardnerem

Vzhledem k faktu, že Gardner je autorem SZR je myslím užitečné seznámit se s jeho pojetím syndromu skrze jím využívané analogie. Přínos vnímám v jeho zpracování procesu tzv. brainwashingu¹³ ve spojení s obdobným fungováním SZR. Chci upozornit, že tato přirovnání se týkají nejtěžších případů SZR, a proto jsou v jisté hraniční mezi a je, dle mého názoru, nutné přemýšlet nad tímto pojetím kriticky. Pro praktické využití této

---

¹³ Brainwashing česky tzv. vymývání mozků „je technika směřující k ovlivňování jednoho nebo více lidí tak, aby změnil svoje názory nebo chování, a to ve prospěch toho, kdo brainwashing provádí“ (HERMAN 2015 online).

práce však může mít vymezení dalších projevů SZR pozitivní vliv, proto Gardnerovy analogie i přes jisté výhrady využívám.

Sekta a proces tzv. brainwashingu

Nejdříve bych se chtěla vymezit vůči třem pojmům, které u Gardnera v českém překladu najdeme. Prvním je pojem *sekta*, který je podle Vojtíška (In BAŠTECKÁ 2009) zavádějící, pojmově neutrálnější vyjádření zní *nové náboženské hnutí*. Dalším vyjádřením je, že jsou děti trpící SZR *naprogramované* (a je třeba je *deprogramovat*), zde bych raději využívala termínu *z /manipulované*¹⁴. Myslím, že rozumím využití původních pojmů (jelikož již jejich negativní ladění nenechává čtenáře na pochybách, že se jedná o proces s negativními dopady), nicméně já bych se ráda vyhnula takto dogmatickému označování na dobré a špatné. Navíc téma deprogramování má, alespoň u odborné veřejnosti zabývající se náboženskými hnutími, minimálně rozporuplné reakce. Posledním termínem je *vymývání mozků* (neboli brainwashing), které bych raději opisovala jako *cílené ovlivňování mysli* či obdobným způsobem. V tomto případě jsem se rozhodla pro srozumitelnost využívat anglického termínu s apelem na kritické přemýšlení čtenáře o tomto využití. Uvědomuji si i propojení termínu brainwashing s termínem sekta, nicméně i přesto budu termíny užívat dle výše zmíněného.

Gardner (2010) připodobňuje děti se SZR k členům náboženských hnutí, kdy jeden rodič se chová jako vůdce hnutí a naopak druhý je v pozici člověka, který je očerňován jako zkorumpovaný, špatný či nebezpečný. Další podobnosti jsou v nespolupráci zavrhuječích osob a ve způsobu jejich ovlivňování ostatních. To je založeno na vstřípení negativních myšlenek a představ o dané osobě (případně okruhu osob). Autor uvádí přínos tohoto přístupu v možnosti využít praxi s exčleny hnutí jako podněty pro péči o děti se SZR, například při jakési regeneraci a rehabilitaci zdravého smýšlení odstraněním patologického způsobu myšlení. Dále autor propojuje prvky využívané při tzv. brainwashingu ve válečném zajetí (či v náboženském hnutí) se SZR.

Konkrétní vymezení brainwashingu v kontextu válečných konfliktů uvádím v příloze č. 3. Jedná se o jednotlivé prvky, které jsou manipulátory využívány k ovládnutí mysli konkrétních osob, v uvedeném případě se jedná hlavně o vojáky, nicméně lze tyto postupy spatřovat i u SZR a tento pohled může pomoci ke komplexnějšímu náhledu na problematiku (GARDNER 2010).

---

¹⁴ Manipulace je takové chování jedince, které přiměje druhého člověka jednat jinak než by vědomě a dobrovolně jednal sám. Manipulující člověk tímto jednáním dosahuje svých cílů na základě obejítí vědomí i svobodné vůle daného jedince (KLIMEŠ 1997 online).

2.3 Důsledky

Ztráta vztahu k jednomu rodiči má pro dítě mnoho následků, které není schopno ono ani programující rodič dohlédnout. Závažnost důsledků je samozřejmě závislá na stupni SZR i další práci s ním. Obecně lze říci, že se jedná o ztráty a zpomalení až zdeformování emociálního a psychosociálního vývoje. Můžeme mluvit o jakémisi rozštěpení dítěte ve smyslu obranné reakce dítěte na traumatizující situaci. Rozštěpení je v tomto případě snahou o obnovu řádu (NOVÁK 2012). Podrobnější výčet důsledků následuje:

- Ztráta všeho, co se zavrženým rodičem souvisí (včetně samotného vztahu k němu). Můžeme sem zahrnout vše od hmotného zabezpečení až po výchovné působení a praktickou pomoc, ztrátu genealogických informací. V podstatě se jedná o ztrátu jedné poloviny rodiny, což je velmi potřebné při tvorbě identity (BAKALÁŘ 2002, KRČMÁŘOVÁ 2007).
- Šok v případě rychlého a invazivního zavržení (KRČMÁŘOVÁ 2007).
- Dlouhodobý stres dítěte (KRČMÁŘOVÁ 2007).
- Potlačení pozitivních citů k rodiči a naopak projevování negativních emocí bez náhledu (sebereflexe) na své chování s omezeným vnímáním viny i empatie. Ztrácí se vlastní pojetí morálky. Takové chování může vést mimo jiné až k fanatismu (BAKALÁŘ 2002, GARDNER 2010).
- Narušení sebedůvěry a vnímání vlastní identity a sebepojetí. Pokud je jeden rodič špatný, pak je dítě z důvodu dědičnosti také špatné¹⁵ (BAKALÁŘ 2002, MACEK a kol. 2003, JALOVCOVÁ a kol. 2013).
- Chybí model k převzetí sexuální identity a role. Potíže nastávají v identifikaci s mužským/ženským vzorem - pokud je pečující rodič opačného pohlaví. S volbou partnera v budoucnosti - pokud je rodič stejného pohlaví (BAKALÁŘ 2002, MATOUŠEK 2008).
- Deformace vztahu se zavržujícím rodičem i dalšími členy rodiny (KRČMÁŘOVÁ 2007).
- Narušení vztahu k autoritám obecně - zavržený rodič byl původně také autoritou (BAKALÁŘ 2002).

---

¹⁵ Katzlerovi toto popisují jako tendenci dítěte se ztotožňovat s rodiči, přičemž hlavní zkušenosti mají od obou svých rodičů, pokud jeden z nich pomlouvá druhého, nepřímo tím dítěti sdělují, že jeho polovina je špatná, a tím snižují jeho pocit vlastní hodnoty (MATĚJČEK 2014).

- Neznalost běžné komunikace, stejně jako neznalost modelu funkční rodiny. Rodina je základ pro seberealizaci, zdroj zkušeností, hodnot a vzorců chování. Dochází k přenosu vzorců chování do prokreační rodiny (BAKALÁŘ 2002, FISHER 2014, SMITH 2004).
- Deformace emocionálního vývoje – dítě potlačuje a předstírá emoce (KRČMÁŘOVÁ 2007).
- Dítě zažívá úzkost, která je reakcí na ohrožení (SMÉKAL a MACEK a kol. 2002).
- Dítě postupně ztrácí schopnost sebevyjádření a utváření kritického náhledu (GARDNER 2010).
- Duální vidění světa dítětem (GARDNER 2010).
- Změna Já dítěte, dochází k deformaci osobnosti (BAKALÁŘ 2002, GARDNER 2010).
- Vznik patologického, antisociálního chování, které vzniká v kontextu socializace v dětství a dospívání, kdy hlavní roli hraje rodina, škola a vrstevníci (NIELSEN SOBOTKOVÁ 2014, FISHER 2014). Obecně potíže v socializačním procesu. „Kvalita rodinného zázemí má pro dítě a jeho vývoj klíčový význam“ (NIELSEN SOBOTKOVÁ 2014 s. 96).
- Potíže v pozdějším obnovování vztahů se zavrženým rodičem (GARDNER 2010).
- Problémy s odpoutáváním od rodiče v období puberty (TURNOVSKÁ 2012 online).
- Obtíže v partnerských i vrstevnických vztazích (KRČMÁŘOVÁ 2007).
- Vznik psychosomatických onemocnění, depresivity a dalších psychických poruch (JALOVCOVÁ a kol. 2013).

2.4 Zavržený rodič, zavrhuující rodič

Pro potíže rodičů dítěte se SZR můžeme využít označení poruch **rodičovské role**, které jsou definovány jako situace, kdy „rodiče z různých důvodů nemohou, nejsou schopni nebo nechtějí vykonávat to, co je nezbytné a potřebné pro zdárný vývoj dítěte“ (FISCHER a ŠKODA 2014 s. 156). Fischer a Škoda (2014) zahrnují rodiče v rozchodu pod ty, kteří se starat neumějí či nedovedou, ve smyslu že nevědí, co dělat v konfliktních podmínkách a využívají děti jako nástroj proti druhému rodiči. Při takovém počínání jde o poškozování zdárného vývoje dítěte. Mezi takové rodiče můžeme zařadit i ty, kteří

nemohou pečovat, jelikož je jim v tom bráněno. Dle mého názoru můžeme rodiče v rozchodu zařadit někdy i do kategorie nadměrně pečujících až hyperprotektivních, jejichž výchova vede k rozmazlování a závislosti dítěte na okolí (FISCHER a ŠKODA 2014).

Mezi **zavrhujícími rodiči** můžeme stanovit přibližně tři druhy. Prvním je rodič, který podporuje odmítání druhého rodiče spíše nevědomě, nedokáže se ubránit jisté devalvací bývalého partnera. Je pečující a spíše si neuvědomuje, jak dítě ovlivňuje. Druhý typ je charakteristický aktivním zavrhováním rodiče, je impulzivní, se sklony k agresivním projevům a nepřátelství. Posledním typem je obsesivní zavrhující, jež působí dojmem spojení předchozích typů. Plánovaně ničí vztahy v rodině, zvláště se zaměřuje na vztah dítěte a druhého rodiče. Takovýto rodič se obvykle hájí tím, že dítě ochraňuje (KOŠŇAROVÁ 2015).

Gardner (2010) vidí pouze dvě možnosti přístupu k řešení nastalé situace **zavrhovaným rodičem**. Buď bude pasivní a pouto mezi ním a dítětem postupně vymizí úplně, nebo bude zastávat aktivní přístup a v podstatě se o dítě přetahovat a doufat, že tento stav brzy pomine a všechny zasáhne co nejméně. Pasivní přístup je dle autora nevhodnou volbou, jelikož dochází k prohlubování SZR až k trvalému zavržení. Přitom tento postup volí mnoho rodičů z různých příčin – aby nebyli více zavrhováni, aby dítě více netrápili, situaci více nevyhrocovali či z prosté neschopnosti čelit tak náročné situaci. K samovolnému vyřešení situace (dítě prohlédne či zavrhující rodič změní přístup) se Gardner staví skepticky, nicméně ho jako ojedinělé připouští.

2.5 Práce se SZR

Předejít rozvinutí SZR lze dle Turnovské (2012) pouze důsledným označením nevhodného chování rodičů, které může vést až k psychickému týrání dítěte a nastavením následných opatření, která mají tento vývoj odvrátit. Podstatným je i komplexní přístup k problematice včetně podpory dětem a rodičům, poučení o možnostech a hrozbách v případě neplnění dohod, využívání případových konferencí a multidisciplinární spolupráce.

Dle Gardnera (2010) je v mnoha případech SZR jedinou možností řešení nastalé situace omezení kontaktu dítěte se zavrhujícím rodičem. Někdy se může jednat o zamezení kontaktu zcela. K tomuto řešení je však potřeba aktivního přístupu

zavrhovaného rodiče a často i jeho ochota přistoupit k řešení situace skrze soudní řízení. Někdy je psychický stav dítěte natolik špatný, že tento postup nemůže být proveden. I proto je třeba reagovat již na první známky vzniku SZR, se kterými je možno pracovat lépe než s rozvinutou formou SZR (ČERNÁ 2001).

Práce s rodinou s výskytem SZR je velmi komplikovaná a dlouhodobá. Je třeba jednotlivé členy rodiny podporovat, zároveň však aktivně terapeuticky, psychologicky, někdy i psychiatricky pracovat se zavrhujičím rodičem a zavrhujičím dítětem. Terapie dětí se SZR jsou sporné, nicméně i přesto potřebné. Průběh práce je ovlivňován závažností syndromu, resp. dle Gardnera jeho typem (TURNOVSKÁ 2012 online). U **mírného typu** nejsou terapeutická opatření obvykle nutná, u **středního typu** je třeba terapeutického zásahu ideálně v kombinaci se soudním rozhodnutím a případnými sankcemi pro programujícího rodiče. Možností je úprava výchovy a omezení kontaktu se zavrhujičím rodičem. U **těžkého typu** je třeba změna výchovy dítěte v kombinaci s dočasným pobytem dítěte v neutrálním prostředí (Gardner využívá tzv. přechodových míst). Současně je nutné zapojit intenzivní práci odborníků. Toto opatření však nese mnohá rizika, např. terapeuti by měli být specialisté na SZR, což se bohužel ne vždy děje. Znovu zde chci upozornit i na riziko nesprávného určení SZR a záměnu například za syndrom CAN, což pak vede k další viktimizaci a traumatizaci dítěte (KRČMÁŘOVÁ 2007, GARDNER 2010, DOBRUŠOVÁ a kol. 2012, JEDLIČKA nedatováno online).

Dle metodiky MPSV (DOBRUŠOVÁ a kol. 2012) je řešení SZR individuální a samotné zjištění SZR není důvodem ke změně péče o dítě. Zároveň zákaz styku rodiče s dítětem je brán jako krajní možnost ochrany před patologickými rodiči, kteří dítěti ubližují.

Warshak (2003) vnímá jako prospěšné pracovat s dítětem, zavrhujičím i zavrženým rodičem. Typy práce se odlišují v závislosti na problematice jednotlivých rolí účastníků, nicméně je bez pochyb, že je třeba pracovat se všemi – celou rodinou, jelikož všichni jsou situací negativně zasažení. Jedná se o dlouhodobý a náročný proces (ČERNÁ 2001). Následuje stručný popis práce s jednotlivými aktéry a vzhledem k tomu, že autor práci pojímá terapeuticky, využívám zde pouze poznatky, které může při práci využít i sociální pracovník.

Zavrhující rodič

Mezi potíže v práci s tímto rodičem patří snaha (mnohdy úspěšná) o získání pracovníka na svoji stranu, nespolupráce a vyhýbání se. Rodič často budí zdání, že spolupracovat chce, ale zároveň dělá vše, aby tomu tak nebylo – jedná se v podstatě o manipulaci okolí. Pracovník musí zvládnout zachování objektivity, aby dokázal jednotlivé snahy klienta rozpoznat. Gardner (2010) doporučuje najít si v rodině spojence (ideálně matku zavrhujícího rodiče), případně i pořádat rodinné schůzky. Příbuzní se mnohdy snaží držet neutrální postoj, nicméně pokud s nimi bude pracováno, mohou zavrhujícímu rodiči pomoci v náhledu na jeho chování a jeho následky.

Podstatou práce je vyjádření hněvu, zklamání, obav atd. v bezpečném prostředí, bez zatěžování dětí či blízkých osob. Poté dochází k identifikaci příčin hněvu a tyto příčiny musí být odstraněny nebo zpracovány, aby dále nepodněcovaly nenávist zavrhujícího rodiče a nestaly se motivem k zavrhování. Podstatné je i získání náhledu na chování a jeho dopady na psychiku i vývoj dítě (GARDNER 2010, WARSHAK 2003).

Dítě se SZR

Nesnadná ve vztahu pracovníka a klienta v případě dítěte se SZR bývá tendence pracovníka vyhovět přáním dítěte, a tedy se zavrhováním rodičem se nevídat. Při správné indikaci SZR si však lze vyjadřované nepřátelství dítěte vysvětlovat jako povrchní vyjádření zacílené na pozitivní přijetí zavrhujícím rodičem. Pokud pracovník vezme vážně obvinění dítěte, dochází k potvrzení a propracování obvinění, a tedy prohloubení SZR. Gardner označuje práci s fiktivními obviněními dítěte za antiterapeutické (GARDNER 2010).

Pokud se jedná o sourozence, kteří se navzájem v SZR podporují či podněcují, je vhodné jejich návštěvy u zavrhovaného rodiče rozdělit. Nejúčinnější formou práce s dětmi (zvláště v mírnějších formách SZR) je strukturování situací a tím zprostředkování pozitivních zkušeností se zavrhováním rodičem. Zároveň je vhodné uzpůsobit místo předávání dětí na co nejvíce neutrální. Čas předání je pro dítě se SZR velice náročný, jelikož dochází k stupňování tlaku na jeho loajalitu. Pro obě doporučení může být vhodným způsobem například asistovaný kontakt (GARDNER 2010, WARSHAK 2003).

Gardner (2010) považuje za důležitou součást práce s dětmi i poskytování výmluv pro návštěvu zavrhovaného rodiče. Děti je mohou mít v lepším případě i již vytvořené,

případně je může pracovník s dítětem v počátcích spolupráce tvořit. Dále je třeba odrazovat dítě od vlichocování se do přízně jednoho rodiče a reflektovat nerealizování obav dítěte při kontaktu se zavrženým rodičem. Mimo výše řešené je třeba dítě empaticky podporovat a přijímat.

Zavržený rodič

Často je třeba vysvětlit rodiči situaci (SZR a jeho vývoj), účinným nástrojem je také poznání, že nenávist není opakem lásky, tj. lhostejnost. Nenávist namířená proti zavrženému rodiči lze v jisté míře vykládat jako skrývanou náklonost. Zavržený rodič potřebuje velkou podporu a edukaci, aby zvládl nápor pojící se s kontaktem s dítětem. Při kontaktu s dítětem lze využívat vzpomínky z doby, kdy rodina dobře vycházela, případně lze s dětmi praktikovat některé z rituálů, které dříve s rodičem měly. Základem je snaha zažívat s dětmi hezké chvíle, nechat je svobodně vyjadřovat pocity, myšlenky a obavy. To vede u mírnějších stupňů SZR k náhledu na rozdílnost mezi rodiči. Samotné setkání s dětmi lze pokládat za úspěch a i přes jejich negativní reakce za projev zájmu (GARDNER 2010, WARSHAK 2003).

Závažnost syndromu vede často pracovníky k etickému dilematu v podobě volby menšího zla. Pokud se práce s dítětem nedaří (zvláště v těžších podobách SZR), je vhodné využít i možnost otevřené budoucnosti pro dítě, což znamená, že dítě se dozví, že na něj zavržený rodič čeká, má o něj zájem, ale dává mu prostor, aby se rozhodlo samo. Pro rodiče je samozřejmě tato možnost velice obtížná a je třeba je při ní velmi podporovat a oceňovat (TURNOVSKÁ 2012 online).

2.5.1 Asistovaný kontakt

Jednou z možností práce s rodinou s výskytem SZR je asistovaný kontakt neboli asistovaný styk rodiče s dítětem. V současné odborné literatuře není téma podrobněji příliš zpracováváno. Dle příručky *Rodina, děti a domácí násilí* (2014) není vypracována ani jednotná metodika a proto si každá organizace poskytující AK vytváří systém práce individuálně. Nicméně potřeba vytvoření standardů pro asistovaný kontakt je významná.

Pojem není příliš jasně definován, nicméně se jedná o asistenci odborníka při setkání dítěte s rodičem, který je dítětem odmítán, není mu umožněno se s dítětem stýkat nebo může dítě ohrozit. Pracovník je stanoven k ochraně dítěte. Cílem AK je umožnit

bezpečný kontakt dítěte a rodiče. Této metody lze využít, pokud je rodič psychicky nemocný a jeho chování by mohlo být pro dítě ohrožující či pokud byl vztah mezi dítětem a rodičem poznamenán negativními skutečnostmi, ale není zcela zničen, např. vlivem konfliktů, rozchodu, pěstounské péče atd. Jde o obnovení/posílení vztahu s cílem obnovit běžný kontakt, pokud to zájmy dítěte umožní (JALOVCOVÁ In *Rodina, děti a domácí násilí* 2014).

Asistovaný kontakt může být prováděn na doporučení pracovníků či po nařízení soudem. AK často iniciují sociální pracovníci OSPOD, avšak asistence OSPOD při realizaci AK nespadá pod sociálně-právní ochranu dítěte tzn., že není pro pracovníky povinná (KOŠŇAROVÁ 2015). Styk rodičů s dítětem bývá po rozvodu upraven soudně, případně mimosoudní dohodou rodičů, která je odborníky preferována. Soud může stanovit asistované předávání či asistovaný styk dítěte (DOBRUŠOVÁ a kol. 2012). V ATC se často setkáváme s nařízením AS do konkrétního zařízení na konkrétní dny a hodiny. Problémem bývá, že takovéto termíny nebývají soudci předem konzultovány a nejsou v kapacitních možnostech zařízení. Navíc organizací poskytujících AS je v České republice relativně málo a ještě méně je těch, které provádí opravdu profesionálně vedené služby s největším důrazem na bezpečí a potřeby dítěte.

Častým problémem, který se při provádění asistovaných kontaktů objevuje, je tlak rodiče na splnění jeho práva s dítětem se stýkat, tímto tlakem bývají práva a potřeby dítěte rodiči i odborníky často upozaděny. Je proto potřeba, aby pracovníci zajišťující asistovaný kontakt mysleli především na zájmy a potřeby dítěte a AK neurychlovali – ve smyslu nedostatečné doby pro přípravu na setkání. To zdůrazňuje i Matoušek (2014), AS vyžaduje přípravu dítěte i dospělých, nemá jít pouze o poskytnutí neutrálního prostředí.

V této práci se soustředím na AK indikovaný na základě SZR, nicméně existují i další možné indikace, které se většinou týkají fyzické bezpečnosti dítěte. AS zajišťují nestátní organizace, v neziskovém sektoru se jedná o služby nehrazené klienty (např. D3P), v ziskovém sektoru jsou tyto služby hrazené (např. Area Fausta).

Průběh

Vhodné je uskutečňovat kontakt na neutrálním místě (obvykle v organizaci poskytující AS), kde po zdárně ukončené přípravné fázi dochází k setkávání. To by mělo být uzpůsobeno tak, aby se zavrhuující rodič nezdržoval v blízkosti konání setkání a s druhým rodičem se ideálně v zařízení nepotkal. Pracovník bývá obvykle s dítětem

nejdříve sám, až poté přichází zavrhováný rodič. Nepřítomnost zavrhujeícího rodiče je podstatná pro pozitivní průběh kontaktu i pro bezpečí dítěte. Praktická uzpůsobení AK (kdo a kdy dítě přivede/odvede atd.) mohou být nastavena individuálně za předpokladu dodržení výše řečených doporučení (GARDNER 2010).

Motivovanost jednotlivých aktérů je odlišná. Zavrhováný rodič bývá obvykle motivovaný ke spolupráci s odborníky, na rozdíl od zavrhujeícího rodiče, který (ať již deklaruje cokoli) motivován ke spolupráci nebývá a snaží se jí vyhýbat. V ATC se často objevuje vyhýbání ve formě nemocí, návštěv lékařů, záměn termínů atp. Vydávání dítě za nemocné je pro zavrhujeícího rodiče velice úspěšná strategie a není v moci pracovníků OSPOD (o to více pracovníků NNO) efektivně zabránit rodiči toto chování provozovat. Na druhou stranu zavrhováný rodič má tendenci na pracovníky vyvíjet tlak a urychlovat celý průběh (KOŠŇAROVÁ 2015). Oba tyto postoje jsou z povahy situace obou rodičů pochopitelné, nicméně velmi stěžují další práci. Výrazně lepších výsledků je dosahováno, pokud rodiče se službou souhlasí a nespolupracují na základě nařízení soudu (JALOVCOVÁ a kol. 2013).

Výzkum Košňarové (2015 s. 88) ukázal, že „pokud rodiče nejsou vědomě či nevědomě ochotni svůj postoj k dítěti a druhému rodiči změnit, nemůže být asistovaný kontakt úspěšný a další účinné faktory, jinak v procesu přínosné (např. podpora rodičů i dítěte, respekt pracovníků k postojům rodičů, jasné postupy práce s rodinou atp.), nemohou pomoci situaci v rodině změnit“.

Průběh procesu je ovlivněn postoji rodičů i dětí, a také délkou a intenzitou sporu rodičů - ta souvisí s délkou doby, kdy kontakt s jedním rodičem neprobíhá (JALOVCOVÁ a kol. 2013). Dle Gardnera (2010) je odborník, který dítě přinutí vídat se se zavrženým rodičem, pro dítě akceptovatelnou výmluvou před rodičem zavrhujeícím. Dítě by se ve skutečnosti s rodičem stýkat chtělo (minimálně podvědomě), ale tím by ztratilo lásku zavrhujeícího rodiče, což nechce připustit. Proti tomuto tvrzení vystupují jiní odborníci, kteří tvrdí, že nucením dítěte situaci jen zhoršíme a antipatii prohloubíme (KOŠŇAROVÁ 2015).

„Turnovská (2012) zpochybňuje celý proces AK jako extrémní zátěž pro dítě, které se v konfliktu rodičů nemůže dobře orientovat. Asistovaný kontakt považuje za málo účinný prostředek k nápravě vztahu dítěte s odmítaným rodičem a preferuje předchozí mediaci rodičů, která by dle ní měla být povinná. Jako argument uvádí například Cochemský model“ (KOŠŇAROVÁ 2015).

Dle metodiky ATC je práce dělena do tří základních fází. První je **úvodní setkání** s rodiči, sociálním pracovníkem OSPOD, případně dalšími odborníky. Na úvodním setkání je předběžně domluvena zakázka a uzavřena smlouva na sociální službu. Následuje **tzv. fáze mapování**, kdy dochází k lepšímu seznámení se situací a postoji jednotlivých klientů. Mapování v kontextu přípravy na AS probíhá převážně formou individuálních konzultací. V jeho průběhu dochází k tvorbě individuálního plánu a zakázky. Součástí práce jsou individuální setkání s dítětem, při kterých jde o zmapování stupně odcizení i motivace ke spolupráci. Při práci s rodinou připravující se na AS je vhodné iniciovat případovou konferenci či alespoň případové setkání, jehož cílem je rozdělení kompetencí odborníků, získání většího náhledu na situaci rodiny. Poté dochází k mapovacímu asistovanému styku a společné schůzce rodičů. Poslední schůzkou této fáze je vyhodnocovací schůzka s rodiči a sociálním pracovníkem OSPOD, kde dochází k vyhodnocení spolupráce a k rozhodnutí o dalším pokračování služby. Třetí fází je fáze **samostatné ambulantní práce**, při níž dochází k naplňování zakázky, a tedy prokládání individuálních, společných schůzek a asistovanému setkávání. Tato fáze je ukončena vyhodnocovací schůzkou za účasti sociálního pracovníka OSPOD (JALOVCOVÁ a kol. 2013).

Součástí práce je podpora a povzbuzování vzájemné komunikace mezi rodičem a dítětem, ale i mezi rodiči navzájem, zároveň je podstatné dávat a držet hranice komunikace. Odborník upozorňuje na manipulativní či nátlakové chování rodiče a obecně hájí zájmy a práva dítěte (JALOVCOVÁ a kol. 2013).

2.6 Námitky k SZR

Jak jsem zmínila v úvodu kapitoly, o označení tohoto syndromu se vedou mezi odborníky debaty a existují zastánci různých označení. Doslovný překlad *alienation* zní *odcizení*, které je pro mnohé odborníky přijatelnějším termínem, nicméně v českém překladu Gardnera se setkáváme s pojmem *zavržení*, které je užíváno i v metodickém materiálu MPSV (DOBRUŠOVÁ a kol. 2012). Mezi další možnosti užívání termínu můžeme zařadit například Matouška (2005) - syndrom odvrženého rodiče. Dle Turnovské (2012) již existuje shoda na termínu syndrom odmítaného rodiče. V této práci využívám pojmu zavržení, jelikož je využíván jako oficiální termín, nicméně osobně souhlasím s některými námitkami oponentů.

Dle Gjuričové (2005) je termín zavržení problematický z několika důvodů. Prvním je jistá dramatizace a zároveň implikace viníka. Dále nevhodně vede k otázkám, *proč byl rodič zavržen? Zda si situaci zasloužil, či je její obětí?* Obecně tedy vede k zavádějícímu a schematickému porozumění situaci. Další problém spatřuje v jakémsi medicínském názvosloví, které navádí k potřebě léčit SZR jako nemoc. Odpovědně diagnostikovat SZR je však problematické. Mezi poslední negativum označení SZR patří možnost zneužití syndromu a odklon od konfliktní situace dítěte k polarizovanému vidění a hledání obětí a viníků.

„Gardnerovo pojetí opomíjí, že jev odcizení rodiče a dítěte vzniká za velmi odlišných okolností, zanedbává vývojovou vztahovou stránku problému. Pojem vytváří iluzi, že jde o jasně určenou chorobu, která tedy je léčitelná jasně definovanými postupy. Nejde však o medicínskou diagnózu ani o objektivní popis jevu. Jde o spornou interpretaci závažného jevu, tato interpretace by neměla být nekriticky přijímána jako správná či modelová“ (GJURIČOVÁ 2005 online).

Warshak upozorňuje na snadnou zneužitelnost při rozvodových sporech (která pramení z nejasně vymezené diagnostiky, již je třeba lépe definovat), patologizaci dítěte, problémy s diferenciální diagnostikou (záměna SZR), zjednodušující pohled, viktimizaci pečujících při nesprávné diagnostice a nedostatečně prověřenou terapii (KOŠŇAROVÁ 2015). Další potíží je zneužití koncepce SZR při řízeních s násilníky a celkové převaze označování za zavrhujeícího rodiče ženu (KRČMÁŘOVÁ 2007).

Osobně spatřuji velké nebezpečí v labellingu neboli v onálepkování dítěte či rodiče a následnému zdeformování další práce s rodinou i prožívání klientů samotných. V této práci však předpokládám odborně provedenou diagnostiku SZR a jeho další citlivé řešení, které odpovídá standardům a zároveň je tvořeno podle individuálních potřeb dětí, potažmo jejich rodičů.

PRAKTICKÁ ČÁST

3. Charakteristika výzkumu

Ve výzkumné části se zabývám zkušenostmi zavržených rodičů, kteří prošli péčí Domu tří prání. Podnětem byla má zkušenost s cílovou skupinou rodin s výskytem SZR, jako s velmi obtížnou v efektivní práci, vzhledem k závažnosti tématu i obtížnosti spolupráce se zavrhujičím rodičem. V ambulantně terénním centru D3P pracujeme s rodinami s výskytem (resp. s možnou indikací) SZR převážně ambulantně, a to mapováním a důkladnou přípravou dítěte i rodičů na kontakt, následně lze navázat samotným asistovaným kontaktem. Jedná se o velmi náročnou práci, která nebývá vždy úspěšná. To je, dle mého názoru, hlavně dáno nedostatkem prostředků k donucení zavrhujičích rodičů spolupracovat a také stupněm SZR u dítěte, kdy u těžkého stupně nebývá úspěšná ambulantní práce příliš možná. Pracovníci jsou konfrontováni se svými limity, limity systému a bezmocností pomáhajících v praxi.

3.1 Cíl výzkumu

Teoretická část práce popisuje vznik a vývoj SZR, který dává do souvislosti s negativním zpracováním rozchodu rodiči dítěte. Z literatury i zkušeností odborníků vyplývá, že pro všechny zúčastněné je lepší vzniku (případně vývoji) SZR předcházet, a to prostřednictvím práce s rodinami v situaci rozchodu partnerů.

Cílem výzkumu je zmapovat situaci rodiny, která vedla ke vzniku SZR, a to z pohledu zavrženého rodiče, a odpovědět na výzkumné otázky. Základní výzkumnou otázkou je: **Jak zavržený rodič popisuje vznik SZR u svého dítěte?**

Na tomto místě je třeba ještě konceptualizovat slovo *popisuje*, protože v teoretické části práce k tomu nebyl vhodný prostor. Jelikož se jedná o obecně známé slovo, dovolím si jej definovat jen krátce. Dle slovníků českých synonym (SLOVNÍK ČESKÝCH SYNONYM ABZ; TVŮJ SLOVNÍK, oba online) lze místo něj využít výrazů: *zobrazit, vyličit, vyobrazit, vypsát, postihovat, vystihovat* či *charakterizovat*.

Pokud vyjdu z definice popisu jako slohového postupu, pak je to „zachycení základních rysů, vlastností, částí a složek předmětu, jevů nebo děje. Cílem je předat adresátům na základě vlastního smyslového vnímání dokonalou informaci a svědectví o skutečnosti a vytvořit v jejich představě věrný obraz sdělovaného“ (MINÁŘOVÁ 2009

cit. dle ŠIMEČKOVÁ 2014 s. 10). V rozhovorech se nejednalo o slohový útvar, nicméně definice Minářové mi přijde velmi vhodná. V této práci považuji za popis líčení a charakterizování situace, jevů i aktérů respondenty. Cílem jejich popisu má být předání informací a svědectví na základě vlastního smyslového vnímání dotazovaných. Do předaných informací zahrnuji jak verbální, tak i neverbální projevy respondentů. Neverbální projevy zahrnuji do sděleného na základě pravidel pro vedení kvalitního rozhovoru.

Pokud respondenty požádáme, aby řekli něco o svých zkušenostech či vyprávěli část svého života, „obvykle použijí narativní modus, tj. nabídnou popis, který má strukturu příběhu. Je zřejmé, že nestrukturované či semi-strukturované interview částečně posilují vynoření tohoto narativního modu“ (ČERMÁK a kol. 2007 online).

Podrobněji rozpracovávám základní výzkumnou otázku v dílčích výzkumných otázkách, které zní:

1. **Jak probíhal rozchod rodičů?**
2. **Jaké z diagnostických kritérií SZR se u dítěte vyskytly?**

První dílčí výzkumná otázka se vztahuje k první kapitole teoretické části, druhá se vztahuje k druhé kapitole teoretické části. Z těchto otázek a teoretického rámce vychází konkrétní zaměření rozhovoru.

3.2 Metodologie výzkumu

Pro výzkum jsem použila **kvalitativní přístup** sběru dat, což je způsob, „jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur, nebo jiných způsobů kvantifikace“ (STRAUSS a CORBIN 1999, s. 10). Kvalitativní metody zkoumají hlavně život lidí, jejich příběhy, vztahy a chování. Výzkumníkovým cílem je zjistit podstatu zkušeností respondentů s určitým jevem. Negativní pohled na tento přístup bývá dán nesplněním sběru dat čistě vědeckého typu, což je v humanitních vědách obecným problémem. Kvalitativní a kvantitativní metodologii není vhodné porovnávat, jelikož jsou velmi odlišné a slouží k jinému účelu. Jejich velkou výhodou vnímám v možnosti vzájemného doplnění (STRAUSS a CORBIN 1999, MIOVSKÝ 2006).

„Kvalitativní výzkum je nenumерické šetření a interpretace sociální reality. Cílem tu je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím“ (DISMAN 2002 s. 285). Pro

kvalitativní výzkum je charakteristická jeho jedinečnost, neopakovatelnost, kontextuálnost, procesuálnost a dynamika. A tedy i možnost zkoumat fenomény, které mohou být vnímány jednotlivými lidmi odlišným způsobem bez potřeby tato zjištění zobecňovat. V kvalitativním výzkumu chceme získat co nejvíce dat, v kterých pak hledáme struktury a pravidelnosti. Zjištěná data platí pouze za určitých podmínek, u určitých lidí a v určitém časovém období, nelze je zobecňovat a aplikovat na populaci. (MIOVSKÝ 2006, DISMAN 2006). „Kvalitativní výzkum je situovaná aktivita, která umisťuje pozorovatele do světa. Sestává ze sady interpretativních, materiálních praktik, které svět zviditelňují. Tyto praktiky svět zároveň proměňují (...) kvalitativní výzkumníci studují věci v jejich přirozeném prostředí a jednotlivým fenoménům zkoušejí dát smysl, interpretovat je prostřednictvím významů, které do nich lidé kladou“ (DENZIN 2005 cit. dle NEPUŠTIL 2013 s. 32).

Dle Miovského (2006) se základní typy výzkumů v kvalitativním přístupu liší a není jednotnost v tomto členění. Jednou ze základních metod získávání kvalitativních dat je interview neboli **rozhovor** či metoda moderovaného rozhovoru. Tato metoda patří mezi nejobtížnější, ale zároveň i nejvýhodnější k získání kvalitativních dat (MIOVSKÝ 2006).

Rozhovor vedoucí k získání kvalitativních dat vyžaduje dovednosti výzkumníka – empatii, porozumění, schopnost pozorovat, vhodně reagovat atd. Podstatná je i schopnost prolomení bariér, případně navázání vztahu s respondentem, což může být jistým limitem a zdrojem částečného zkreslení informací, například pokud k prolomení bariér nedojde nebo dojde jen částečně (HENDL 2005).

Validita poznatků kvalitativního přístupu sběru dat je úměrná schopnosti výzkumníka reflektovat vlastní vliv na účastníky výzkumu, a tedy i na výzkum jako takový. Vycházím z předpokladu, že expertní postoj výzkumníka je kontraproduktivní, snižuje validitu a zatěžuje výzkum rizikem dezinterpretace dat při analýze. Proto jsem se snažila využívat spíše partnerský postoj a vytváření vztahu, obojí využívané humanisticky orientovanými odborníky. Na účastníky výzkumu nahlížím jako na synoptický celek neboli osobnosti, které nelze redukovat jen na určitý aspekt, jenž momentálně zkoumám. Jednak z důvodu, že je to dle mého názoru, nemožné, ale i proto, abych měla možnost zachytit vlivy, které dotazovaného ovlivňují. Během a také po rozhovorech jsem se snažila využívat autoreflexi, abych co nejvíce eliminovala zkreslení výzkumu vlastními postoji, motivy, zkušenostmi atd. Introspektivní metoda je „legitimní a plnohodnotnou metodou

v procesu vědeckého poznávání a tato metoda nestojí v sociálních vědách na okraji, ale naopak v centru pozornosti“ (MIOVSKÝ 2006 s. 83).

V teoretické části jsem provedla konceptualizaci pojmů výzkumné otázky a v praktické části operacionalizaci těchto pojmů.

3.2.1 Metodika sběru dat

Kvalitativní data jsem získala využitím **narativního interview**, což je metoda „specializovaná na studium sociálních procesů dějinného charakteru“ (BLÁHOVÁ 2010 online). Výhodou narativního rozhovoru je možnost seznámit se se subjektivními významovými strukturami jedince o určitých událostech, které by se při cíleném dotazování neprojevily. Volné vyprávění jedince je proto pro výzkumníka velmi přínosné. Při rozhovoru je možné zaměřit se na předem definované téma v životě respondentů. Rozhovor lze pak dělit na fáze stimulace, vyprávění, vyjasňující otázky a zobecňující otázky. Podstatou narativního interview je vyprávění, lze však připustit i popis stavů či vysvětlování důvodů (HENDL 2008).

Dle Bláhové (2010 online) je narativní rozhovor vhodný nástroj k zjištění skrytých informací na pozadí vyprávění. Nejedná se o pouhé vyprávění, ale i o chápání situací, motivů a zkušeností z pohledu respondenta, který má možnost zamyslet se nad tím, proč jednal nějakým způsobem či jakou sehrál v situaci roli.

Rozhovor může probíhat jako nestrukturovaný či polostrukturovaný. Cílem výzkumníka je držet rozhovor u tématu. Jedná se o vyprávění dotazovaného, zásahy tazatele jsou omezeny na minimum, později dochází k doplňujícím a vysvětlujícím otázkám ze strany výzkumníka. Tyto otázky mohou vést k zavedení vyprávění na další vedlejší témata (SVOBODA nedatováno online, ČERMÁK a kol. 2007 online).

Narativní interview lze dělit na dva typy, prvním je osobní historie (personal history) a druhým **případová historie** (case history). V této práci se budu zabývat případovou historií neboli vyprávěním od více informátorů, která se týkají jistého období jejich života (SVOBODA nedatováno online).

Příprava rozhovoru spočívá v určení předmětu vyprávění a vyhledání subjektu "u něhož je jistota, že bude schopen vyprávět" (HENDL 2008 s. 176). Plán vedení rozhovoru se odvíjí od výzkumných otázek (ČERMÁK a kol. 2007 online). Interview probíhaly obdobným způsobem a byly u nich využity stejné základní otázky. Na začátku

byl vysvětlen respondentům účel výzkumu a informovaný souhlas. Rozhovor začal otevřenou výzvou k vyprávění. Po tematických celcích byly kladeny doplňující otázky. Nakonec byly kladeny i otázky směřující k vedlejším výzkumným záměrům. Bohužel někteří respondenti nedokázali samostatně vyprávět nebo měli tendenci se v tématech cyklit či naopak se mě doptávat, proto jsem do některých rozhovorů byla nucena zasahovat více než do jiných. Rozhovor byl nahráván pomocí aplikace, poté přepsán a analyzován. Základní otázky a strukturu rozhovoru příkládám v příloze číslo čtyři. Jeden z respondentů audio-nahrávání odmítl, tudíž v jeho případě jsem se snažila více dělat poznámky, které jsem s ním později ověřovala (vzhledem k tomu byl tento rozhovor nejdelší).

Rozhovory trvaly od 60 do 110 minut, nejčastěji kolem 75 minut. Již při oslovení respondentů jsem jim sdělila, čeho se bude rozhovor týkat a k čemu má sloužit. Při osobních rozhovorech jsem se soustředila i na pozorování (extrospekci i introspekci), což je pro kvalitní interview potřebné. Pokud nebylo pozorování možné, soustředila jsem se více alespoň na neverbální aspekty řeči. Po jednotlivých rozhovorech následoval jejich přepis a analýza.

Využila jsem hlavně osobní formu rozhovoru, po jednom případě jsem využila i rozhovor prostřednictvím aplikace Skype a telefonní rozhovor. Využití Skypu je výhodné hlavně v tom, že u něj lze využít videohovor, je tak možné respondenta i pozorovat, což telefonní interview neumožňuje (MIOVSKÝ 2006). Využitím Skypu a telefonu jsem byla schopna získat data i od respondentů, kteří by se mnou jinak nechtěli či nemohli spolupracovat, například kvůli vzdálenosti jejich bydliště. Uvědomuji si omezení telefonního rozhovoru, nicméně i přes ně považuji tento rozhovor za relevantní a přínosný. Možným limitem může být například nemožnost pozorování respondenta, což jsem se snažila eliminovat tím, že jsem více pracovala s tónem a rytmikou hlasu i dalšími neverbálními aspekty řeči.

3.2.2 Pilotní rozhovor

První rozhovor, který jsem dělala, nazývám pilotním, a to z toho důvodu, že jsem se při a po něm snažila (více než v ostatních případech) upravit základní otázky rozhovoru tak, aby byly co nejvíce vypovídající. Dle průběhu tohoto rozhovoru jsem si načasovala rozhovory ostatní (i když i na tento rozhovor jsem počítala zhruba s hodinovou časovou dotací). Upravila jsem pojetí otázek k výzkumu, kdy jsem

v průběhu položila pouze první tři otázky, jelikož na čtvrtou otázku mi respondent odpověděl během hovoru sám. Naopak jsem využívala další doplňující otázky (např. *A co ještě?*), shrnovala a parafrázovala jsem respondentův příběh a zároveň jsem jej oceňovala (pokud to bylo pro mě autentické). Dle Hendla (2008) může výzkumník v průběhu kvalitativního výzkumu (během sběru a analýzy dat) modifikovat či doplňovat otázky.

Snažila jsem se co nejméně zasahovat do klientova vyprávění, nicméně pokud delší dobu mlčel, doptávala jsem se ho. Také jsem zjistila, že je přínosné se respondenta na konci rozhovoru zeptat, jestli je ještě něco, co bych chtěl říci/dodat, jelikož (což jsem si ověřila při ostatních rozhovorech) jsem se po této otázce často dozvěděla velmi zajímavé informace.

Z pilotního rozhovoru jsem tedy vyvodila důraz pro sebe, abych dávala respondentovi dostatek prostoru pro vyprávění příběhu a zároveň že není nutné otrocky položit všechny otázky. Také jsem si uvědomila, že je pro mě podstatné s respondentem jednat obdobně jako s klientem (využívání zrcadlení, shrnování, parafrázování, doptávání, oceňování atd.) ovšem s větší snahou nezasahovat do jeho příběhu.

3.2.3 Charakteristika výzkumného vzorku

Respondenti byli, dle původního záměru, tvořeni z řad zavržených rodičů, kteří prošli péčí ATC Domu tří přání v posledních letech (ale zároveň momentálně již nebyli klienty D3P, což mělo sloužit k většímu bezpečí respondentů). V průběhu výzkumu jsem zjistila, že dva dotazovaní dle mého názoru nesplňovali takto definovanou cílovou skupinu. Vzhledem k hodnotě informací těchto respondentů jsem se nakonec rozhodla pozměnit cílovou skupinu, abych mohla jejich příběh použít. Navíc jejich příběhy se velmi podobaly příběhům zavržených rodičů, jediným rozdílem byla neúčast dítěte v zavržování rodiče. Primárně se mi ale stále jedná o zavržené rodiče. Výzkumný vzorek je tedy tvořen **bývalými klienty ATC, u kterých bylo důvodné podezření, že byli (či jsou) zavrženými rodiči** a to na základě analýzy dokumentů.

Označení zavržený rodič využívám dále pro všechny respondenty, jelikož jejich situace byla obdobná a i jejich subjektivní vnímání situace odpovídalo zavržení či odcizení. Podobnost situace lze mimo jiné popsat i vnímanou **velkou snahou (ať už vědomou, či ne) druhého rodiče, aby k SZR došlo**. Pro dotazované bylo též společné, že měli v rodinné anamnéze rozchod s druhým rodičem. Fakt, že vzorek byl tvořen bývalými klienty, naznačuje, že se jednalo o rodiče, kteří se snažili udržet kontakt se svým dítětem.

Jedná se o nepravděpodobnostní metodu výběru vzorku. „Žádná obecně uznávaná klasifikace metod výběru výzkumného souboru neexistuje“ (MIOVSKÝ 2006 s. 129). Osobně jsem zvolila metodu **záměrného výběru**, konkrétně záměrného výběru přes instituce, která je dle Miovského (2006) velmi efektivní, nicméně je zatížena možností zkreslení – ukazuje pouze jistou část spektra osob z cílové skupiny. Dále však autor podotýká, že pokud jsou „základním souborem našeho výzkumu právě klienti určité instituce, tj. že výběrovým kritériem je právě skutečnost, zda využívají pomoci určité instituce. (...) Pak je záměrný výběr prostřednictvím instituce nejlepší volbou pro výběr výzkumného souboru“ (MIOVSKÝ 2006 s. 138). Myslím, že volba této metody výběru je vhodná, jelikož pracuji v zařízení, které s touto cílovou skupinou dlouhodobě pracuje.

Dotazovaní byli vybráni na základě analýzy dokumentů, s přispěním mých kolegyně, které s nimi pracovaly. Konkrétní záznamy jsem však nestudovala (nechtěla jsem být ovlivněna přečtenými materiály a vstupovat do výzkumu s i nevědomě vytvořenými předpoklady atp.), pouze jsem ověřovala vhodnost jednotlivých respondentů.

Respondenty jsem oslovila primárně přes email, případně jsem využila telefonický kontakt. Vysvětlila jsem jim téma a účel výzkumu a požádala je o spolupráci. Důvodem výběru emailu byla snaha dát respondentům dostatečný prostor na rozmyšlenou a reakci. Uvědomuji si, že oslovování přes email nese riziko neúspěšnosti, ale využila jsem jej záměrně, a to kvůli závažnosti tématu a zároveň z titulu mého postavení sociální pracovnice v organizaci, kam respondenti docházeli. Nechtěla jsem je zaskočit a tím v podstatě i manipulovat. Tento přístup by pro mě nebyl etický. V případě klientů, které jsem nebyla schopna oslovit emailem, jsem využila telefonní kontakt, nicméně jsem se snažila dát jim dostatečný prostor k rozhodnutí.

Oslovila jsem čtrnáct potencionálních respondentů, z kterých kladně reagovalo sedm. Nakonec jsem mohla využít jen šest respondentů, kvůli špatným komunikačním schopnostem jednoho z nich.¹⁶ Počet se může zdát relativně malý, nicméně cílová skupina respondentů je velmi specifická a nelze lehce nalézt respondenty další. Navíc pravidlem kvalitativního výzkumu je, že je třeba začít jej s málo případy a jít do hloubky problému, později si lze případně přibírat další případy (MIOVSKÝ 2006). Důvody neúspěšnosti při oslovení byly různé, patřila mezi ně velká citlivost tématu a nechut' se jím dále zabývat, neodůvodněné zamítavé reakce i prostá ignorace emailu či telefonu. Myslím, že s ohledem na závažnost problematiky jsou tyto důvody očekávatelné.

---

¹⁶ Tohoto respondenta jsem vyřadila s ohledem na jeho vážný zdravotní stav (nechtěla jsem jej zatěžovat) a v souladu s Hendlem (2008), podle kterého vyhledávám respondenty, u kterých je jistota ve schopnosti vyprávění.

Obecně lze předpokládat, že větší chuť účastnit se výzkumu mohli mít ti, kteří měli dobrou zkušenost s Domem tří prání nebo obecně s prací se SZR. Bohužel nejsem schopna tuto možnost vyloučit, snažila jsem se jí předejít tím, že jsem oslovovala veškeré klienty, na které jsem získala kontakt a kteří splňovali kritéria cílové skupiny.

Též jsem se snažila o genderovou vyrovnanost vzorku, ale vzhledem ke specifickým požadavkům na osoby a omezenému počtu zástupců nebylo naplnění této snahy možné. Oslovila jsem dvě ženy, které splňovaly kritéria výzkumu, bohužel ani jedna nereagovala kladně. Proto je výzkumný vzorek nakonec tvořen pouze muži.

Tabulka č. 1 : Seznam respondentů

Jméno*	Vzdělání	Forma soužití rodičů	Doba soužití rodičů	Momentální situace	Poznámky
Adam	středoškolské	manželství	8 let	víkendový styk, dle soudu, problémem stále spolupráce matky	dle informací od respondenta nedošlo k potvrzení SZR
Bedřich	vyšší odborné	partnerství	7 let, 3 roky ve společné domácnosti	zlepšení stavu, matka má další dítě	
Ctirad	vysokoškolské	partnerství	10 let	zlepšení stavu, obnoveny dobré vztahy s matkou	nesouhlas respondenta s audio-záznamem
Dan	středoškolské	manželství	5 let	styk s dítětem funguje za ztížených podmínek	dle informací od respondenta nedošlo k potvrzení SZR
Emil	vysokoškolské	manželství	11 let	bez kontaktu s dětmi	
František	vysokoškolské	partnerství	5 let	bez kontaktu s dítětem	

* V tabulce jsou využita změněná jména respondentů.

Respondenti se pohybují ve věku 46 až 58 let. To že není zastoupena jiná věková skupina, může být mimo jiné dáno již jistým odstupem dotazovaných od konkrétní situace. Myslím, že tento odstup je výhodou, jelikož může být přínosný pro objektivnější informace. Náhled na problém však měli respondenti různý.

4. Vlastní výzkumné šetření

Rozhovory byly provedeny v březnu 2016. Jednalo se o čtyři osobní rozhovory, jeden telefonní a jeden skype rozhovor. Možnost zvolit si formu rozhovoru jsem respondentům poskytla proto, aby se vzhledem k závažnosti tématu cítili co nejpříjemněji, nicméně jsem upřednostňovala osobní rozhovor.

Rozhovory byly nahrávány (kromě jednoho rozhovoru, kde respondent s nahrávkou nesouhlasil, více viz kapitola č. 3.2.1) a následně přepsány do vyhodnotitelné podoby. Vyhodnocovala jsem je průběžně i následně dohromady, vybírala jsem sdělení, která byla dle mého názoru podstatná. Vyhodnocená sdělení jsem seskupila do tematických okruhů dle obsahu. Využila jsem metodu **tematické analýzy** (*thematic analysis*). Jedná se o široce využívanou metodu v kvalitativním přístupu díky její dobré využitelnosti a flexibilitě (BRAUN and CLARKE 2006). Na základě výstupů bylo možné porovnávat podobnosti a odlišnosti jednotlivých sdělení a postupně tak řadit sdělení do kategorií a interpretovat výsledky výzkumu. Při dotazování na SZR jsem záměrně užívala pojmů *odcizený, odcizení* atp., ne pojmu *zavržený, zavržení*. Myslím, že pro praktickou komunikaci s klienty je využívání pojmově neutrálnějších výrazů lepší. Tím také navazuji na námítky k SZR, které zpracovávám v kapitole 2.6 teoretické části. Základní otázky, které jsem u rozhovorů využila, jsou v příloze číslo čtyři.

4.1 Etické hledisko výzkumu

Mezi etické zásady výzkumu patří informovaný souhlas respondentů (který příkládám nevyplněný v příloze číslo pět). Jeho hlavním bodem je zajištění anonymity respondentů, tu jsem zajistila přidělením fiktivních jmen respondentům, také jsem při přepisu výseků rozhovorů měnila možné další identifikující údaje. Při výzkumu jsem reflektovala i potřebu zachování objektivity a nestrannosti výzkumníka. Toto jsem zohledňovala při kontaktu s respondenty.

Současně do etického hlediska výzkumu zahrnuji i mé rozhodnutí využít k oslovení respondentů primárně email, jak jsem se již zmínila v kapitole číslo 4.2.3, a dále rozhodnutí do příloh nepřikládat přepsané rozhovory s dotazovanými, jelikož mi to nepřijde nutné ani výrazně prospěšné. Vnímám to jako krok k zajištění větší bezpečnosti respondentů (v rozhovorech se jedná o konkrétní informace, které by společně s definováním cílové skupiny mohly vést k identifikaci jednotlivých účastníků).

4.2 Analýza a interpretace dat

Pro zpracování dat jsem si zvolila tematickou analýzu. Po každém proběhlém rozhovoru jsem jej dle záznamu přepsala a otevřeně okódovala. Otevřené kódování je proces, při kterém výzkumník lokalizuje témata v textu a tato témata pojmenovává. Cílem kódování je tematické rozkrytí textu. Tato témata jsou dále tříděna a organizována do jednotlivých kategorií (HENDL 2012). Když jsem tímto způsobem zpracovala všechny rozhovory, znovu jsem je pročetla a hledala kódy, které jsem sdružovala do společných kategorií neboli témat. Navíc jsem si v průběhu rozhovoru dělala poznámky, které jsem využívala jako další zdroj (například neverbálního projevu) a ověření analýzy. Jednotlivé kódy jsem nakonec sdružila do šesti základních kategorií, jejichž výčet následuje včetně konkrétních příkladů:

- **Okolnosti rozchodu rodičů**
- **Vliv okolí**
- **Projevy zavrhujeícího rodiče**
- **Možné motivy zavrhujeícího rodiče**
- **Projevy dítěte**
- **Osobní postřehy respondentů**

Na základě výše popsaného postupu bylo možné porovnávat shody a podobnosti v příbězích jednotlivých respondentů v kontextu kategorií a výsledky interpretovat. Objevilo se i téma, které procházelo více kategoriemi, toto téma bylo o nařčení otce z trestného činu. Propojení jednotlivých témat je logické s ohledem na komplexnost popisované problematiky.

Vzhledem k tomu, že jsem prováděla rozhovory pouze s otci, je matka v následujících rozhovorech pojímána jako zavrhujeící rodič. Toto genderové rozložení však odpovídá pouze mému výzkumnému vzorku a tedy nechci a nemohu jej v žádném případě zobecňovat (a například tím potvrzovat názory, že se SZR netýká matek dětí). Do některých citací vkládám tzv. poznámku autorky, tyto poznámky slouží k vysvětlení kontextu citace, jelikož nebylo z prostorových důvodů možné vkládat do textu citace celé.

Pro potřeby interpretace výzkumu využívám označení zavržený a zavrhujeící rodič i pro rodiče dětí, u kterých SZR dle mého názoru nevznikl v plné míře, resp. ve všech kritériích. Jediné v čem se vyprávění těchto respondentů odlišovalo, byla kategorie

o projevech dítěte. V chování dítěte se v těchto případech nevyskytlo aktivní zavrhování rodiče.

4.2.1 Okolnosti rozchodu rodičů

Do této kategorie jsem slučovala kódy týkající se rozchodu rodičů, respektive jeho průběhu. Překvapilo mě, že většina otců popisovala rozchod rodičů jako „z ničeho nic“ případně klidný. Vztahové problémy připustili tři respondenti (z čehož jeden je popisoval jako běžné potíže a druhý jako účelově vytvořené problémy). V několika případech k rozchodu vedla nevěra a rozhodnutí matky, což neodpovídá některým teoriím o vzniku SZR jako důsledku odchodu otce od rodiny, jak jsem popisovala v teoretické části práce.

- *„Ono to zapadá do takové jednoduché šablony – aby ta žena odešla nebo mohla odejít, tak potřebuje vytvořit jakousi atmosféru a zdůvodnit ten odchod (...) a i sobě, takže se hledají důvody a příčiny (...), takže jsou tam hádky, konflikty, rozdílné smýšlení na výchovu dětí na způsob života (...). Tak dochází k řadě neshod a ty následně přerůstají v jakousi trvalou nespokojenost.“; „Nebyla ani příležitost ani vůle tu příležitost vytvořit (k řešení – pozn. autorky)“ (Emil).*

Nejčastěji se při rozchodu rodičů objevovalo téma **zamezení kontaktu** dítěte (příp. dětí) s otcem a to v naprosté většině případů odchodem matky a odvedením dětí ze společné domácnosti (případně i přestěhování matky s dětmi do jiného města, v jednom případě i jiného státu).

- *„My jsme se nerozešli.“* Otec dále vyprávěl o tom, že matka s dětmi odjela, měla se vrátit, ale už se nevrátila, nechala se zapírat a nekomunikovala. Nakonec přijela matka s přáteli v době, kdy otec neměl být doma a s úmyslem vybít společný dům (Bedřich).
- *„Vzala děti a odešla“* Pak se dle otce vrátila a vybílila byt a to i přesto, že starší syn tam stále s otcem bydlel (Adam).

V předchozích citacích a parafrázích (provedených kvůli zkrácení textu) se objevuje i další časté téma - **majetek**. V tomto případě v kontextu „vybílení“ obydlí otce, když byl (nebo měl být) mimo bydliště. S takovýmto vyjádřením jsem se setkala hned několikrát, proto jej uvádím, i přestože se přímo netýká tématu. Na druhou stranu ale dokresluje situaci rozchodu rodičů. Několik otců vyjádřilo i názor, že matka měla rozchod,

případně i podání trestního oznámení dopředu připravený a promyšlený a to včetně odstěhování majetku.

- „Bylo to dopředu připravený, oni si to dopředu zorganizovali i s tím, že mě vytáhli ven, aby mi mohli vybít barák“ (Bedřich).
- „A to bylo vlastně naposledy, co jsem je viděl“ Otec popisoval poslední setkání s dětmi u auta, které bylo naloženo věcmi, které si matka vystěhovala z domu – pozn. autorky (Emil).

Dále se v příbězích vyskytlo i zabránění přístupu otce do domácnosti prostřednictvím nařčení z domácího násilí. Někteří respondenti spatřují **nařčení otce z trestného činu** za akt ulehčující matce řešení rozchodu s partnerem a získání dítěte do péče.

- „Vyvrcholilo to tím, aby se mě zbavila, tak na mě podala trestní oznámení pro domácí násilí (...) udělali předběžný opatření a na osm měsíců mě vyhodili z hodiny na hodinu z baráku“ (Dan).
- „Když už není co říct jako argument, tak stačí pouhé udání“ (Ctirad).

4.2.2 Vliv okolí a systému

Během rozhovorů se ukázal jako výrazný vliv okolí a systému na vývoji situace. Okolím myslím sociální prostředí jedinců včetně společenských vlivů, které do něj zasahují.

Většina respondentů uvádí vliv a podporu **rodičů bývalého partnera** (v kontextu tohoto výzkumu vždy matky), jeden z otců to označil za „bezmeznou podporu rodičů v čemkoli“ (Dan).

- „Bývalá manželka odešla za nějakým mužem a děti předala do péče hlavně svých prarodičů, kteří vlastně asi nepodporovali vůbec ten styk se mnou a ona o to taky neusilovala“ (Adam).
- „První impulz u obou dětí byl stejný, čili manželka na základě jakýchsi dobrých rad své maminky se rozhodla, že tuto věc změní resp., že změní naše soužití, (...) no a rozhodla se, že se odstěhuje“ (Emil).
- „Celá strana matky víceméně se na tom podíleli (...), tam úplně vznikla nějaká nenávisť nebo něco takovýho a prostě jsem byl zavrženej“ (František).

Několik otců označilo **babičku dětí** ze strany matky jako dalšího původce (či dokonce iniciátora) manipulování a popouzení dítěte.

- „*Zásahy té matky matky, babičky dětí, která dost podněcovala ten konflikt, myslím, že samotná máma by to asi vůbec nedělala, pakliže by byla postavena do té role, že by měla o ty děti pečovat, tak by sama došla k tomu, že ten táta tam patří, že jí může pomoci. Ale tím, že tam byla jak ta odborná, tak ta praktická pomoc (...), tak neměla potřebu. Ale samotná matka dětí, si myslím, že by na to nepřišla*“ (Adam).
- „*Největší komplikace byla, že maminka mé bývalé manželky byla opatrovnická soudkyně a tenkrát já jsem neprozřetelně podepsal dohodu, že se s nimi budu stýkat výhradně v domě rodičů matky a tam mě nikdy nepustili*“ (Adam).

Mezi dalšími osobami podporující matky byli přátelé, milenci a partneři a skupiny matek, „*které si navzájem radily, jak na to*“ (Ctirad). Dále respondenti zmiňovali vliv internetu a „*speciálních stránek na tuto problematiku zaměřených, kde jsou psány rady*“ (Ctirad) či využití „*návodů z internetu*“ (Emil). Zároveň dva respondenti zmiňovali vliv médií a medializování příběhu. Zajímavé bylo, že jeden z nich využil médií ve svůj prospěch a naopak u druhého respondenta bylo médií zneužito proti němu.

Systém v České republice

Velmi výrazná byla u respondentů právě nespokojenost s **fungováním systému**, ve smyslu nastavení pravidel pro soudní líčení a rozvodovou problematiku obecně. „*Systém není příčina, ale umožňuje to*“ (Ctirad), „*je to systematickej problém*“ (František). Otcové často kritizovali, jak je lehké někoho neprávem obvinít a zároveň, jak dlouho pak trvá dokázat nevinu, jeden z nich to označil za „*presumpci viny – neexistuje presumpce nevinu, tu si musíte vysoudit*“ (Ctirad). Po obvinění dochází k předběžnému opatření a oddělení dítěte od otce.

- „*Domnívám se, že je to všechno špatně nastavený (...), myslím, že pokud k tomuhle dojde, tak by se neměl distancovat okamžitě ten rodič, kterej je očerněnej od toho dítěte, (...) takhle se poškodí a totálně rozbije ten vztah, kterej mají ty děti převážně s otcem.*“; „*Tím, že se dítě distancuje od otce, je tam prostor manipulace tý matky a pak bohužel někdy i těch neziskovek*“ (Bedřich).
- „*V rámci času odloučení je logická manipulace dítěte. Stačí jen to, že je dítě po tu dobu jen s jedním rodičem*“ (Ctirad).

Velká část respondentů se shodla na tom, že **prokázání záměru** při neoprávněném nařčení z trestného činu by mělo být trestné a jasně vymezené. „*Dochází pak k zneužití pojmu zájem dítěte, pod který se pak dá skrýt ledasco.*“; „*tato falešná nařčení pak zlehčují zneužívání jako takové*“ (Ctirad). Druhá strana se však dle dotazovaných vždy obhájila tím, že se jednalo „*jen o důvodné podezření*“ a že „*konala v zájmu dítěte*“ (Ctirad).

- „*Jsou zákony, všechno je, ale je to nevymahatelný*“ (Dan).
- „*Matka nebyla nikdy za nic potrestaná*“ (František).

U všech respondentů jsem se setkala s nespokojeností s **přístupem některých odborníků** (často se jednalo o OSPOD, soudy, občas i o pracovníky neziskových organizací). Pár respondentů se vyjádřilo ve smyslu „*feminizace těchto pracovišť*“ (Ctirad), mluvili o předpojatosti a zaujatosti pracovníků. Obecně z rozhovorů vyplývala velká nedůvěra v tato pracoviště – daná jak zkušenostmi jednotlivých rodičů, tak i genderovou nevyvážeností pracovníků. Nedůvěra byla podpořena pocitem bezmoci proti institucím a jejich malou kontrolovatelností. Pocit nedůvěry byl u dvou respondentů podpořen nejistotou ve financování neziskových organizací a z toho vyplývající motivací k jejich práci.

- „*Cítil jsem se jako veřejný nepřítel číslo jedna, nikdo mi nevěřil*“ (Ctirad).
- „*Řekly mi, že se se mnou nemají o čem bavit, protože jsem zneužil dceru*“ (Bedřich).
- „*Situace je tady zoufalá, tvrdá diskriminace otců jenom proto, že je to otec* (ve smyslu muž – pozn. autorky)“ (Dan).
- „*Obecně mám za to, že když vstupuje muž do diskuze o děti, tak je mnohem hůř připraven než ta žena*“ (Adam).
- „*Kolegialita mezi těma pohlavíma stoprocentně je.*“; „*Je tu předsudek, nebo co to je, že dítě patří matce*“ (František).

Dále se všichni respondenti shodli na tom, že problém je **dlouhodobost soudního řízení** i jeho různá kvalita a efektivita. Výtky ohledně OSPOD se týkaly hlavně neschopnosti či nemožnosti přimět druhého rodiče ke spolupráci. Téměř všichni respondenti mluvili o bezmoci otce a **nefunkčnosti jakékoli intervence**. Dva respondenti mluvili o tom, že jediné, co trochu zafungovalo, byla výhrůžka sociální pracovnice, že odeberou matce dítě, pokud bude takto jednat dále, nicméně k odebrání dítěte v žádném z případů nedošlo.

- „Pomohl by důraznější přístup OSPODu, kdy ta doba, kdy jsem neviděl děti (...) mám za to, že kdyby OSPOD jednal důrazněji a třeba ji (matku – pozn. autorky) přivedl k jednání na tom začátku, než se to rozjelo, tak by spousta věcí ani nenastala“ (Adam).
- „Jediné co fungovalo, byla výhrůžka odebráním dítěte“ (Ctirad).
- „Vnímám, že tam zájem je, tak ty jejich možnosti jsou do určité míry omezené“ (Emil).
- „Prodlevy jednání našich soudů (...), rok v životě dítěte je strašně dlouho (...), instituce by měly jednat rychleji (...), vleklé soudní tahanice zacyklí ty lidi v tom sporu“ (Adam).
- „OSPOD - záleží strašně moc na pracovníci“ (František).
- „Ta organizace je tady vytvořena státem proto, aby chránila děti, jestliže není schopna je uchránit (...), tak ta organizace je tady k ničemu nebo je špatná a musí se něco změnit“ (Emil).

Dle vyjádření velké části respondentů je celý systém v podstatě popsitelný dlouhodobostí soudních rozhodnutí, opakovanými žalobami a tedy i výpověďmi, velkou **finanční náročností situace** (výdaje za právníky, soudní řízení, dojíždění, ztráty plynoucí z časové náročnosti sporu) a velkou potřebou síly, odhodlanosti a vytrvalosti.

- „Jedná se o rozvodový byznys“ (Ctirad); „černý byznys“ (Emil).
- „Chce to zkusit udělat takovou legislativu (...) tak, aby děti netrpěly, a to bude jedině tehdy, pokud z toho nepotečou peníze do kapes lidí, kteří z toho profitují“ (Emil).
- „Tím si to stále obnovovaly (matka a babička – pozn. autorky), že šly někde na výslech na policii a vyprávěly tam ty příběhy (...), stále se jí (matce – pozn. autorky) to obnovovalo i doma o tom mluvili“ (Adam).
- „Stát si sám vytváří tenhle problém a bohužel si tak likviduje svoji mladou generaci“ (Emil).

4.2.3 Projevy zavrhuječího rodiče

Do této kategorie jsem zařadila veškeré chování zavrhuječích rodičů. Velmi mě překvapilo, že se nelišilo chování zavrhuječích rodičů dětí, kde se SZR vyvinulo a rodičů

dětí, u kterých k SZR nedošlo. Z tohoto důvodu využívám u všech těchto rodičů označení zavrhuující rodič (toto označení je využito i v dalších kategoriích).

- „*Zavržení rodiče je cílevědomý mechanismus jednoho z partnerů, který udělá cokoli*“ (Ctirad).

Téměř všechny následující projevy na sebe navazují, jsou propojené a nelze je od sebe dobře oddělit. Pro lepší přehlednost jsem se je pokusila rozdělit do skupin dle témat. Nicméně jednotlivé citace by se často daly využít i pod jiná témata, protože mnohdy obsahují více druhů chování zavrhuujícího rodiče. Je zde i velké propojení s chováním dětí, jelikož ty na chování rodiče specificky reagují.

Ve všech případech došlo k **nařčení otce z trestného činu** matkou (sexuální zneužívání dítěte, zanedbávání, napadení, domácí násilí atd.), v některých případech došlo i k několikanásobnému a opakovanému podání trestního oznámení. U několika respondentů došlo i k obvinění dalších členů otcovi rodiny či jeho přítelkyně. V žádném z případů nedošlo k prokázání viny otce či jiných obviněných osob.

- „*Dlouhodobě na mě (otce – pozn. autorky) podávala matka a babička trestní oznámení, bylo jich celkem dvacetjedna – různé týrání dětí, napadení, ubližování atd. Nikdy nebylo žádné prokázáno*“ (Adam).
- Respondent vyprávěl o tom, že matka nejdříve obvinila dva nevlastní sourozence dítěte a pak i otce ze sexuálního zneužívání dítěte „*Ona ještě předtím obvinila mého syna, ale i svého syna z toho samého.*“ (Bedřich).
- „*Ale tak to muselo být, muselo existovat zdůvodnění útěku (...), odstěhování se jako ochrana dětí před tím Herodesem, který zabíjí nevinátka a týrá a bije a nadává, byl ze mě udělaný opilec*“ (Emil).
- Jeden rodič popisoval, jak se dcera později dostala k němu do práce a v klidu si sedla na pohovku, kde ji měl otec zneužívat dle nařčení matky (Bedřich).
- „*Závěr trestního oznámení bylo (...), že se dle názoru vyšetřovatele jedná o intriky a pletichy (...), bylo smyšlené*“ (Emil).

Mezi výrazné projevy patří **bránění** dítěti ve styku s druhým rodičem (v tomto kontextu otcem). O bránění můžeme technicky mluvit v případě, že není styk s druhým rodičem zakázán soudně. Nicméně myslím, že v kontextu falešných nařčení by se dalo o bránění mluvit i podáním tohoto obvinění, jehož prostřednictvím je kontakt rodiče s dítětem omezen či zastaven.

- „*Děti jsem vídal jen tajně, ve školce přes plot*“ (Adam).
- „*Matka mi nevydala dvacetpětkrát dítě, nepředala ho ani s příchodem policie*“ (Ctirad).

Často popisovaným projevem matek bylo **manipulativní chování** k dítěti. Jednalo se o širokou škálu jednání – respondenti popisovali podněcování, navádění dítěte i sugestivní vyjadřování v rodině. Vyslovené lhaní dítěti i znepríjemňování předání dítěte - když už k němu došlo.

- „*V té době já jsem své chování nezměnil, tak mi zcela jednoznačně vyplynulo, že změna toho chování nastala vlivem poměrně silné psychické masáže nebo vůbec masáže od bývalé manželky*“ (Emil).
- Matky dle respondentů často používaly sugestivní otázky a konstatování typu: „*Tak jak jste to tam vydrželi?*“; „*To se ti asi nelíbilo.*“; „*To ti asi nechutnalo*“ (Adam); „*Musíš to nějak vydržet*“ (František); „*Zase jede k tomu úchylákovi* (rozmluva mezi matkou a jejím přítelem přes SMS zprávy uložené v telefonu dítěte – pozn. autorky)“ (Bedřich).
- „*Jestli tohle říkáš, že táta není zlej, tak jsi taky zlej.*“; „*Maminka dětem říkala, že tátu nemaj*“ (Adam).
- „*Ovlivňování matky bylo písemně potvrzeno*“ (Emil).
- „*To byla jeden čas strategie, udělat z každého předání scénu, aby ty děti byly vynervovaný už, když přijdu (...), jednou když jsem přebíral děti, tak mě matka před nimi fyzicky napadla*“ (Adam).
- „*Předávání bylo ten nejkritičtější okamžik*“ (František).
- „*Vidíš, zase si pro tebe táta nepřišel!*“ Matka však otci napsala, ať pro dítě nechodí, jelikož mají jiný program (František).

Matky dle výpovědí respondentů často **vyvolávaly strach z otce** v dítěti či využívaly trestání dítěte, které mělo k otci pozitivní vztah, případně jej i jedna z matek zavrhl. V podstatě se mohlo jednat o **odstrašující příklad**. Ve více než v polovině případů došlo až k **oddělení sourozenců**, případně bránění styku nevlastních sourozenců.

- „*To je kriminálník, nechod' tam* (směrem k otci – pozn. autorky)“; „*vyvolávání strachu v dětech*“; „*táta je zlej, táta vás nechce*“ (Adam).

- „*Maminka se s ním (se starším dítětem, které bylo v péči otce a projevovalo k němu pozitivní vztah – pozn. autorky) přestala úplně stykat a teď se mu už tři roky neozvala*“ (Adam).
- „*Pak dceři nakecala, že ji chce tatínek dát do děčáku nebo já nevím co (...), takže se bála*“ (Dan).
- „*Starší dítě bylo neustále konfrontováno.*“; „*Velmi nátlakové jednání většinou to končilo fackou dítěti (které hájilo před ostatními dětmi otce – pozn. autorky)*“ (Adam).

Děti byly vystaveny očerňování druhé strany, docházelo k jejich **vyslýchání** (po jejich návratu v případě styku s otcem), byla vyžadována jejich **loajalita** k matce. Zároveň se v jejich komunikaci objevovala **tabu témata**.

- „*Přiváděli ho do konfliktů, komu má věřit, jestli mamince nebo tátovi*“ (Adam).
- „*Oni (děti – pozn. autorky) přišli domů a nesměli říct, že to u nás bylo hezký*“ (Adam).
- „*Oni doma nesmějí nic říct.*“; „*Oni mají jedinou ruku, která jim dává najíst (...) mají jednoho pána, který rozhoduje o všem (...) je to otrokářská společnost*“ (Emil).
- „*Když se vrátí, tak podávají zprávu, co se dělo*“ (Adam).
- „*Vždycky je naštvaná, když o tobě mluvíme, my už o tobě radši nemluvíme*“ (Adam).

Několikrát se také objevilo téma obviňování okolí (i dítěte, kde se jedná dle Jedličky o tzv. **fenomén nezávislého názoru** dítěte) matkami za nastalou situaci a tím vlastně i o popírání vlastní role v ní.

- „*Matka popírala, že by něco dělala, ona to hodně točí na dceru*“ (Bedřich).
- „*Přenesení zodpovědnosti na dítě*“ (František).
- „*Ústavní soud řekl, že matka se snaží přenášet zodpovědnost na stát*“ (Adam).

Pro matky byla u všech respondentů typická **nespolupráce** s druhým rodičem i institucemi. V případě potřeby též v několika případech matky využily přestěhování se dál od otce (i již známých odborníků).

- „*Nikomu se nepodařilo k tomu styku maminku přivést, i když dostávala pokuty, tak ani tehdy (respondent měl na mysli Fond ohrožených dětí, D3P, další organizace, OSPOD i soud – pozn. autorky)*“; „*Matka nespolupracuje (...), nedostavuje se ani*

na předvolání (...) ani na znalecké zkoumání. Řekla, že na to nemá čas a že o to nestojí“ (Adam).

- *„Matka to poznala (příklon odborníku na otcovu stranu – pozn. autorky) a z ničeho nic se sebrala a odstěhovala se pryč“ (Dan).*
- *„Matce věřil ze začátku jakoby každé, pak se během procesu ukázalo, že to až tak pravda není, co ona vykládá a jakmile to začalo mít kladný výsledky nebo kladnější, tak ona zrušila ty terapie“ (František).*

Mezi poslední z výrazných a opakovaných projevů druhého rodiče patřila velká snaha o **nesdělování jakýchkoli informací** o dítěti otci. Často v kombinaci s lhaním a manipulací s dítětem. V jednom případě respondent upozornil, že matka sice měsíční informace o dětech otci posílá, nicméně informace jsou natolik nicneříkající, že slouží jen k naplnění matčiny povinnosti dané zákonem. V pár případech byla zmíněna i potřeba matky mít dostatek informací o průběhu styku s otcem, to se projevovalo naváděním dítěte ve stylu špionáže.

- *„Naprostá izolace, naprosté přerušení kontaktu.“; „Nemám ani jejich fotky“ (Emil).*
- *„Mě se nedaří zjistit, k jakým doktorům děti chodí, nebo na jaký chodí kroužky (...) ona řekla, že mi kroužky nepošle, že mi do toho nic není (...) Blbý je, že dětem pak říká, že táta za váma nechodí na kroužky, to vás asi nemá rád“ (Adam).*
- *„Informační hodnota těch zpráv je nulová (...) ty informace nejsou informace o dětech“ (Emil).*

4.2.4 Vnímané motivy zavrhujeícího rodiče

Jednalo se o možné motivy, které vedly zavrhujeícího rodiče k uváděnému chování. Nejčastěji byl popisován motiv **majetku**, respektive jeho získání prostřednictvím sporu. Několikrát se respondenti zmínili o nejasné nabídce, že pokud matce dají určitý majetek či budou souhlasit s vyššími alimenty, pak se s dítětem uvidí. Dále byla reflektována potíže ohledně soudních řízení týkajících se rozdělení majetku, která trvají dlouhou dobu a ovlivňují a obnovují konflikty mezi rodiči. Tento motiv dávali otcové často do souvislosti s jejich postavením.

- *„Majetek je taky velkým motorem pro obě strany, dokud není vyřešen“ (Adam).*
- *„Jestli (...), tak tě zničím (...) a už dítě nikdy neuvidíš“ (Ctirad).*

- „Souvisí to s nějakou pozicí (...) a souvislost s penězi“ (Bedřich). „Závisí to hodně na pozici otce“ (Ctirad).

Mezi dalšími zmiňovanými motivy se objevoval motiv **pomsty, potřeba ovládnutí otce** (či situace). Ve více případech se jako motiv objevila změna situace ve smyslu toho, že otec přehodnotil svůj postoj, změnil názor a v podstatě **se postavil nátlaku** ze strany matky. Ve dvou případech se po této změně s dítětem otec již prakticky neviděl. Mezi tématy se též objevila snaha získat partnera přes děti zpět.

- „Já jsem na tebe čekala sedm let, teď budeš čekat ty“ (Bedřich).
- „Já jsem v jejích očích ten člověk, který zhatil její harmonický život (...), že jsem ten co to všechno způsobil a tím pádem za to musím pykat a platit, ona o mojí vazbě na děti velmi dobře ví“ (Emil).
- „Matka má páku na otce a to jsou děti“ (Ctirad).
- „Snažila se mě prostě zlikvidovat“ (Dan).
- „...tam může být nějaká zášť a jdete ani nevíte za co a proč“ (Bedřich).
- „Byl to pokus, jak mě přitáhnout zpátky, že se odstěhovala, že si uvědomím, že když jsem sám bez dětí a ona byla rozhodnuta, že mi je nedá, tak že já se vrátím s prosíkem, abychom zase byli spolu“ (Emil).
- „Vždycky je zatím taková ta zášť“ (Bedřich).

Velmi výrazně vnímanými motivy byl **strach, nejistota, pocit ohrožení a žárlivost** na dítě (nebo na otce). Obvykle se tyto pocity pojily se strachem ze ztráty dítěte či ztráty jeho lásky.

- „Jestli si občas uvědomí, co vlastně způsobuje, co dělá, tu hrůzu (...), tak ona musí mít hrůzu z toho, co dělá a musí mít hrůzu z toho, jak mi ubližuje, to je i důvod proč si myslím, že ze mě má stále větší strach“ (Emil).
- „Ona má obrovský strach, že o ně přijde.“; „Strach, že jí nebudou slepě poslušní, ona je musí vlastnit, přesně podle svého scénáře a všechno, co jde mimo ten scénář je řešeno (...), to jsou zákazy.“; „Děti nemají vůbec svobodu, vůbec v ničem“ (Emil).
- „Dcera říkala matce, že přítelkyně (otce – pozn. autorky) je skvělá, těšila se na ni. Matka na dítě žárlila, cítila se ohrožená.“; „Přítelkyně byla samozřejmě ve výhodné pozici, matka dítě vychovává, přítelkyně byla jenom kamarádka“ (Ctirad).
- „Proto mě obvinila, aby měla jistotu, že na dceru nedosáhnu“ (Bedřich).

Otcové se často zmiňovali o souvislosti s **psychickým stavem** matky a její osobností. Dva dotazovaní upozornili na **obdobnou zkušenost** matky v dětství (kdy došlo k přetrhání jejího kontaktu s otcem pod vlivem její matky). V jednom případě se jednalo o zkušenost s úspěšným zavržením předchozího partnera matky u staršího dítěte. Jeden respondent mluvil o mindracích a egoismu matky. Posledním vnímaným motivem byl **nový vztah** matky a založení nové rodiny.

- „Není to tak, že by to byl špatný člověk, ale najednou je v podivném psychickém stavu a cítí, že se musí o dítě dělit (...) převáží psychický stav obav, někdo jí bere jistotu – láska dítěte je i pro někoho jiného“ (Ctirad).
- „Ona je zamindrákovaná, cítí se dobře, když může být někde středem pozornosti“ (Dan).
- „Její vazba na děti je extrémní (respondent odkazuje na znalecký posudek) – overprotektivní, v češtině se tomu říká opičí láska, tak samozřejmě nemohla odejít od dětí. Tak potřebovala ty děti přesvědčit a získat na svou stranu a vzhledem k časovému limitu ta masáž musela být velmi intenzivní a silná“ (Emil).
- „Obdobná situace byla v té rodině, i když byla má bývalá žena dítě (...), její matka uplatňovala taky tu metodu zavržení toho otce“ (Emil).
- „Matka má ještě syna a tomu udělala úplně to samý“ (František).

4.2.5 Projevy dítěte

Tato kategorie byla jediná, kde se objevovaly rozdíly mezi daty od respondentů, u nichž pravděpodobně došlo k SZR a u nichž k němu pravděpodobně nedošlo (resp. u kterých druhý rodič použil aktivitu, která u dětí ostatních respondentů nejspíše vedla ke vzniku SZR). Kategorie je výjimečná, jelikož vede k otázce: Pokud byly podmínky dětí obdobné, jak je možné, že u některých dětí SZR vznikl a u některých nikoliv? Rodiče, u kterých SZR nevznikl, pro to měli tři vysvětlení. Prvním byl silný vztah mezi otcem a dítětem. Druhým byl vliv dalšího sourozence, který dětem připomínal, že je má otec rád a sám byl pro děti dobrým příkladem. A třetím byla jakási odolnost dítěte vůči manipulaci – z jisté míry nejspíš daná i předchozími faktory. Tím samozřejmě nechci (a ani nemohu) říci, že ostatní rodiče neměli se svým dítětem silný vztah atp., mohu pouze říci, že v těchto konkrétních případech vnímají otcové tyto faktory resilience dítěte.

- „*Lví podíl na tom bylo, že starší syn byl v mé péči, kdyby nebyl, tak myslím, že ten průběh by nebyl tak hladký*“ (Adam).
- „*Odcizení se vyvinulo až v průběhu nějakých let*“ (Emil).

U všech respondentů se v nějaké podobě objevilo jejich **odmítání** ze strany dítěte či přímo **strach** dítěte z otce – někde umocněný vlastní aktivitou v zavrhování. U některých se vyskytlo i **aktivní zavrhování** rodiče dítětem (převážně na základě tohoto diagnostického kritéria jsem rozeznala respondenty, kteří nebyli aktivně zavrženi dítětem, to znamená, že u nich nejspíše nedošlo k SZR). Tam, kde se jednalo o zavržení rodiče, často došlo i k zavržení dalších členů rodiny ze strany otce. Ve dvou případech bylo zavržení rodiče u jednoho dítěte podporováno aktivitou jeho sourozence.

- „*Dcera všude prohlašuje, že jsem mlátil matku a pak i jí (...), tím se zbaví všech dalších dotazů, co otec*“ (František).
- „*To je ten zlý pán*“ (Ctírad).
- „(Dcera při asistovaném kontaktu – pozn. autorky) *odvracela hlavu, že nechce*“ (Bedřich).
- „*Ale my nemáme tátu!*“ (Adam).
- „*Já jsem je čtyři roky neviděl*“ (Emil).
- „*Za sourozence uznávala jen syna matky, ne ostatní (nevlastní sourozence z otcovy strany – pozn. autorky)*“ (Bedřich).
- „*Dcera odmítala mě (otce – pozn. autorky), babičku, bráchu atd.*“; „*Rozvrátí to celou rodinu*“ (Ctírad).
- „*Bála se vstoupit do té místnosti, kde jsem seděl (po jejím vzoru opakoval i bratr – pozn. autorky)*“ (Emil).

U dětí se projevoval **příklon** na stranu zavrhujeícího rodiče, **podřízení** se jeho pravidlům, donášení na druhého rodiče. Objevovala se **obava** z reakcí matky, pokud by chování dítěte neodpovídalo jejímu očekávání. Relativně časté bylo i neodůvodněné až absurdní **zdůvodňování dítěte** (jeho postojů či chování). Zároveň se při rozhovorech objevilo téma **nezdravého vztahu** k zavrhujeícímu rodiči a naprosté **závislosti** na něm a **přijetí jeho názorů za své**.

- „*Já to nesmím říct*“ (Bedřich).
- „*Tati my ti to ale nesmíme říct, máma říkala, že když ti to řekneme, tak tam přestanem chodit*“ (Adam).

- Otec vysledoval, že když dceři položil otázku „*tak se podívala napřed na mámu, teprve potom odpověděla.*“; „*Matka vydávala pokyny.*“; „*To samé se synem, ale on vyhledával podporu sestry*“ (Emil).
- „*Když poprvé spali, pak oba dva postupně se rozplakali a pak z nich vylezlo, že mají zakázáno spát, že mají plakat a pak přijet domů*“ (Adam).
- „*Oni jsou spojení pupeční šnůrou*“ (Emil).
- Dle respondenta, když mluvila dcera o stráveném čase s otcem, lhala a zkreslovala události „*ona už pak poznala, co se od ní chce slyšet a přizpůsobovala se situaci.*“, „*Musel jsem si ji vyfotit (...), abych to dokázal (...), pak jste za vyvrhele, že to musíte dokumentovat.*“; „*Dcera pak už se bála nechat vyfotit*“ (František).
- „*Měla nějaký třeba instrukce, ona furt hlásila domu, kde jsme a tak*“ (František).

Dalším projevem bylo znegování pozitivních vzpomínek na otce. Velmi častým projevem byla **nejistota, nepochopení situace, obavy a úzkosti** dětí. Vlivem matky a „*její přípravy na kontakt s otcem*“ (František) se u jednoho dítěte vyskytly **psychosomatické potíže**. U dětí se objevovala i nenávisť k nové partnerce otce, podporovaná matkou.

- „*Staly se z toho psychosomatické potíže, takže jí matka vždycky před tím stykem místo aby ji na něj připravila, ji vystresovala*“ (František).
- „*Když začala dcera jezdit ke mně, tak si začala na všechno vzpomínat (ve smyslu obnovení pozitivních vzpomínek na otce – pozn. autorky)*“ (Bedřich).
- „*Minimálně ke mně měli nedůvěru, nevím, jestli to byl strach, ale velká nedůvěra. (...) O mě se v té domácnosti nemluvílo hezky*“ (Adam).

Rodiče u dětí v několika případech popsali i jakési rozdělení dítěte do **dvou světů** nebo dvou životů, které jsou naprosto odlišné. A zároveň i jakousi nemožnost zvrácení situace z pohledu dítěte a v následku toho přizpůsobení stavu.

- „*Je to taková nevděčná role, maminka to všechno bourá, ta dcera když se uvolní a sedne do auta, tak je jiná, ona mi třeba před maminkou nedá pusku, ale když není maminka, tak to jo (...) prostě je úplně jiná*“ (Bedřich).
- „*I kdyby trošku chtěla, tak to vzdala, viděla, že to nemá smysl*“ (František).

4.2.6 Osobní postřehy respondentů

V přepsaných rozhovorech se často objevovaly i témata, která se přímo netýkala výzkumných otázek, nicméně respondenti mi tyto informace sdělili. Vzhledem k tomu, že jsem se na taková témata neptala, soudím, že byly pro dotazované natolik podstatná, že je chtěli říci a možná i zdůraznit. I proto jsem se rozhodla je do výzkumu zařadit.

Otcové se opakovaně vraceli k těžkosti **situace otce** – jednalo se o velkou finanční náročnost situace, potřebu síly k dlouhému a náročnému boji, pocity beznaděje, potupy a schopnosti udržení víry, že to nakonec dopadne dobře. Respondenti často mluvili o tom, že je potřeba **jednat rychle**, okamžitě. Problémem bývala i jejich **neznalost** (zákonů, práv atd.) a i delší doba než pochopili a jasně se postavili k situaci. Jeden z respondentů se zmiňoval o zastrašování odborníky (sociálními pracovníky a soudy), když chtěl případ medializovat, nicméně i přesto to udělal a tento postup byl dle něj přínosný. V jednom případě však bylo využito médií proti respondentovi.

- „*Tohle není skutečně legrace, člověk nebo chlap, kterému se tohle stane a bude někde zaměstnaný a nebude mít dostatek finančních prostředků, nemá šanci tím prostřelit, ten člověk je naprosto odepsaný*“ (Bedřich).
- „*Člověk je strašně frustrovaný, neví, co má dělat*“ (František).
- „*Dítě se nechá zmanipulovat, ale to dítě to ví, ví koho má rádo*“ (Dan).

Myslím, že zkušenosti všech respondentů velmi přesně vyjádřil Bedřich, když mluvil o tom, co bylo nejtěžší: „*člověk žije s partnerem, myslí si, že ho zná a tohle je obrovská rána pod pás*“ nebo Emil „*byl jsem z toho vyděšený, jak někdo může o mně takhle psát, navíc člověk, s kterým jste strávila jedenáct roků*“.

Ohledně zkušeností s ATC se žádný otec nevyjádřil výrazně negativně, většina zařízení oceňovala za neutrální přístup, vytvoření bezpečného prostředí či za odbornost pracovníků. Jeden respondent měl neutrální názor, jelikož nakonec nedošlo k delší spolupráci. Výhrady dalšího respondenta (František) se týkaly hlavně přílišné neutrálnosti závěrečné zprávy („*přílišná korektnost*“) a neschopnosti nastavit pevné hranice a postihovat jejich nedodržení neboli „*nedostatečný mandát, což je systémová chyba*“. Tyto výhrady jsou pochopitelné, nicméně nepříliš napravitelné. Neziskové organizace nemají možnost rodiče ke spolupráci donutit, případně jej jakkoli postihnout a není jejich účelem rodiče soudit či rozsoudit.

4.3 Shrnutí výsledků

V této části práce shrnuji poznatky, které jsem získala a zpracovala z jednotlivých rozhovorů. Analýza rozhovorů ukázala (mimo odpovědí na výzkumné otázky), že pro respondenty bylo velmi podstatným tématem **vliv systému** na SZR, respektive jeho nefunkčnost. Myslím, že toto zjištění může být přínosné, na druhou stranu je však dobré zohlednit, že někteří rodiče spoléhají na systém, že za ně tzv. vyřeší jejich problém a pokud se to nepovede, tak z neúspěchu obviňují právě systém, respektive stát. Netvrdím, že se to týká respondentů tohoto výzkumu, nicméně považuji za podstatné tuto připomínku neopomenout, jelikož velká část práce je právě práce samotných rodičů na sobě a jejich vzájemném vztahu.

Zároveň téměř všichni dotazovaní měli tendenci sdělovat možná řešení či zlepšení systému. Ohledně rad na zlepšení situace mluvili respondenti často o zefektivnění práce soudu a OSPOD a zároveň jasnému stanovení hranic k určení falešného obvinění a tedy možnosti postižení zavrhujeícího rodiče. Někteří rodiče mluvili o nutnosti toho, aby mezi pracovníky (OSPOD a NNO) bylo podobné zastoupení mužů a žen a o potřebě velkých zkušeností pracovníků s daným tématem (včetně zkušeností životních). Jiný respondent naopak vnímal pozitivní vliv mladších pracovníků, které „*nejely v zajetých kolejích*“ (Dan). Z názorů vyplývá, že zkušenosti a apely jsou různé, společný zůstává pouze ten na potřebu změny či úpravy systému.

Dalším výrazným tématem respondentů bylo upozornění na **náročnost pozice** a **pocit bezmoci** (i praktickou bezmoc) otců v obdobné situaci. Související byl i **pocit potupy**, který souvisel hlavně s vyšetřováním sexuálního zneužití dítěte. Někteří otcové také vnímali souvislost mezi jejich dobrým **sociálním postavením** a vznikem syndromu. Jako častý motiv uváděli mimo jiné právě **finanční motivaci** druhého rodiče.

Na tomto místě chci znovu zdůraznit, že výsledky výzkumu odpovídají názorům a úhlu pohledu konkrétních respondentů, jedná se o jejich subjektivní postřehy a nedají se používat pro celou cílovou skupinu zavrhovaných rodičů či jako objektivní popis situace. Vycházím z předpokladu, že respondenti mi sdělili své názory – subjektivní nikoliv však nepravdivé. Dle Hendla (2012 s. 338) „může jít o konstruovanou objektivní realitu, konstrukce aktérů nebo další možné interpretace. Zároveň však podle Maxwella neexistuje jediná správná „objektivní“ zpráva“.

Cílem výzkumu bylo zmapovat situaci rodiny, která vedla ke vzniku SZR a to z pohledu zavrženého rodiče a odpovědět na výzkumné otázky.

Odpověď na první dílčí výzkumnou otázku, **Jak probíhal rozchod rodičů?**, je převážně zastoupena v kapitolách 4.2.1 a 4.2.2 neboli kategoriích okolností rozchodu rodičů a vliv okolí a systému. Lze však využívat i data nashromážděná v jiných tématech. Rozchod byl ve většině případů popisován jako relativně klidný, což bylo někdy dáno i jeho nečekaností. Většina matek opustila společně s dětmi společnou domácnost rodiny, případně zabránila otci v přístupu do ní. Naprostá většina respondentů měla zkušenost s praktickou nemožností komunikace a důstojného vyřešení nastalé situace. Velmi mě překvapilo, že častými iniciátorkami rozchodu byly právě matky, jelikož jako jeden z motivů ke vzniku SZR bývá popisován odchod otce od rodiny. Popisovaný zde byl vliv soudu, zvláště v kontextu dlouhodobosti a tím protahování situace.

Druhá dílčí výzkumná otázka zněla: **Jaké z diagnostických kritérií SZR se u dítěte vyskytly?** Zodpovězení této otázky je hlavně v kapitole 4.2.5, nicméně lze pracovat i s kategorií projevy zavrhuje rodiče (kapitola 4.2.3), jelikož tato chování od sebe byla mnohdy těžko oddělitelná a navzájem souvisela. V rámci této otázky jsem se snažila důkladně mapovat chování dětí, později jsem data porovnávala s diagnostickými kritérii SZR. Současně jsem zde narazila na často reflektovanou obtížnost propojení teorie s praxí, která se odrazila i v nutnosti předefinování mé cílové skupiny. Dle výpovědí rodičů jsem porovnála chování dětí s diagnostickými kritérii podle Jedličky (viz příloha č. 2), nicméně nejedná se o diagnostiku SZR, pouze o porovnání a přiklonění se k vzniku či ne-vzniku SZR u dítěte.

Opakovaně jsem se setkala s projevy označitelnými podle Jedličky (nedatováno online) jako: slabé, neodůvodněné anebo absurdní zdůvodňování, nepřítomnost ambivalence, fenomén nezávislého názoru, tzv. vypůjčené scénáře a rozšíření nepřátelství na další členy rodiny zavrženého rodiče. Několikrát byly zmíněny body kampaň za degradaci druhého rodiče a reflexivní podpora programujícího rodiče. U zbývajících bodů, nepřítomnost pocitu viny, nejsem schopna znaky ve výpovědích rozeznat. Problémy v rozeznávání projevů dle mého názoru souvisí s tím, že projevy jsou pouze zprostředkované přes respondenty, takže některá kritéria byla v těchto podmínkách těžko odhalitelná.

Základní výzkumnou otázkou bylo: **Jak zavržený rodič popisuje vznik SZR u svého dítěte?** Otázka je v podstatě zodpovězena téměř všemi kategoriemi

výzkumu. Vznik otcové nejčastěji popisovali v kontextu rozchodu rodičů, respektive jeho následcích. Mezi ty patřilo v podstatě okamžité odtržení dětí od otce a velká snaha o zabránění dalšímu kontaktu, podporovaná určitým chováním zavrhuje rodiče. Hlavní důraz byl respondenty kladen na manipulování dítěte. Otcové vnímali velký vliv systému, konkrétně se jednalo hlavně o fungování falešných nařčení, neschopnosti intervence státních orgánů a dlouhodobost řešení. Pro mnohé respondenty se jednalo o negativní ovlivnění (či neschopnosti pozitivního ovlivnění) nastalé situace. V neposlední řadě je nutné zmínit i možné (resp. vnímané) motivy a konkrétní chování zavrhuje rodičů, které mohli vést k SZR.

Dle mého názoru bylo výzkumem odpovězeno na výzkumné otázky a získala jsem více informací, než jsem čekala. Jejich většina odpovídala odborné literatuře dostupné k této problematice. Nicméně některá data se odlišovala, případně bylo jejich zastoupení větší, než jsem očekávala (například u počtu nařčení z trestných činů). Výzkumem byla vyzdvíhena i jiná, dle mého názoru, upozaděná témata. Jejich příkladem je finanční náročnost problematiky, konkrétní potíže s nastavením systému či možná spojitost s pozicí rodiče. Velký počet dat jsem získala o projevech a motivech zavrhuje rodiče, což se k výzkumným otázkám pojilo pouze nepřímo, ale velmi jasně toto chování souviselo jak s průběhem rozchodu rodičů, tak i s projevem dítěte. Chování zavrhuje rodiče a dítěte byly neoddělitelné.

Mezi limity výzkumu patří možnost zkreslení elitou. Fenomén zkreslení elitou je situace, kdy jsou pracovníky instituce doporučováni více klienti, kteří mají s pracovníky dobré vztahy. Tito klienti mají obvykle tendenci práci organizace chválit. Je též nutné zohlednit, že kontaktování respondentů přes instituci může způsobit zkreslení, jelikož klienti jsou s institucí svázaní, případně na ní i závislí (MIOVSKÝ 2006). Při výběru vzorku jsem se snažila této možnosti vyvarovat, nicméně nemohu ji vyloučit.

Během dvou rozhovorů jsem narazila na skutečnost, že respondentův popis situace zcela nenaplnoval všechna kritéria SZR. V obou případech se to týkalo toho, že dítě nezačalo dotazovaného aktivně zavrhovat, resp. nedošlo u i nich k vlastní iniciativě v demonizování rodiče. Nakonec jsem došla k závěru, že příběh je natolik zajímavý a druhý rodič tak výrazně manipuloval s dětmi a byla naplněna všechna ostatní kritéria SRZ, že tato data do práce zahrnuji. Navíc nebylo cílem práce diagnostikovat SZR. Tento fakt ukazuje i velmi podstatnou skutečnost, a to, že určení rodiny, kde k SZR došlo, je velmi náročné a je nutné kriticky uvažovat nad tím, zda se o SZR jedná, nebo nikoli.

Zároveň to nepřímou potvrzuje i námitky k SZR ve smyslu obtížné identifikace a zbytečné složitosti termínu.

V procesu výzkumu jsem chtěla dojít k teoretické saturaci dat, bohužel tato snaha se mi nepodařila naplnit, jelikož počet respondentů byl omezený a neměla jsem možnost najít respondenty další. Nicméně v průběhu rozhovorů docházelo k častému opakování témat a věřím, že by k saturaci dat relativně brzy došlo. Teoretická saturace je stav, „kdy už další data nepřispívají k lepšímu porozumění danému problému a už se neobjevují nové informace“ (MIOVSKÝ 2006 s. 139). Dle Bláhové (2010) i Svobody je saturace dat pouze ideálem, kterému se dá pouze přiblížit. Svoboda (nedatováno online) tvrdí, že proces nasycení dat nekorresponduje s objektivitou události.

Mezi omezení výzkumu může patřit to, že se jedná pouze o úhel pohledu zavrženého rodiče, což může být pojímáno jako jednostranné a subjektivní. Je možné i zkreslení dat přirozenou snahou (i neúmyslnou) respondenta působit lépe (například upozaděním nepříjemných témat). Na druhou stranu tento způsob zpracování je podle mě i silnou stránkou této práce, jelikož reflektují právě zkušenosti a pohled zavrženého rodiče, což je specifické.

Lituji toho, že nebylo možné mezi respondenty zařadit i respondentky ženy, jelikož si myslím, že by výsledky výzkumu byly více přínosné a mohly by dát i nové pohledy na danou problematiku. Myslím, že výzkum odpovídá soudobé odborné literatuře, ale zároveň přinesl i některé jiné důrazy než jsou v ní kladeny. Překvapil mě zájem několika respondentů o výstupy výzkumu.

Osobně mi přijde zajímavý vedlejší výstup výzkumu (vhodný k dalšímu zpracování) a to otázka, jak je možné, že se u některých dětí SZR vyskytl a u některých ne, i přestože chování zavrhuje rodičů bylo obdobné? Myslím, že důkladné zmapování možností resilience dětí k SZR by mohlo přinést zajímavé výsledky. Zároveň se jedná o téma, na které se lze zaměřit při práci v ATC a lze jej i dále případně zkoumat například v rámci projektů. Nicméně je i možné, že při větším počtu respondentů by se tento výstup změnil.

Závěr

Diplomová práce se zabývá problematikou syndromu zavrženého rodiče, která je velmi aktuálním problémem dnešní společnosti. Jedná se hlavně o propojení rozchodu rodičů se vznikem syndromu i o vybrané možnosti práce s rodinou. Upozorňuji sice na souvislost vzniku SZR s rozchodem rodičů (respektive s jeho zpracováním), ale rozhodně tím nechci naznačit, že je tento následek nutný. Jedná se pouze o některé rodiny, kde se v těchto podmínkách syndrom rozvine.

V **teoretické části** je popisován rozchod, jeho zpracování rodiči a vliv na dítě, dále je zde zmíněna možná práce s rodiči v konfliktu s důrazem na podporu jejich komunikace. Toto zaměření považuji za zaměření preventivního charakteru. V podkapitole seznamuji čtenáře i s organizací a konkrétní prací ATC D3P. To je dle mého názoru potřebné, jelikož mě zaměření a styl práce ATC velmi ovlivnilo a jedná se též o zařízení, se kterým spolupracovali všichni respondenti. Další kapitola obsahuje informace o syndromu zavrženého rodiče, tzn. jeho definici, stupně, projevy, důsledky a možnosti práce se SZR s důrazem na možnost asistovaných styků. Také jsou zde zpracovány námitky k užívání této terminologie.

V **praktické části** definuji výzkum – jeho cíl a metodologii. Popisuji výzkumné šetření a shrnuji jeho výsledky. Výzkum je definovaný jako kvalitativní, provedený formou narativních rozhovorů s bývalými klienty ATC, u kterých bylo podezření, že byli (či jsou) zavrženými rodiči (na základě studia dokumentů). Použití kvalitativního přístupu k sběru dat bylo využito jako metoda, která umožňuje výzkumníkovi vhled do respondentova světa. Tuto vlastnost jsem umocnila užitím narativního interview, které mi dovolilo nahlédnout do situace zavržených rodičů z jejich vlastních vyprávění, což jsem se pokusila zprostředkovat ostatním pomocí analýzy dat. Myslím, že hlavním přínosem diplomové práce je právě specifická získaných informací, které zachycují vnímání vzniku SZR zavrženými rodiči, což může být pro odborníky přínosné. Šetření bylo zaměřené na zmapování situace rodiny, která vedla ke vzniku SZR (z pohledu zavrženého rodiče). Zkoumaný vzorek tvořilo šest respondentů.

V procesu psaní diplomové práce jsem provedla konceptualizaci pojmů i operacionalizaci otázek, a proto jsem přesvědčena, že zaměření teoretické části tematicky odpovídá zaměření praktické části práce. Z cíle výzkumu jsem stanovila hlavní výzkumnou otázku, kterou jsem poté rozvedla v dílčích výzkumných otázkách. Výzkumné

otázky tematicky odpovídají teoretické části práce. Cíl práce byl výzkumem dle mého názoru naplněn. Porovnám-li teoretickou a praktickou část práce docházím k zjištění, že závěry praktické části odpovídají informacím uvedeným v teoretické části. Přesah praktické části spatřuji v hlubším proniknutí do problematiky a zmapování důrazů, které respondenti kladly na tuto problematiku.

Zjištěné informace lze využít i pro zlepšení práce v ATC D3P, jelikož se částečně jedná i o její zpětnou vazbu. Proto zpřístupňuji závěry výzkumu i pracovním v ATC. Myslím, že je zde možnost využít poznatky výzkumu při práci s rodinami v porozvodovém konfliktu, případně i při práci s rodinami s výskytem SZR. Také je možné pokračovat v dalším zkoumání některých výstupů výzkumu (například již zmíněné zkoumání resilience dětí).

Nicméně jsem si vědoma toho, že výsledky výzkumu nejsou zobecnitelné a nezastupují názory ani zkušenosti celé cílové skupiny. Tento fakt je dán relativně malým počtem respondentů. I přesto jsem přesvědčena, že výsledky jsou přínosné i využitelné.

Pokud bych ve výzkumu pokračovala, pokusila bych se výzkumný vzorek rozšířit (například prostřednictvím predefinování cílové skupiny). Určitě by bylo prospěšné získat pro výzkum i zavržené matky, což by dalo výzkumu další rozměr. Přínosné by mohlo být i zkoumat zdroje resilience u dětí, u kterých z jejich strany nedošlo k naprostému zavržení rodiče i přestože byly vystaveny obdobným podmínkám, jako děti, u kterých se SZR plně rozvinul. Myslím, že by bylo velmi zajímavé provést i výzkum zaměřený na další aktéry problematiky a to zavrhuující rodiče a případně i děti (nejspíše retrospektivně). Předpokládám, že oslovení těchto cílových skupin a získání jejich souhlasu s výzkumem by bylo velice náročné, nicméně pokud by se podařilo a výzkum by byl kvalitně zpracován, mohlo by dojít k hlubšímu proniknutí do problematiky a tedy i případnému pozitivnímu ovlivnění efektivity práce s ní.

Seznam literatury

- BAKALÁŘ, Eduard. *Průvodce otčovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002, 215 s. ISBN 80-7021-605-0
- BAŠTECKÁ, Bohumila (ed.). *Psychologická encyklopedie: aplikovaná psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-470-0
- BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 1. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5
- BERG, Insoo Kim. *Posílení rodiny: základy krátké terapie zaměřené na řešení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013, 167 s. ISBN 978-80-262-0500-5
- BITTNER, Petr. *Metodika služby sanace rodiny, se zaměřením na spolupráci mezi orgány sociálně-právní ochrany dětí a poskytovateli sociálních služeb Pardubického kraje*. Amalthea 2009
- BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011. ISBN 978-80-904920-0 -4
- BRAUN, V. and CLARKE, V. *Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology*, 2006, ISSN 1478-0887
- CIMRMANNOVÁ, Tereza. *Krize a význam pomáhajících prvního kontaktu: aplikace v kontextu rodinného násilí*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013, 197s. ISBN 978-80-246-2205-7
- ČERNÁ, Marie. *Rozvod, otcové a děti*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 114 s. ISBN 80-86432-11-4
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2002, 372 s. ISBN 978-80-246-1966-8
- DOBRUŠOVÁ, Eva a kol. *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů: (nejen) pro sociální pracovníky a pracovníce orgánů sociálně-právní ochrany dětí*. MPSV, 2012, ISBN: 978-80-7421-048-8
- DUNOVSKÝ, Jiří, Zdeněk DYTRYCH a Zdeněk MATĚJČEK. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1995, 245 s. ISBN 80-7169-192-5

- FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, 231 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0
- GARDNER, Richard A. *Terapeutické intervence u dětí se syndromem zavržení rodiče*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2010, 428 s. ISBN 978-80-7387-365-3
- GJURIČOVÁ, Šárka a Jiří KUBIČKA. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2009, 280 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2390-7
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2
- HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 270 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3134-6
- HOLČÍK, Jan. *Zdraví 21: Výklad základních pojmů, úvod do evropské zdravotní strategie*, 2003
- HŘEBÍČKOVÁ, Martina (ed.), Petr MACEK (ed.) a Ivo ČERMÁK (ed.). *Agrese, identita, osobnost*. Vyd. 1. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003, 315 s. ISBN 80-86620-06-9
- JALOVCOVÁ, Klára, Martina PÖTHE, Radka KOŠŇAROVÁ a Věra PILNÁ. *Metodika práce s dětmi ohroženými rozchodovým/rozvodovým sporem rodičů v Ambulantně terénním centru, Dům tří přání*. Praha, 2013
- KLIMEŠ, Jeroným. *Partneři a rozchody*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 239 s. ISBN 80-7367-045-3
- KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. Vyd. 7., Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0528-9
- KOŠŇAROVÁ, Radka. *Klíčové faktory procesu asistovaného kontaktu rodiče s dítětem z pohledu pracovníků poskytujících službu*. Praha, 2015. Diplomová práce. Pražská vysoká škola psychosociálních studií. Vedoucí práce Mgr. Irena Kučerová
- KRATOCHVÍL, Stanislav. *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-646-9
- KRČMÁŘOVÁ, Barbora. *Děti a jejich problémy II*. Sdružení Linka bezpečí. Praha: JPM, 2007. ISBN 978-80-254-1

- KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *O smrti a umírání: co by se lidé měli naučit od umírajících*. Vydání druhé, přepracované, v Portále první. Překlad Jiří Královec. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0911-9
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2008, 108 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-504-2
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 128 s. ISBN 80-247-0332-7
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2014, ISBN 978-80-262-0522-7
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, 395 s. ISBN 978-80-262-0213-4
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2
- MATOUŠEK, Oldřich (ed.), Pavla KODYMOVÁ (ed.) a Jana KOLÁČKOVÁ (ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-x
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 332 s. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4
- NAZARE-AGA, Isabelle. *Láska a manipulace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 152 s. Rádci pro život. ISBN 80-7178-682-9
- NEPUŠTIL, Pavel. *Proces změny po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu bez odborné pomoci, disertační práce*, Brno: Masarykova univerzita, 2013
- NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 144 s. ISBN 978-80-247-4110-9
- NOVÁK, Tomáš. *Střídavá péče o dítě: zájem dítěte především*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013, 167 s. ISBN 978-80-262-0342-1
- NOVÁK, Tomáš. *O otcovské roli: [význam otce v rodině]*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013, 127 s. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-4498-8
- PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 187 s. ISBN 978-80-247-4317-2

- Rodina, děti a domácí násilí: Příklady dobré praxe a nabídka pomoci rodině a dětem.* Praha: CSSP, 2014
- ROGGE, Jan-Uwe. *Rodiče určují hranice.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 184 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-990-9
- RUDOLPH, Jürgen. *Jsi moje dítě: Chochemská praxe - cesty k lidstějšimu rodinnému právu.* Magistrát hlavního města Prahy. Praha, 2010. ISBN 978-80-254-8250-6
- SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny.* 3. vyd. Praha: Portál, 2012, 219 s. ISBN 978-80-262-0217-2
- SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2014, 147 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3
- SMĚKAL, Vladimír (ed.) a Petr MACEK (ed.). *Utváření a vývoj osobnosti: psychologické, sociální a pedagogické aspekty.* Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2002, 264 s. Psychologie (Barrister & Principal). ISBN 80-85947-83-8
- SMITH, Heather. *Děti a rozvod.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 183 s. ISBN 80-7178-906-2
- STRAUSS, Anselm L a Juliet M CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie.* Vyd. 1. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. SCAN. ISBN 80-85834-60-x
- ŠIMEČKOVÁ, Jitka. *Rozvíjení komunikativní kompetence na 1. stupni ZŠ prostřednictvím popisu,* diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita, 2014
- ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Facilitativní mediace: řešení konfliktu prostřednictvím mediátora.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, 207 s. ISBN 978-80-262-0091-8
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize: psychologický a sociologický fenomén.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2004, 129 s. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0888-4
- TESAŘOVÁ, Martina, Martina PÁLKOVÁ, Lenka TOMAIDISOVÁ a Jindra KARLÍKOVÁ. *Metodika práce s rodinou s ohroženým dítětem v Ambulantně terénním centru: o.s. Dům tří přání.* Praha, 2010
- TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů].* 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007, 227 s. ISBN 978-80-7255-163-7
- ÚZ *Rodinné právo: Sociálně-právní ochrana dětí; Mezinárodněprávní ochrana dítěte; Registrované partnerství.* In: Ostrava: Sagit, 2014, číslo 996

ÚZ Sociální zabezpečení: Státní sociální podpora, Dávky pro osoby se zdravotním postižením, Sociální služby, Pomoc v hmotné nouzi, Životní a existenční minimum. In: Ostrava: Sagit, 2015, číslo 1067

VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, 543 s. ISBN 978-80-7367-342-0

WARSHAK, Richard A. *Rozvodové jedy*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003, 389 s. ISBN 80-7254-439-x

Seznam elektronických zdrojů

BAKALÁŘ, Eduard a Daniel NOVÁK. *Syndrom zavrženého rodiče v České republice* [online]. In: Spravedlnost dětem (cit. 2016-01-05). Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=136>

BLÁHOVÁ, Vendula. *Schütze: Misto narativního interview v metodologii sociálních věd*. 2010 (cit. 2016-03-15). Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/clanek/schutze-misto-narativniho-interview-v-metodologii-socialnich-ved.html>

COCHEM. *Co to je Cochem?* [online]. (cit. 2016-01-21). Dostupné z: <http://cochem.cz/index.php/co-to-je/co-je-cochemsky-model>;
<http://cochem.cz/index.php/co-to-je/cochemsky-model-schematicky>

ČERMÁK, Ivo, David HILES a Vladimír CHRZ. *Narativně orientovaný výzkum: interpretační perspektivy*. Psychologický ústav AV ČR a Faculty of Health and Life Sciences, De Montfort University, Leicester, UK. 2008 (cit. 2016-03-15). Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2008/PSY401/um/NOI_analyza_2.txt

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Rozvodovost 2013* [online]. (cit. 2015-07-22). Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/rozvodovost>

DŮM TŘÍ PŘÁNÍ [online]. (cit. 2016-02-04). Dostupné z: <http://www.dumtriprani.cz/>

GJURIČOVÁ, Šárka. *Syndrom zavrženého rodiče? Právo a rodina* [online]. 2005 (cit. 2015-12-28). Dostupné z: <http://www.rodinnaterapie.cz/syndrom-zavrzeneho-rodice/>

HERMAN, Mick. *Brainwash aneb historie a praktiky vymývání mozků a ovládání mysli* [online]. In: CITARNY. 2015, (cit. 2015-12-29). Dostupné z: <http://www.citarny.cz/index.php/nove-knihy/knihy-dospeli/knihy-souvislosti/2200-streatfield-dominic-brainwash-ovladani-mysli>

JEDLIČKA, Jaroslav. *Syndrom zavrženého rodiče* [online]. (cit. 2016-01-21). Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=195>

KLIMEŠ, Jeroným: *Rajské pokušení manipulací*, 1997 [online]. (cit. 2016-04-02). Dostupné z: <http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/manipul.htm>

MOTEJL, Otakar, Iva ČERNÁ, Klára PANOVSÁ a Petra MATYÁŠOVÁ. *Rodina a dítě: Sborník stanovisek veřejného ochránce práv* [online]. Praha: ASPI, 2007 (cit. 2016-01-21). Dostupné z: http://www.ochrance.cz/uploads/tx_odlistdocument/Rodina_a_dite.pdf

- MYSLETE NA DĚTI. *Neberme dětem bezstarostnost* [online]. (cit. 2016-04-01). Dostupné z: <http://www.mysletenadeti.cz/>
- PÁLKOVÁ, Martina. *Rozvod a děti: Víte, co je syndrom zavrženého rodiče?* [online]. In: 2012, (cit. 2015-12-28). Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/rozvod-a-deti-vite-co-je-syndrom-zavrzeneho-rodice-60.html>
- PÖTHE, Petr. *Blok 2010, Poznámky k PA psychoterapii dětí XV.* [online] 2010 (cit. 2016-02-20). Dostupné z: <http://www.dr-pothe.com/blog-2010/>
- PÖTHE, Petr. *Princezny a zombíci: Vnitřní svět dětí v rozvodových konfliktech.* Medlov, [online] 2014 (cit. 2016-01-15). Dostupné z: <http://www.dr-pothe.com/rincezny-a-zombici-vnitri-svet-deti-v-rozvodovych-konfliktech/>
- PÖTHE, Petr. *Výchova jako součást vztahu.* [online] 2013 (cit. 2016-02-15). Dostupné z: <http://www.dr-pothe.com/o-vychove-deti/>
- STANĚK, Miloš. *Monitoring problematiky ohrožených dětí v České republice* [online]. Nadace Sirius. Median, 2008 (cit. 2016-01-25). ISBN 978-80-902847-0-8. Dostupné z: http://www.nadacesirius.cz/soubory/Brozura_Sirius_A5_nahled.pdf
- SVOBODA, Michal. *Biografická metoda v antropologii* [online]. (cit. 2016-03-15). Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/biograficka-metoda-v-antropologii>
- TURNOVSKÁ, Elena. *Rozvod a děti: Víte, co je syndrom zavrženého rodiče?* [online]. In: 2012, (cit. 2015-12-28). Dostupné z: http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/rozvod-a-deti-vite-co-je-syndrom-zavrzeneho-rodice-60.html#p_midvideorozhovor
- VANÍČKOVÁ, Eva. *Stres dítěte v rozvodové a porozvodové situaci. Spravedlnost dětem* [online]. Růžová linka (cit. 2015-12-28). Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=21>

Slovníky a encyklopedie

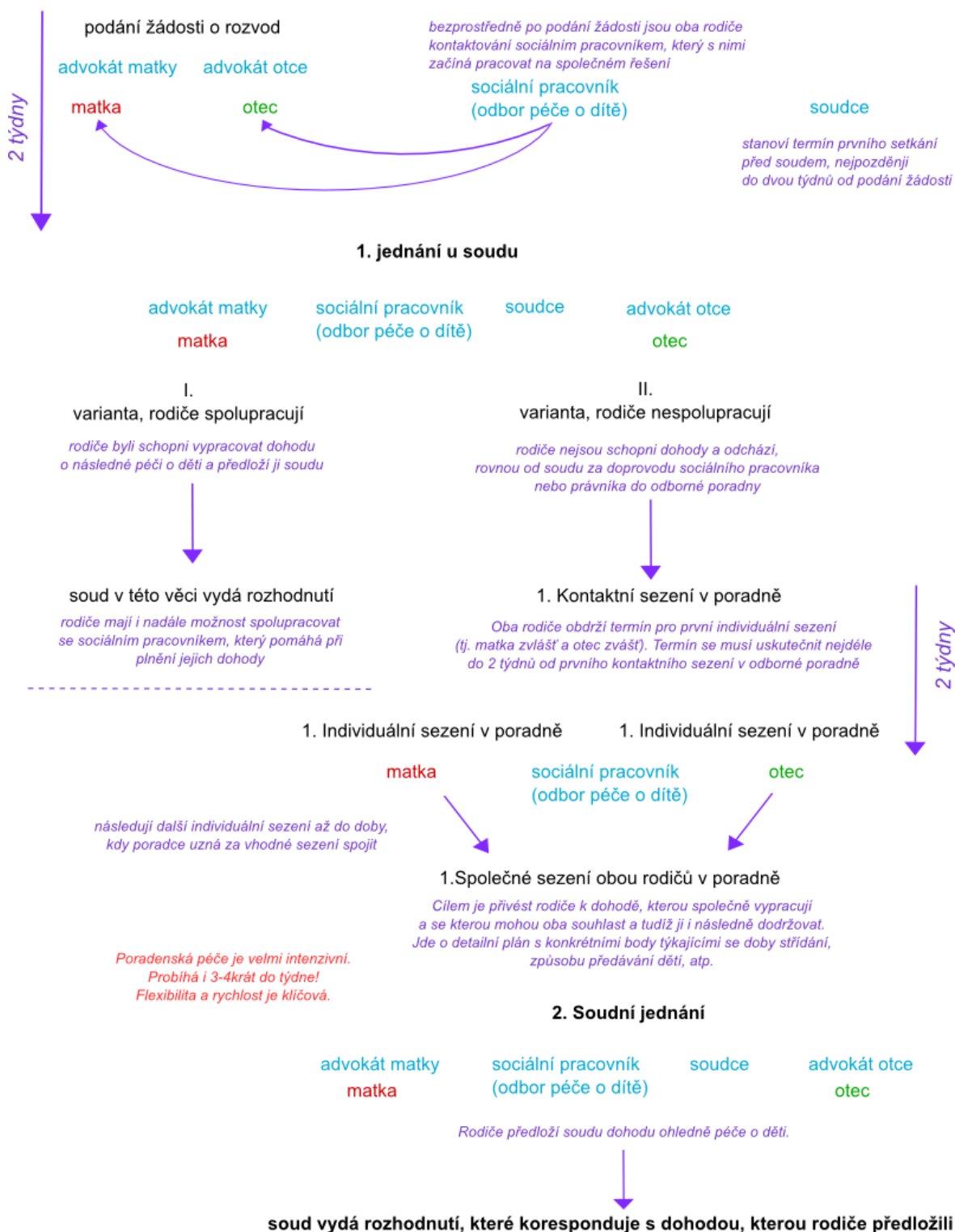
SLOVNÍK ČESKÝCH SYNONYM ABZ. Popsat [online]. (cit. 2016-03-20). Dostupné z: http://www.slovník-synonym.cz/web.php/hledat?typ_hledani=prefix&cizi_slovo=POPSAT

TVŮJ SLOVNÍK. *Popisovat* [online]. (cit. 2016-03-20). Dostupné z: <http://tvujсловnik.cz/synonyma/popisovat>

Přílohy

Příloha č. 1 – Cochemský model

Průběh rozvodového řízení podle Cochemského modelu

Zdroj: www.cochem.cz (cit. 2016-02-10)

Příloha č. 2 – Tabulka projevů a diagnostických kritérií SZR

Symptomatické projevy (diagnostická kritéria)	Stupeň SZR			Příklad/Poznámka
	mírný	střední	těžký	
Kampaň za degradaci druhého rodiče	minimální	mírná až zřetelná	velmi intenzivní	"Nenávidím ho a nikdy ho již nechci vidět"
Slabé, neodůvodněné anebo absurdní zdůvodňování	minimální	přítomné	četné absurdní racionalizace	"Nechci se s ním stýkat, protože na mně jednou prsknul"
Nepřítomnost ambivalence	normální ambivalence	žádná ambivalence	žádná ambivalence	"černo-bílé" vidění či dělení typu "anděl - ďábel"
Fenomén "nezávislého názoru"	pravidelně nepřítomný	přítomný	přítomný	Rodič: "Nebráním mu/jí v kontaktu s druhým rodičem, on/ona sám/sama nechce a já ho/ji nutit nebudu"
Reflexivní podpora programujícího rodiče	minimální	přítomná	přítomná	Dítě v projevech nenávisti předčí svého popouzejícího rodiče.
Nepřítomnost pocitu viny	normální pocit viny	žádný nebo minimální pocit viny	žádný pocit viny	Např. smyšlené obvinění ze sexuálního zneužívání
Tzv. "vypůjčené scénáře"	minimální	přítomné	přítomné	"Žádným syndromem zavrženého rodiče netrpím ...já to vím sama, mně to nikdo neříkal..."
Rozšíření nepřátelství na další členy rodiny zavrženého rodiče	minimální	přítomné	širokých rozměrů, často fanatické	Motivem popouzejícího rodiče bývá naprosté zpetrhání kontaktů s rodinou druhého rodiče.

Zdroj: JEDLIČKA nedatováno online (cit. 2016-01-21)

Příloha č. 3 - Proces tzv. brainwashingu využitý u vojáků v zajetí (dle Liftona)

Mezi prvky patří (GARDNER 2010, NOVÁK 2012):

1. **Kontrola prostředí**, kde se setkáváme s ovládnutím komunikace, přísunu informací i ovládnutí intrapersonálního dialogu neboli zablokování schopnosti člověka pochybovat. Obdobně postupuje i programující rodič, který se snaží snížit počet všech typů kontaktů s rodičem, často o něm nechce mluvit ani slyšet. Neobvyklé není ani skrývání či stěhování rodiče s dítětem.
2. **Mystická manipulace** znamená prohlášení vyšší autority či cíle. Pro SZR je možné využít spíše omezeně pojem manipulace, kdy rodič ovšem zastává funkci vyšší autority, která má vždy pravdu a jejíž chování má aspekty známého „účel světi prostředky“. Rodič využívá prostředků manipulace, u dítěte mizí schopnost sebevyjádření.
3. **Požadavek čistoty**, který se projevuje černobílým vnímáním, včetně hledání (a nalezení) viníka v podobě zavrhaného rodiče. **Duální vnímání** je patrné i při jasném vnímání dobrého a špatného rodiče (bez jakýchkoliv výjimek). Dítě je poháněno strachem ze ztráty lásky zavrhuje rodiče. U druhého rodiče může být využíváno jako špion. Při SZR je využíván i princip trestu a ponižování, pokud se dítě nechová dostatečně dle stanovených pravidel. Dochází k ztrátě vlastního pojetí morálky, pocitu viny i empatie.
4. **Kult zpovědi** ve smyslu **naprostého podrobení se** je stav, kdy dítě ztrácí hranice mezi sebou a rodičem, pravdou a lží (až bludem). Tento aspekt vede až k možnosti diagnostikovat u dítěte disociativní poruchu či psychotickou poruchu.
5. **Posvátná věda** znamená **nemožnost pochybování** o pravdě, to podporuje uzavřenost systému a potlačuje myšlení, sebevyjádření a rozvoj člověka. Zavrhuje rodič může být jednou z osob (dalšími mohou být prarodiče, sourozenci atd.) působící na dítě v zavrhuje skupině.
6. **Ustanovení slovního projevu** neboli **žargonu**, u dětí se SZR se toto projevuje přijmutím a využíváním pojmů, popisů situací, které pro ně nejsou odpovídající. Dítě jim nemusí ani rozumět, jeho mysl a vlastní myšlení atrofuje.
7. **Doktrína je víc než člověk**. Dítě je neschopné vnímat opravdovou osobnost zavrženého rodiče. Minulost i současnost je změněna, aby odpovídala **zkreslenému vnímání** dítěte.

8. *Postradatelnost jedince*, kdy dochází k dualistickému rozčlenění okolí na **my a oni**. Kdokoli odporuje zavrhujícím názorům, je zavrhnut, čehož se bojí i samo dítě.

Válečný konflikt

Gardner (2010) též využívá analogie konfliktu, aby ukázal, v jak vyhrocené situaci se rodina nachází. Zdůrazňuje, že je třeba pochopit strategii protivníka, aby bylo možné se proti ní chránit i na ni reagovat, resp. útočit zpět a dle reakcí protivníka upravovat své chování. Autor dokonce ukazuje systém tohoto fungování na tom, že je třeba dítě reedukovat proti zavrhujícímu rodiči, což jde mnohdy proti radám soudu či odborníků, kteří nabádají bývalé partnery, aby druhého před dítětem nekritizovali či jinak nehanili.

Příloha č. 4 – Základní otázky a struktura rozhovoru

Struktura:

1. Seznámení s výzkumem, pravidla, průběh, informovaný souhlas, navázání vztahu, základní data
2. Otázky a vyprávění
3. Doplnující otázky
4. Závěr

ROZHOVOR č . ....., dne ....., doba trvání .....

Jméno:

Věk:

Vzdělání:

Povolání:

Doba soužití:

Forma soužití:

Děti, věk:

Doba odcizení:

Momentální situace:

1. **Jak byste popsal vznik odcizení u Vašeho dítěte?**
2. Jak probíhal Váš rozchod s druhým rodičem?
3. Jak se Vaše dítě chovalo? Jak se dítě změnilo (návyky, zvyky, chování...)?
4. Jak se chovali jednotlivý rodiče k sobě navzájem, k dítěti?

Příloha č. 5 – Informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Informovaný souhlas týkající se diplomové práce.

Žádám Vás o souhlas s poskytováním výzkumného materiálu pro výzkumný projekt ve formě audio nahrávky rozhovoru.

Vzhledem k citlivosti zkoumané problematiky je náležitá pozornost věnována etickým otázkám a zajištění bezpečí informantů. Důraz je kladen na:

- 1. Anonymitu informantů – veškerá použitá data budou použita anonymně. V práci budou použity maximálně výseky rozhovorů, nikoliv celé jejich přepisy.**
- 2. Mlčenlivost výzkumnice ve vztahu k osobním údajům o účastnících výzkumu.**
- 3. Jako informant/informantka máte právo kdykoli odstoupit od výzkumné aktivity.**

Děkuji za pozornost věnovanou těmto informacím a žádám Vás tímto o poskytnutí souhlasu s Vaší účastí ve výzkumu.

Bc. Michala Krejčová

Podpis: .....

Podle zákona 101/2000 sbírky o ochraně osobních údajů ve znění pozdějších předpisů uděluji souhlas s účastí v uvedeném výzkumném projektu a s poskytnutím výzkumného materiálu.

V ..... dne ..... Podpis: .....

Summary

The thesis deals with the issue of Parental Alienation Syndrome, which is a very current problem in today's society. This is mainly connected to the parents' separation together with the emergence of the syndrome and the options selected to work with the family. The aim was to analyze the situation of the families where PAS has occurred. The basic research question was: **How do alienated parent describe the rise of PAS of his child?**

The theoretical part defines the concept and its context, the empirical part focuses on alienated parents and their description of the situation and their own experience. It is a qualitative data collection processed by thematic analysis. The outputs of the study are presented in the form of themes: the circumstances of their parents' separation, the influence of the surroundings and of the system, the manifestations of manipulative parents, the perceived motives, the child's symptoms and the personal observations of the respondents. Research confirms the dates mentioned in the theoretical part, but it also elaborates it and allows a deeper insight into the problem. Specific to this work is that research is conceived in terms of the alienated parents. Outcomes of this research can be used in further works of the D3P and ATC, where they can also be further elaborated.